

Charles Dickens IMPRESII DIN ITALIA

CHARLES JOHN HUFFAM DICKENS (1812-1870), romancier englez și unul dintre stâlpii de rezistență ai victorianismului în literatură. Se naște la Lamport, Portsmouth, și este al doilea din cei opt copii ai unei familii care simbolizează declasarea micii burghezii britanice. Își găsește modele romanești fără a deschide ușa propriei locuințe. Astfel, tatăl lui apare în ipostaza domnului Micawber din *David Copperfield* (1849-1850) sau a lui William Dorrit din *Micuța Dorrit* (1856-1857), în timp ce propria dramă din copilărie a lui Charles se transferă asupra protagoniștilor din *Oliver Twist* (1837-1839), *David Copperfield* și *Marile speranțe* (1860-1861). Tânărul romancier își începe studiile și asimilează rapid operele acelor predecesori care îl vor influența decisiv în activitatea ulterioară: Defoe, Smollett, Fielding și Goldsmith. Debutul literar este amânat de un stagiu în presă pe durata căruia Dickens colaborează la ziarele *The True Sun*, *The Mirror of Parliament* și *The Morning Chronicle*. Prima producție în câmpul ficțiunii se intitulează *Schițe de Boz* (1835-1836) și este urmată de *Documentele postume ale clubului Pickwick* (1836-1837). Seria romanelor de succes se deschide cu deja amintitul *Oliver Twist* și se continuă cu o listă impresionantă, din care spicuim cronologic: *Nicholas Nickleby* (1838-1839), *Barnaby Rudge* (1840), *Magazinul de antichități* (1840-1841), *Martin Chuzzlewit* (1843-1844), *Dombey și fiul* (1846-1848), *Casa umbrelor* (1852- 1853), *Timpuri grele* (1854), *Istoria a două orașe* (1859), *Prietenul nostru comun* (1864-1865). Ultimul proiect literar al lui Dickens se numește *Misterul lui Edwin Drood* (1870) și este o carte polițistă neterminată din cauza unei crize de apoplexie care îi este fatală scriitorului.

Etichetat pe rând drept realist, naturalist, scriitor al maselor sau autor pentru copii și tineret, Dickens este câte ceva din toate, dar textele sale mai degrabă sfidează înregimentările criticii. Melodramatic și caricatural, manierist și rob al afectelor, inegal și spectaculos, cel mai reprezentativ prozator al Angliei victoriene a trecut cu brio proba timpului și se citește cu reînnoită plăcere și-n zilele noastre. *Impresii din Italia*, cartea de călătorii scrisă la Genova în 1846, o dovedește cu prisosință.

CHARLES DICKENS
IMPRESII DIN ITALIA
RAO CLASIC

RAO Internațional Publishing Company S.A. P.O. Box 2-124
București, ROMÂNIA

CHARLES DICKENS Pictures from Italy Published by Robinson
Publishing 1989

Traducere din limba engleză GABRIEL PLEȘEA

Coperta colecției DONE STAN Pe copertă

Fântâna din Piazza Colona (gravura de epocă)

Copyright© 1997 RAO International Publishing Company S.A.
pentru versiunea în limba română

Tiparul executat de ELSNERDRUCK Berlin, Germania

Aprilie 1997

ISBN 973-576-126-2

CUPRINS

Pașaportul cititorului /7

Străbătând Franța /11

Lyonul, Ronul și femeia-spiriduș din Avignon /22

De la Avignon la Genova /34

Genova și împrejurimile /42

Spre Parma, Modena și Bologna /84

Prin Bologna și Ferrara /97

Un vis italian /105

Verona, Mantua și Milano. Prin Trecătoarea Simplon în Elveția /117

Spre Roma, prin Pisa și Siena /139

Roma /158

O dioramă rapidă /217

PAȘAPORTUL CITITORULUI

Dacă cititorii acestui volum vor fi atât de binevoitori încât să accepte descrierea locurilor întipărite în mintea autorului ca pe o garanție dată de autorul însuși, atunci ei se vor putea delecta și vor putea înțelege mult mai mult și mai bine vizitând, fie și în propria lor închipuire, aceleași meleaguri văzute de mine.

Despre Italia s-au scris multe cărți, oferindu-se tot atâtea mijloace de a studia istoria acestei interesante țări, precum și nenumăratele aspecte legate de ea. În ceea ce mă privește, mă voi referi foarte puțin la acest izvor de informații și, chiar dacă l-am folosit pentru propriul meu interes, consider că acest fapt nu mă obligă să-i reproduc cititorilor conținutul, atât de accesibil, de altfel.

Și nici nu veți găsi, în aceste pagini, vreo cercetare mai amănunțită a cârmuirii bune sau rele de care se bucură vreo parte a țării. Nu se poate ca vizitatorul acestor frumoase meleaguri să nu-și formeze o convingere fermă despre acest subiect. Dar, cum am hotărât, străin fiind, ca pe timpul șederii mele să mă abțin de la a discuta asemenea probleme cu italienii de orice categorie, aș prefera să nu abordez dezbaterea lor acum. Timp de douăsprezece luni, cât am locuit la Genova, nu am avut niciodată impresia că autoritățile, bănuitoare de felul lor, mă suspectează și mi-ar părea rău să le dau vreun motiv să regrete curtoazia pe care mi-au arătat-o, atât mie, cât și oricărui alt concetățean al meu.

Probabil că nu există pictură sau statuie renumită în Italia care să nu poată fi lesne îngropată sub un munte de hârtie tipărită, dedicată disertațiilor asupra ei. De aceea, cu toate că sunt un admirator înflăcărat al picturii, nu voi intra în detalii în ceea ce privește tablourile ori statuile celebre.

Această carte este o serie de palide reflecții - simple umbre pe apă - ale unor locuri care stâresc, într-o măsură mai mare sau mai mică, imaginația multora și asupra cărora propria-mi imaginație a zăbovit ani de-a rândul, locuri care incită cât de cât interesul tuturor. Majoritatea descrierilor au fost compuse pe loc și trimise acasă o dată cu scrisorile mele particulare. Menționez aceasta nu ca să scuz eventualele inadvertențe, ci ca să ofer cititorului garanția că ele au fost scrise în contact nemijlocit cu subiectul, în mod spontan și cu cele mai vii impresii suscitade de ineditul locurilor.

Dacă descrierile au uneori un aer fantezist și frivol, cititorul va presupune poate că au fost scrise la umbră, într-o zi însorită, chiar în mijlocul împrejurărilor evocate, și îi vor plăcea cu atât mai mult, fiind impregnate de culoarea locală.

Totodată, sper să nu fiu înțeles greșit de apărătorii religiei romano-catolice, din cauza vreunui amănunt inclus în aceste pagini. Mi-am dat toată silința, într-una din scrierile mele anterioare, să-i înțeleg și vreau să cred că și ei mă vor înțelege în legătură cu paginile de față. Când amintesc de vreun fapt care mi

s-a părut absurd ori dezagreabil, nu caut defel să-l asociez sau să-l privesc ca fiind în mod necesar corelat cu principiile de bază ale crezului lor. Tot așa, când descriu ceremoniile din timpul Săptămânii Mari, mă refer la aspectul lor exterior și nu pun la îndoială interpretarea ce le-o dă bunul și învățatul doctor Wiseman¹. Când las să se înțeleagă că nu-mi plac mănăstirile pentru tinerele fete care, călugărindu-se, abjură lumea înainte să o cerceteze și să o cunoască, sau că mă îndoiesc de sanctitatea *ex officio* a tuturor preoților și călugărilor, nu merg mai departe decât mulți catolici credincioși, atât din străinătate, cât și de acasă.

Am comparat aceste impresii cu niște umbre pe apă; sper să nu fi tulburat în vreun loc apă atât de tare, încât să stric forma umbrelor. Niciodată nu mi-am dorit atât de mult să fiu în termeni buni cu toți prietenii mei ca acum, când în depărtare se ridică, încă o dată, obstacole în calea mea. Nu șovăi să vă mărturisesc că încerc să îndrept o greșală pe care am comis-o nu de mult, stricând anumite relații statornicite între mine și cititorii mei și că, depărtându-mă o clipă de niște constante preocupări, sunt azi pe cale să reiau bucuros aceste relații. În Elveția, de-a lungul altui an de absență, mă voi putea concentra asupra temelor pe care le am în minte acum. Totodată, rămânând fidel publicului meu din Anglia, voi căuta să-mi îmbogățesc cunoștințele despre o țară nobilă și nespus de dragă mie².

Această carte a fost scrisă într-un stil cât se poate de accesibil și n-ar fi plăcere mai mare pentru mine decât să-mi pot compara, prin mijlocirea ei, impresiile de azi cu trăirile celor care vor vizita ulterior locurile descrise de mine cu atâta râvnă și încântare.

Și acum, nu-mi rămâne decât să schițez, precum într-un pașaport, portretul cititorului meu. Ipotetic, imaginat pentru ambele sexe, el poate arăta astfel:

Tenul: deschis

Ochii: foarte veseli

Nasul: nicidecum obraznic

Gura: zâmbitoare

Fața: strălucitoare

Înfățișarea generală: extrem de agreabilă.

¹ Wiseman, Nicolas Patrick Stephen (1802-1865), teolog englez, cardinal, arhiepiscop de Westminster, autor al unui roman despre începuturile bisericii, intitulat *Fabiola sau Biserica Catacombelor* (n. t.).

² Rânduri scrise în 1846 (n. t.).

STRĂBĂTÂND FRANȚA

Era într-o frumoasă dimineață de duminică, bunul meu prieten, pe o vreme demnă de mijlocul verii, În anul una mie opt sute patru zeci și patru, când... Nu te alarma! Nu când doi călători ar fi putut fi văzuți cum își croiesc anevoie drum prin acel ținut pitoresc și bolovănos care alcătuiește de obicei primul capitol al unui roman de „vârstă de mijloc“, ci... când o diligență englezească de proporții considerabile, proaspăt scoasă din halele întunecoase ale *Pantechnicon*-ului¹ din Belgrave Square, Londra, a fost observată (de un soldat francez foarte scund; l-am văzut eu cum se uita la ea!) ieșind pe poarta Hotelului Maurice din Rue de Rivoli, Paris.

¹ Depozit: inițial clădirea adăpostea un imens bazar (n.t.).

Nu pot defel să explic de ce o familie englezească, înghesuită înăuntrul și în afara acestei diligențe, trebuia să plece, dintre toate zilele săptămânii, tocmai într-o dimineață de duminică, după cum nu pot să stabilesc vreun motiv anume pentru faptul că în Franța toți oamenii de statură mică sunt soldați, în timp ce toți oamenii voinici sunt surugii; e o regulă invariabilă. Au ei vreun motiv, și unii și alții, nu mă îndoiesc de asta. Cât despre motivul familiei de a se fi aflat acolo, acesta era, după cum știți, faptul că urmau să stea un an de zile în frumoasa Genovă și că în acea perioadă de timp capul familiei intenționa să cutreiere peste tot pe unde l-ar fi mânat neobosita lui curiozitate.

Tot așa, ar fi fost o prea mică alinare pentru mine să pot explica locuitorilor Parisului că eu eram capul și șeful acestei familii și nu întruchiparea radioasă a bunei dispoziții, care se afla lângă mine în persoana unui ghid francez: cel mai desăvârșit dintre ajutoare și cel mai scilpitor dintre oameni! Ca să vă spun totuși adevărul, el arăta mult mai mult a cap de familie decât mine, care, umbrit de impresionantă sa prezență, fusesem redus la zero.

Pe de altă parte, foarte puțin din înfățișarea Parisului - tocmai goneam, huruind, pe lângă sumbra Morgă și peste Pont Neuf - ne-ar fi putut reproșa faptul că porniserăm la drum într-o zi de duminică. Prăvăliile de vin (la fiecare a doua casă) se bucurau de un dever strașnic; în fața cafenelelor tocmai se desfășurau parasolurile și se aranjau scaune și mese în așteptarea amatorilor de înghețată și răcoritoare, pentru mai târziu, în cursul zilei; pe poduri, lustragii erau foarte ocupați; se deschideau magazinele; trăsurile și căruțele forfoteau pretutindeni; dincolo de Sena, nenumăratele străzi, ce se îngustau în pantă, de parcă erau niște pâlnii, creau tot atâtea priveliști de furnicar și freamăt continuu: scufii de noapte multicolore, pipe, bluze, cizme și capete lăptoase, toate de-a valma. Nimic nu indica la acea oră că ar fi fost vorba de o zi de odihnă, dacă n-ar fi apărut ici-colo câte o familie înghesuită într-un docar din lemn, mare și vechi, care plecă în excursie, ori dacă vreun cetățean sau vreo gospodină cu aer gânditor, îmbrăcați cât se poate de sumar, nu s-ar fi aflat aplecați pe fereastra vreunei mansarde, ca să vadă cum i se usucă pantofii proaspăt văcsuiți pe

micul parapet de afară (în cazul cetățeanului) sau cum i se aerisesc ciorapii la soare (în cazul gospodinei).

Odată scăpați de pavajul de neuitat (ori de neiertat!) care acoperă Parisul, primele trei zile de călătorie spre Marsilia sunt destul de liniștite și monotone. Spre Sens. Spre Avallon. Spre Chalons. Descrierea unei zile ajunge pentru toate trei! Iat-o: Avem patru cai și un surugiu care are un bici foarte lung și care mână echipajul de parcă ar fi numărul cu „Poșta de la Sankt Petersburg” la Circul Astley sau la Franconi; numai că el șade, nu stă în picioare pe cal. Cizmele imense, cu genunchiere, purtate de acești surugii sunt uneori vechi de o sută sau chiar două de ani și sunt atât de nepotrivite pe piciorul celui care le poartă, încât pintenul, care ar trebui să fie fixat acolo unde se află călcâiul, se află în general mai sus, la mijlocul carâmbului. Adeseori omul nostru iese din curtea grajdului cu biciul în mână și cu pantofii în picioare, cărând în fiecare mână câte o cizmă doar, pe care o pune cu multă seriozitate pe pământ, lângă cal, până ce totul e gata. Când e gata, Doamne! Cât tâmbălău se face pe chestia asta! Surugiul intră în cizme cu pantofi cu tot, sau e ridicat și băgat în ele de câțiva prieteni; apoi ajustează hamurile ornate în relief prin truda nenumăraților porumbei ce sălășluiesc prin grajduri, după care silește toți caii să tropăie și să se agite; în cele din urmă plesnește din bici ca un apucat, zbiară *En route - Hi!*¹ și-i dăm drumul! Precis o să aibă de furcă cu un cal înainte să ajungem nu prea departe și atunci o să-l facă hoț, tâlhar, porc și câte și mai câte, și o să-l bată în cap de parcă ar fi de lemn.

¹ La drum - Dii! (Franc.).

În primele două zile, peisajul de la țară e lipsit de orice varietate: câmpie nesfârșită, drum interminabil și din nou câmpie nesfârșită. Pe câmpuri, cât vezi cu ochii, abundă vița, o viță scundă și nearanjată în ghirlande pe paliere, ci pe niște araci drepti. Peste tot vezi o mulțime de cerșetori și foarte puțini săteni; cât despre copii, niciodată n-am întâlnit atât de puțini, încât nu cred să fi văzut o sută între Paris și Chalons. Orașe vechi și bizare, cu poduri suspendate și încinse cu ziduri prevăzute cu turnulețe ciudate pe la colțuri, ca niște fețe grotești, de parcă zidul și-ar fi pus o mască, ca să privească în jos, în șanțul cu apă. În grădini și pe câmpuri, de-a lungul ulițelor și în curțile gospodăriilor, vedem alte turnulețe neobișnuite, complet singuratic și întotdeauna rotunde, cu vârful ascuțit, părând să nu fie folosite în vreun scop anume. Se văd clădiri în ruină de tot felul: câteodată e o primărie, alteori un corp de gardă, altădată o locuință, uneori un castel cu grădină mare, năpădită toată de păpădii și vegheată de foișoare și mici ancadrame ce par să ne facă vesel cu ochiul. Acestea sunt priveliștile ce se repetă la infinit. Uneori trecem pe lângă un han din vreun sat, cu un zid ce stă să se prăbușească și cu nenumărate dependințe și anexe; deasupra intrării stă scris „Grajd pentru

șaizeci de cai “, ca și cum s-ar găsi vreun cal acolo, sau orice altceva, afară de un însemn de lemn bătut de vânt care indică vinul ce se vinde înăuntru; el flutură leneș în bătaia vântului și e atât de putrezit, încât e gata să cadă și să se sfărâme în bucăți. Tot timpul trecem pe lângă căruțe înguste, mici și ciudate, rânduite în șiruri de șase sau opt, cărând brânză din Elveția; în majoritatea cazurilor, de tot șirul are grijă un singur om sau chiar un copilandru, care foarte adesea doarme dus în carul din față. Caii sună alene din clopoței, lăsând impresia că se gândesc (fără îndoială că asta și fac!) că harnașamentul lor de lână, mare și albastru, și de o imensă greutate și grosime, la care se adaugă o pereche de coarne grotești ce cresc din căpăstru, este mult prea călduros pentru mijlocul verii.

Apoi, de vreo două sau trei ori pe zi, trece diligența cu portierele prăfuite, cu acoperitori albastre (culoarea măcelarilor); interioarele sunt albite de atâtea scufii de noapte; coviltirul de pe acoperiș se bălăbăne și se scutură, de parcă ar fi capul unui tembel; pasagerii tinerei Franțe privesc pe fereastră, cu bărbile până la brâu și cu ochelari albaștri ce le acoperă oribil ochii războinici, în timp ce în încheștarea pumnului național strâng niște bastoane zdravene. Trăsura de poștă, ducând cu sine câțiva pasageri doar, trece ca un fulger; gonind cu o viteză drăcească, și dispare din vedere într-o clipită. Din când în când vezi trecând preoți de parohie, bătrâni dar țepeni, deși sunt hurducați în niște trăsuri atât de dărăpănate, de ruginite, de mucegăite și de hodorogite, încât nici un englez n-ar avea încredere în ele. Femei uscățive lenevesc în câte o pășune singuratică, ținând de frânghie vacile care pasc; alteori dau cu săpăliga, fac vreo altă muncă a câmpului mai grea sau au grijă de o turmă întreagă. Pentru a vă face o imagine adecvată despre viața la țară, nu trebuie decât să luați la întâmplare un poem pastoral sau vreun tablou de acest gen și să vă imaginați exact opusul a ceea ce este descris și proslăvit în el.

După ce-ai călătorit până la năucire, ceea ce se întâmplă îndeobște în ultimele ceasuri ale zilei, și când cei nouăzeci și șase de clopoței ai cailor - douăzeci și patru de fiecare - îți răsună a somn în urechi timp de o jumătate de oră sau așa ceva, totul devine foarte plicticos și monoton, încât începi să te gândești foarte serios la cina de la poșta următoare, când iată: în depărtare, la capătul drumeagului străjuit de copaci pe care călătorești, apar primele semne ale unui târg - niște căsuțe răzlețe. Diligența începe din nou să huruie pe un pavaj neînchipuit de stricat. Ca și cum echipajul ar fi un aparat de lansat artificii care se dezlănțuie la simpla apariție a unui coș de casă ce fumează, acesta începe să trosnească și să bolborosească de parcă l-ar stăpâni dracul. Trosc, troosc, trosc, troosc. Trosc - trosc - trosc. Pleosc - pleosc. Pleosc - trosc.

Helo! Holà! Vite! Voleur! Brigand! Hi! Hi! Hi! *En r-r-r-r-route!*¹
Bici, roți, surugiu, pietre, cerșetori, copii, trosc, pleosc, trosc!
Helo! Holà! *Charite pour l'amour de Dieu!*² Pleosc-trosc- pleosc-

trosc; pleosc, pleosc, pleosc, poc, zdrong, trosc, boc, pleosc-trosc! Ocolim un colț, gonim în susul străzii înguste, apoi în josul dealului pavat, însă pe partea cealaltă; intrăm în șanț; boc, boc; zdronc, trosc, pleosc, pleosc; trosc, trosc; abia ferim vitrinele de pe partea stângă a străzii, apoi cotim după o arcadă de lemn, pe dreapta; buuum, buuum, buuum; zdrang, zdrang, zdrang; pleosc, pleosc, pleosc, și iată-ne în fine în curte la *Hotel de l'Ecu d'Or*³, istoviți, sfârșiți, prăfuiți, terminați, epuizați ori tresărind pe neașteptate, fără nici un motiv, precum artificiile care sunt pe sfârșite.

¹ Haide! Mai repede! Hoțule! Tâlharule! Dii! La drum! Franc.)

² Hai, hai! Pentru numele lui Dumnezeu, milă! (Franc.).

³ Hotelul *La Scutul de Aur* (franc).

Ne întâmpină proprietăreasa de la *Hotel de l'Ecu d'Or*, proprietarul de la *Hotel de l'Ecu d'Or*, camerista de la *Hotel de l'Ecu d'Or* și un domn care stă la *Hotel de l'Ecu d'Or*. Poartă pe cap o șapcă și n-are, se vede treaba, alt prieten mai apropiat decât propria-i barbă roșie. Și mai e și domnul paroh care se plimbă încoace și încolo de unul singur, într-un colț al curții, ținând într-o mână o carte și-n cealaltă o umbrelă. Toți, în afară de domnul paroh, stau cu gura căscată și cu ochii holbați, așteptând să se deschidă portiera poștalionului. Proprietarul de la *Hotel de l'Ecu d'Or* îl iubește într-atâta pe curierul nostru, încât nu mai are răbdare ca acesta să coboare de pe capră; îi îmbrățișează deci picioarele și tocurile cizmelor pe când acesta se dă jos. „Curierul meu! Bravul meu curier! Prietene! Frate!” Proprietăreasa îl adoră, camerista îl binecuvântează, *garçon*-ul îl divinizează. Curierul îi întreabă dacă au primit scrisoarea lui. S-a primit, sigur că s-a primit. Camerele sunt pregătite? Desigur! Camerele cele mai bune, pentru nobilul meu curier! Camerele cele mai de vază, pentru viteazul meu curier! Întreaga casă e la dispoziția celui mai bun dintre prietenii mei! Curierul ține mâna pe portieră și mai pune câteva întrebări, ca să prelungească așteptarea. Pe deasupra hainei, atârnată de o curea, curierul poartă o tașcă din piele verde. O grămadă de gură-cască se uită la ea, iar unul din ei chiar o atinge. Tașca de piele e plină de piese de cinci franci. Printre copii se aud murmure de admirație. Proprietarul se agață de gâtul curierului și-l apleacă până la pieptul lui. Ce mult te-ai îngrășat! îi spune. Ești atât de rumen, arăți atât de bine!

În sfârșit, se deschide portiera. Toți așteaptă cu răsuflarea tăiată. Coboară doamna. Ah, ce doamnă încântătoare! Frumoasă doamnă! Coboară sora doamnei. Cerule mare, domnișoara e fermecătoare! Coboară primul băiețel. Oooo, ce băiețel frumușel! Coboară prima fetiță. Oh, dar e un copil fermecător! Coboară a doua fetiță. Proprietăreasa, supunându-se celui mai nobil imbold al firii noastre omenești, o îmbrățișează. Coboară al doilea băiețel. Ah, drăguțul de el! Ce familie adorabilă! Sugarul e înmânat celor de afară. E frumos ca un înger. Bebelușul le-a întrecut pe toate! Tot extazul este revărsat asupra lui! Apoi coboară cele două doici și

entuziasmul se transformă în nebunie; întreaga familie e purtată sus pe scări ca un nor, în timp ce droaia de gură-cască se înghesuie în jurul diligenței, se uită înăuntru, o înconjoară și o tot pipăie. Că doar nu e puțin lucru să atingi o căruță care a ținut atâta lume! Amintirea asta merită să o lași moștenire urmașilor!

Camerele se află la etajul întâi, în afară de odaia copiilor, care e spațioasă și are patru sau cinci paturi. Se poate ajunge la ea străbătând un coridor întunecos, după ce urci două trepte, cobori patru, treci de o pompă, parcurgi un balcon, iar ușa e chiar lângă grajd. Celelalte odăi de dormit sunt și ele spațioase și înalte, fiecare fiind înzestrată cu două mici baldachine de lemn, de care sunt atârdate cu mult gust, ca și la ferestre, draperii roșii și albe. Salonul e nemaipomenit! În el s-a și pus masa pentru trei persoane; șervețelele sunt împăturite în formă de tricorn. Pardoseala e alcătuită din plăci roșii. Covoarele lipsesc cu desăvârșire și nu prea avem ce spune despre mobilă. Peste tot însă e o abundență de oglinzi, de vase încăpătoare, pline cu flori artificiale, și pretutindeni se văd o mulțime de ornice. Întregul grup se pune în mișcare. Bravul nostru curier, mai ales, e peste tot: caută unde sunt păturile, în timp ce preaiubitul său frate, proprietarul, îi tot toarnă vin pe gătlej; adună castraveți cruzi (întotdeauna castraveți! Dumnezeu știe de unde tot îi ia!) și umblă cu ei pretutindeni, cu câte unul în fiecare mână, de parcă ar fi niște bastoane de polițai.

Suntem poftiți la cină. Pe masă sunt bucăți mari de pâine, câte una de fiecare; ni se servește o supă foarte subțire, pește, alte patru feluri de mâncare, pe urmă ceva pui, apoi desertul și în tot acest timp nu ne lipsește vinul. Nu e mare scofală de felurile astea, afară de faptul că sunt gustoase și servite prompt. Când s-a făcut aproape întuneric, bravul nostru curier, după ce a mâncat cei doi castraveți tăiați felii și trecuți prin conținutul unei destul de pântecoase carafe de ulei și oțet, iese din refugiul său și propune o vizită la catedrala ale cărei turnuri masive privesc cu severitate în curtea hanului. Deci, plecăm într-acolo și o găsim foarte solemnă și impresionantă, scăldată în lumina sumbră: atât de sumbră, încât, în cele din urmă, paracliserul politicos, bătrân și cu falca de jos căzută, ia o rămășiță de capăt de lumânare, ca să orbecăie cu ea printre morminte - între crucile cenușii arată ca o stafie rătăcită care-și caută propria umbră.

Când ne întoarcem, vedem servitorii de rând ai hanului mâncând la o masă mare, întinsă afară, sub balcon. Mâncarea, o fiertură de carne și legume, scoate aburi de fierbinte ce e, fiind servită chiar din cazanul de fier în care a clocotit. Au și un ulcior de vin și sunt foarte bine dispuși; mult mai bine dispuși decât domnul cu barbă roșie, care joacă biliard în odaia luminată din stânga curții, unde se văd siluete cu tacuri în mână și țigări în gură, tot trecând prin fața ferestrei. Slăbănogul de paroh se plimbă și-acum încoace și încolo de unul singur, cu cartea și cu umbrela. Și, mult

timp după ce vom fi adormit, parohul se va mai plimba pe acolo, iar bilele de biliard se vor ciocni mai departe.

Dimineața următoare, la orele șase, suntem în picioare. E o zi splendidă, făcând de rușine noroiul zilei de ieri, cu care e stropită peste tot diligența (de parcă poate ceva să dea de rușine o diligență într-o țară în care aceste vehicule nu sunt curățate niciodată). Toată lumea e vioaie și, în timp ce ne terminăm micul dejun, dinspre grajdul poștei se aud venind zornăind caii. Tot ce a fost scos din trăsură ieri, azi e pus la loc. După ce a intrat în fiecare cameră și a privit în juru-i, ca să fie sigur că nu a rămas nimic uitat, bunul nostru curier ne vestește că totul e gata. Ne urcăm, deci, cu toții în diligență. Din nou cei de la *Hotel de l'Ecu d'Or* sunt foarte încântați. Bravul nostru curier dă fuga în casă și ia un coș cu friptură rece de pasăre, felii de șuncă, pâine și biscuiți pentru drum; îl înmânează celor din diligență și aleargă din nou în hotel.

Acum ce mai are în mână? Alți castraveți? Nu! Are o fâșie lungă de hârtie. E nota de plată.

În dimineața asta, bravul nostru curier are două curele petrecute pe după umăr: de una atârnă tașca de piele, iar de cealaltă un burduf grozav, tot de piele, plin ochi cu cel mai bun și mai ușor vin de Bordeaux ce se găsește în acest hotel. Curierul nu plătește nici o notă până ce burduful nu e plin. Apoi se tocmește.

Se tocmește cu patimă. Mai e încă frate cu proprietarul, dar din mamă sau tată diferiți. Nu mai e înrudit cu el cum era cu o seară mai înainte. Proprietarul se scarpină în cap. Bravul nostru curier îi arată câteva cifre de pe notă și îi dă să înțeleagă că, dacă rămân scrise acolo, *Hotel de l'Ecu d'Or* va fi de acum înainte și pentru totdeauna *Hotel de l'Ecu de Cuivre*¹. Hotelierul se duce la tejghea. Curierul îl urmează, îi vâra în mână nota de plată și o pană de scris și vorbește mai repede ca oricând. Proprietarul ia pana. Curierul îi zâmbește. Hotelierul face modificarea. Curierul încearcă o glumă. Proprietarul e afectat, dar nu prea. Suferă bărbătește. Strânge mâna bravului său frate, dar nu-l mai îmbrățișează. Totuși, își iubește fratele, fiindcă știe prea bine că se va întoarce, pe același drum, într-una din aceste frumoase zile, cu altă familie, și parcă vede că inima îi va tânji după el iar. Bravul nostru curier mai controlează o dată toată diligența, se uită la frână, inspectează roțile, se ridică, dă un ordin și-am plecat!

¹ Hotelul *La scutul de aramă* (n. t).

E zi de târg. Târgul se ține în piațeta din fața catedralei. Vedem bărbați și femei în albastru, roșu, verde, alb, vedem maghernițe cu pereții din pânză de cort și tot felul de mărfuri. Țăranii se îngrămădesc peste tot, cu coșurile lor goale. Ici se văd vânzători de dantelă, colo vânzători de ouă, mai încolo vânzători de fructe, dincolo cizmarii. Locul întreg arată de parcă ar fi scena unui mare teatru, imediat după ridicarea cortinei, prezentând un bal pitoresc. Alături, drept decor, se află catedrala, severă, întunecată și rece, părăginită pe ici-colo; într-un loc, soarele de dimineață,

furișându-se printr-o fereastră dinspre răsărit, răzbate prin vitralii, împrôscând parcă pavajul cu stropi purpurii.

În cinci minute am și ajuns la marginea târgului și trecem de crucea de fier cu un petic de iarbă răvășită drept loc de rugăciune în fața-i. Iată-ne din nou la drum!

LYONUL, RONUL ȘI FEMEIA-SPIRIDUȘ DIN AVIGNON

Chalons e un loc de popas plăcut, datorită îndeosebi excelentului han așezat chiar pe malul fluviului, iar vaporășele colorate în verde și roșu, care navighează în susul și în josul apei, constituie un decor înviorător, mai ales după drumurile pline de praf. Dar tot atât de adevărat e că te-ai putea cu greu hotărî să alegi Chalons drept loc de reședință, afară de cazul în care vrei să locuiești pe o câmpie întinsă cât vezi cu ochii, crestată doar de șiruri de ploi, unii mai înalți, alții mai mici, ca niște piepteni cu dinții rupți, ori să duci o viață fără nici o șansă de a urca vreun deal sau orice altceva, afară de scările casei.

S-ar putea însă prea bine să-ți placă mai mult decât Lyonul, unde poți ajunge foarte ușor în opt ore, dacă vrei, cu unul din vaporășele menționate mai înainte.

Ce oraș mai e și Lyonul! Se zice că unii oameni, în anumite momente nefericite, se simt ca și cum ar fi căzuți din nori! Iată un oraș întreg care s-a prăvălit parcă din cer; ai impresia că mai întâi a fost smuls, precum toate pietroaiele din partea locului, dintre mlaștini și râpi sterpe: urât spectacol! Arterele mari, prin care năvălesc cele două fluvii, laolaltă cu nenumărate străduțe, par să fiarbă și să dogorească de căldură. Casele sunt înalte, masive și îndeobște murdare, putrede ca brânza veche și ticsite de oameni. Sunt îngrămădite până sus, pe dealurile care împresoară orașul din toate părțile; iar locatarii, precum niște viermișori într-un calup de brânză, își întind hainele zdrențuite pe prăjini, la uscat, sau mișună pe uși, când înăuntru, când afară, ieșind să-și tragă sufletul și să gâfâie din greu pe pavaj, abia târându-se printre grămezile înalte de baloturi cu marfă mucețită. Astfel trăiesc, ori mai degrabă *nu mor* până ce nu li se împlinește sorocul, în acest recipient secăt. Toate orașele manufacturiere contopite într-unul singur ar reda cu greu imaginea Lyonului, așa cum mi s-a prezentat el mie: fiindcă toate slinurile nespălate și necurățate din orice alt oraș străin par grefate aici pe mizeriile proprii ale acestui centru industrial, producând astfel de roade, încât de acum înainte m-aș abate bucuros câteva mile din drumul meu, ca să nu-l mai întâlnesc din nou.

În răcoarea serii sau, mai degrabă, în ostioarea căldurii de peste zi, ne-am dus să vizităm catedrala în care niște bătrâne, laolaltă cu doi-trei câini, erau cufundate într-o pioasă contemplare. Cât despre curățenie, nu se putea face nici o diferență între pardoseala de piatră a catedralei și pavajul străzii. Aici am văzut un sfânt de ceară, într-o cutie ca o cușetă de vapor, prevăzută cu un capac de sticlă, căruia Madame Tussaud¹ nu i-ar putea găsi vreun cusur și care ar putea face de rușine chiar Westminster Abbey. Iar dacă vreți să știți totul despre arhitectura acestei catedrale, sau despre orice alte date ale ei, dimensiuni, înzestrare și istoric, nu sunt oare ele menționate în ghidul domnului Murray,

și n-ați putea oare să le citiți acolo, mulțumindu-i, așa cum am făcut și eu?

¹ Marie Tussaud (1760-1850), a lucrat mai întâi la „Cabinetul de ceară” al unchiului ei, Curtius, la Paris, unde a modelat chipurile victimelor Teroarei; a emigrat apoi în Anglia, unde a transferat și Muzeul de Ceară. Celebrul muzeu de azi a fost refăcut în 1929, după ce un incendiu l-a distrus în 1925 (n. t.).

Tot din acest motiv m-aș fi abținut să menționez ciudatul ceas al catedralei din Lyon, dacă n-ar fi fost o mică greșeală pe care am făcut-o în legătură cu acest obiect mecanic. Paracliserul era foarte nerăbdător să ni-l arate, pe de-o parte pentru onoarea așezământului și a orașului, pe de alta de dragul câștigului, poate, pe care îl obținea din această îndeletnicire suplimentară. Oricare ar fi fost motivul, ornicul a fost pus în mișcare și ca urmare s-au deschis o mulțime de ușițe prin care au apărut, înaintând cu mers clătinat, o droaie de figurine ce se smuceau înainte și înapoi, dând dovadă de o instabilitate fără seamăn; acestea săltau fără rost, așa cum se întâmplă de obicei cu figurile acționate de un mecanism. În tot acest timp, paracliserul ne explica aceste minuni, arătându-ni-le de mai multe ori cu o vergea. În centru era o păpușă reprezentând pe Fecioara Maria și lângă ea un mic sertăraș din care ieșea o alta, foarte urâtă, executând unul din cele mai neașteptate salturi pe care le-am văzut vreodată în viața mea. Când o vedea pe Sfânta Fecioară, sărea dintr-o dată înapoi și trântea violent ușița în urmă-i. Interpretând scenă ca pe un simbol al victoriei asupra Păcatului și Morții și voind să arăt că am înțeles despre ce era vorba, înainte ca prezentatorul să dea vreo explicație, am strigat pripit: „Aha! Țsta e Spiritul Rău! Desigur! A dat bir cu fugiții!” „Să mă iertați, domnule”, a zis paracliserul, arătând cu o mișcare plină de grație spre ușiță, ca și cum ar fi prezentat pe cineva, „acesta e arhanghelul Gabriel!”

În ziua următoare, imediat după ivirea zorilor, călătoream deja pe învolburatul Ron, cu o viteză de douăzeci de mile pe oră, într-un vapoarăș murdar și încărcat cu mărfuri, având drept companie doar trei sau patru pasageri. Dintre aceștia se distingea un cavaler nătâng, bătrân și cu un chip blajin, mare amator de usturoi și nespus de manierat; la butonieră avea atârnată o rămășiță de panglică roșie. Părea să și-o fi legat acolo ca să-și aducă aminte de ceva, ca vestitul Tom Noddy¹ din anecdotă, care își făcea noduri la batistă.

¹ Tom Noddy: prostănac, nerod (n. t.).

În ultimele două zile observaserăm în depărtare niște dealuri masive și încețoșate: erau primele indicii ale Alpilor. Acum treceam chiar pe lângă ei: uneori mai aproape de o coastă, alteori pe lângă vreo pantă acoperită cu vii. Totul era cât se poate de frumos: sate și orașele ce atârnavu parcă în aer, păduri întregi de măslini zărite printre turllele bisericilor, nori plutind ușor pe deasupra, castele în paragină, cocoțate pe fiecare colină, case împrăștiate în râpe și viroage. Masivitatea munților imprima căsuțelor un farmec aparte,

de parcă erau niște jucării. Albul lor imaculat, contrastând puternic cu roca brun-roșcată a muntelui sau cu verdele viu și persistent al măslinilor, precum și oamenii de pe mal, reduși la dimensiuni liliputane, mergând cu pași mici și înceți: toate acestea alcătuiau un tablou încântător. Întâlneam bacuri fără număr, ca și poduri, printre care faimosul *Pont d'Esprit*, având nenumărate arcade, și orașe în care se produceau vinuri renumite. Am trecut prin Valence, unde a studiat Napoleon; la fiecare cot, fluviul aducea în fața noastră noi și neașteptate frumuseți.

În după-amiaza aceleiași zile am ajuns la podul prăvălit de la Avignon și-am intrat în orașul scăldat în soare. Numai zidul de apărare plin de creneluri, arătând ca o crustă de plăcintă nu tocmai coaptă, nu se bronzază deloc, deși stă la soare de atâtea secole.

Pe străzi atârnau în ciorchini strugurii, iar sclipitorul oleandru era în plină floare. Străzile sunt vechi și foarte înguste, însă destul de curate și umbrite de tende întinse de la o casă la alta. Țesături și batiste în culori vii, tot felul de curiozități, cadre vechi din lemn sculptat, jilțuri, altare, sfinți, fecioare, îngeri și portrete zugrăvite cu neîndemânare, toate de vânzare! Un spectacol neașteptat și deosebit de pitoresc. Din când în când însă, ochiul surprindea prin câte o poartă ruginită, rămasă întredeschisă, curți cufundate în tihnă și case falnice, dar tăcute ca niște morminte. Semăna grozav cu o scenă din *O mie și una de nopți*! Cei trei derviși, cu un ochi fiecare, ar fi putut să bată cu toată nădejdea în oricare din aceste porți și paznicul care-i tot iscodea cu întrebări - unul care-și pusese bucate alese în coș încă de dimineață - le-ar fi deschis cu siguranță.

În ziua următoare, după micul dejun, am pornit într-o mică excursie, ca să vizităm punctele de atracție din oraș. Dinspre nord adia o briză atât de plăcută, încât plimbarea noastră a fost foarte agreabilă, măcar că pietrele din pavaj, ca și cele din ziduri, erau atât de încinse, încât ți-era și frică să pui mâna pe ele.

Mai întâi, am urcat un deal stâncos până la catedrală, unde tocmai se ținea slujba în fața unei asistențe foarte asemănătoare celei din Lyon: niște femei în vârstă, un țânc și un câine foarte stăpân pe sine, care își stabilise un mic traseu pentru plimbare, începând de la grilajul altarului și terminându-l la ușă, o plimbare cât se poate de firească, pe care dumnealui o făcea chiar în timpul slujbei, tot atât de metodic și de calm ca orișice bătrân de afară! Catedrala e veche și pustie, iar picturile de pe tavan sunt jalnic desfigurate de timp și de vremea umedă; dar, cum lumina soarelui se revărsa printre perdelele roșii de la ferestre, făcând să strălucească lemnăria altarului, totul arăta cum nu se poate mai surâzător și mai vesel.

Intrând în această catedrală anume ca să vedem niște picturi executate *in fresco* de un pictor francez și de ucenicul său, am observat mai îndeaproape un mare număr de ofrande votive cu

care erau acoperite din abundență zidurile diferitelor capele. Nu am spus *împodobite*, fiindcă acestea erau executate foarte neîndemânatic, la repezeală, foarte probabil de niște bieți zugravi de firme, care o mai scoteau la capăt în felul acesta. Erau niște tablouri mici, fiecare prezentând vreo boală sau nenorocire de care donatorul scăpase prin mijlocirea sfântului patron sau a Sfintei Fecioare. Mă voi referi la ele ca la niște indivizi reușiți ai speciei în general (acest gen abundă în Italia).

Grotești și lipsite de orice armonie în contururi și imposibile ca perspectivă, ele nu se deosebesc cu nimic de gravurile în lemn din cărțile vechi; dar, fiind picturi în ulei, artistul, precum pictorul familiei Primrose, nu s-a zgârcit deloc la culori. Într-un tablou, de pildă, unei doamne i se amputa un deget de la un picior - operație pentru care un personaj sfânt descinsese anume în cameră, pe o canapea, ca să o supravegheze. În altă pictură, o doamnă zăcea în pat, îndesată foarte strâns și nefiresc în așternut, și privea cu multă demnitate la un trepied cu un lighean de toaletă pe el: nu era decât un lavoar obișnuit, singura mobilă din cameră, pe lângă lemnăria patului. Nimeni nu și-ar fi închipuit că femeia se afla în chinurile nașterii, dacă pictorului nu i-ar fi venit ideea salvatoare de a așeza toată familia în genunchi într-un colț. Deasupra lor, Sfânta Fecioară, pe un fel de divan albastru, le promitea, se vede treaba, că le înapoiază pacienta intactă. În alt caz, o femeie tocmai era pe punctul de a fi strivită de un fel de căruță în formă de pian, chiar lângă zidurile orașului. Dar Sfânta Fecioară era și aici de față. Dacă apariția ei supranaturală speriasse calul (aducând mai degrabă a grifon murg) ori dacă era invizibilă pentru el, nu știu; însă acesta se depărta în galop, cling-cling, fără umbră de respect sau de remușcare. Pe fiecare astfel de pictură era scris cu litere mari și galbene, chiar acolo unde se afla cerul, *Ex voto*¹.

¹ Potrivit făgăduinței (lat).

Deși ofrandele votive nu erau chiar necunoscute în templele păgâne, numărându-se printre multele compromisuri încheiate între religia falsă și cea adevărată, pe vremea când cea din urmă era încă la început, așa fi vrut ca toate celelalte compromisuri să fi fost la fel de nevătămate. Recunoștința și Cucernicia sunt calități creștine, iar un suflet creștin, recunoscător și umil, trebuie să propovăduiască supunerea.

Nu departe de catedrală se înalță vechiul Palat al Papilor; o aripă este azi o închisoare obișnuită, iar cealaltă o cazarmă zgomotoasă; întunecatele apartamente, maiestuoase, închise, deșarte, își râd de vechea lor măreție, ca niște cadavre regale îmbălsămate. Dar nu ne-am dus acolo cu gândul să vedem încăperile maiestuoase, cazarma sau închisoarea, deși am lăsat câțiva bănuți în cutia deținuților, în timp ce aceștia ne priveau din spatele gratiilor de fier, urmărindu-ne fiecare mișcare. Ne-am dus să vedem ruinele înfricoșătoarelor încăperi ale Inchiziției de odinioară.

O bătrânică micuță și oacheșă, cu niște ochi pătrunzători (o dovadă că lumea nu reușise încă să alunge diavolul dintr-însa, deși avusese timp cam între șaiszeci și șaptezeci de ani s-o facă), ieși din taverna cazărmii pe care o ținea chiar ea, întâmpinându-ne cu o legătură de chei mari în mină, ca să ne arate drumul. Nu vă mai spun, așa cum ne-a spus ea, pe drum, că era *gardian al palatului* apostolic și că deținea postul ăsta de foarte mulți ani; că însoțise în celule pe niște prinți, că fusese apreciată drept cel mai bun ghid de temnițe și că locuia la palat din copilărie, ba chiar se născuse acolo, dacă-mi aduc bine aminte. N-am văzut în viața mea o drăcoaică atât de fioroasă, de iute, plină de energie și pasionată. Mișcările îi erau extrem de violente. Nu vorbea până nu se oprea anume în acest scop. Atunci tropăia, ne apuca de brațe, se avânta în fel de fel de poze și atitudini, dădea cu cheile de pereți ca să sublinieze ceea ce spunea; ba șoptea de parcă Inchiziția ar fi fost încă acolo, ba țipa de parcă s-ar fi aflat chiar ea pe scaunul de tortură, iar când se apropia de vestigiile unei orori, avea un fel misterios, ca al vrăjitoarelor, de a face cu degetul arătător și de a privi înapoi, pășind pe furiș și făcând tot felul de strâmbături grotești, care ar fi îndreptățit-o să țopăie în închipuirea unui bolnav chinuit de friguri.

Am trecut apoi de-a lungul unei curți, printre grupuri de soldați care leneveau; ne-am strecurat printr-o poartă pe care femeia-spiriduș a descuiat-o, încuind-o apoi în urma noastră, și am pătruns într-o altă curte, mai îngustă, din cauza blocurilor de piatră căzute și a grămezilor de gunoi, parte din ele înăbușind gura unui pasaj subteran, prăbușit atunci și care comunica odinioară (așa, cel puțin, se spune) cu un castel aflat de partea cealaltă a fluviului. Lângă această curte se află o temniță - ne-am regăsit în ea în clipa următoare - în sumbrul turn *des oubliettes*¹ acolo unde a fost întemnițat Rienzi², legat cu un lanț de fier chiar de zidul lângă care ne aflăm, dar pe atunci nici vorbă să vadă cerul, prăvălit acum fără opreliște înăuntru. Câteva trepte și am ajuns la *cachots*³, unde erau conduși prizonierii Inchiziției imediat după capturare și ținuți patruzeci și opt de ore fără hrană și apă, astfel încât să le fie sfârșimată și ultima fărâma de dârzenie, înainte de a fi aduși în fața neînduplecărilor lor judecătorești. Aici lumină zilei nu pătrunde nici azi. Sunt niște celule mici, închise între patru pereți apăsători și rigizi, extrem de întunecoase și păstrând încă ușile masive și zăvoarele de pe vremuri.

¹ Celule subterane și obscure în care erau închiși condamnații pe viață (n. t.).

² Cola di Rienzi (1313-1354), tribun al poporului la Roma; în 1347 a instaurat republica în oraș, însă după șapte luni, a fost excomunicat și obligat să abdice. După un exil de șapte ani s-a reîntors la Roma, a fost ales senator, dar după scurt timp a fost asasinat (n. ed. engl.).

³ Temnițe (franc.).

Femeia-spiriduș, privind înapoi, așa cum v-am spus, a pătruns într-o încăpere boltită, folosită acum drept magazie de provizii: pe timpuri, aici era capela Sfântului Oficiu⁴. Camera

aceasta, în care a funcționat tribunalul, era absolut banală, iar podiumul părea să fi fost îndepărtat cu o zi înainte. Închipuți-vă pilda samariteanului zugrăvită într-un lăcaș al Inchiziției! Ei bine, chiar așa a fost zugrăvită acolo, pictura putând fi deslușită și azi!

⁴ Oficiu al curiei papale, însărcinat cu supravegherea respectării credinței moralei creștine (n.t).

Sus, în pereții aceștia siniștri, se află niște firide prin care se ascultau, pentru a fi notate, mărturisirile abia rostite de acuzați. Mulți dintre aceștia au fost luați chiar din celula pe care o privim. Călcăm pe urmele pașilor lor, de-a lungul aceluiași coridor.

Privesc în jurul meu cu senzația de groază stârnita de un astfel de loc, când, pe neașteptate, femeia-spiriduș mă apucă de încheietura mâinii, punându-și în același timp pe buze o cheie cât toate zilele, în chip de deget arătător. Cu un gest brusc, mă invită să o urmez. Așa și fac. Mă conduce într-o cameră alăturată: o încăpere ciudată, cu un tavan înalt, care se îngustează în formă de pâlnie, deschizându-se la capătul de sus în afară, către cerul liber. O întreb ce e acolo. Își încrucișează brațele, se chiorăște hidos la mine și-atât! Își rotește privirea în jur, să se asigure că s-a adunat tot grupul, se așază pe un morman de bolovani, își azvârle brațele în sus, și cu un răcnet pătimaș anunță: *La Salle de la Question!*

Camera de tortură! Tavanul este construit în formă de pâlnie, ca să înăbușe strigătele victimelor! Ah, femeie-spiriduș, lasă-ne să reflectăm în tăcere, doar o clipă. Taci, femeie-spiriduș! Încrucișează-ți brațele pe picioarele-ți scurte și stai liniștită pe grămada aia de bolovani măcar cinci minute, iar pe urmă n-ai decât să explodezi din nou.

Minute?! Secunde! nu s-au scurs încă, măsurate pe orologiul palatului, când, aruncând flăcări pe ochi, femeia-spiriduș e iar în picioare, în mijlocul încăperii, descriind cu brațele ei arse de soare o roată de lovituri grele. Uite-așa mergea! Strigă femeia-spiriduș. Hârș, hârș, hârș! O rotire nesfârșită de ciocane grele. Hârș, hârș, hârș pe mâinile și picioarele suferinzilor. Priviți albia asta de piatră! zice femeia-spiriduș. Era pentru tortura cu apă! Gîl-gîl, bea, înghite, umflă-te, plesnește întru slava Mântuitorului! Înghite zdreanța însângerată, înghite-o adânc în trupul tău păgân, ereticule, înghite-o cu fiecare înghițitură de aer! Și, după ce călăul o trage afară, aburind de adevărurile revelate de însuși chipul lui Dumnezeu, recunoaște-ne pe noi drept slujitorii aleși ai Domnului, drept credincioși în Predica de pe Munte, discipoli de seamă ai celui care a făcut minuni doar ca să vindece, care niciodată nu a lovit pe nimeni cu orbire, surzenie, muțenie, nebunie sau orice altă nenorocire de pe lume, și care întodeauna și-a întins în binecuvântarea lui mâna doar ca să dăruie scăpare, alinare și tihnă!

„Vedeți? urlă iar femeia-spiriduș. Acolo se afla cuptorul! Acolo se înroșeau fiarele! În acele găuri erau fixați drugi ascuțiți, de care erau atârnați cei torturați. Monsieur (femeia-spiriduș

vorbește acum în șoaptă) a auzit de acest turn? Da? Atunci Monsieur să se uite acolo, jos!”

Un val de aer rece, însoțit de un iz de pământ jilav, îl lovește pe Monsieur drept în față. Între timp, o dată cu vorba, femeia-spiriduș deschide o ușă ascunsă în perete. Monsieur se uită înăuntru. În jos se vede căscându-se hăul, iar în sus abia se distinge gura acestui turn înalt, abrupt, întunecos, înfiorător și rece. Călăul Inchiziției, explică femeia-spiriduș, privind și ea înăuntru, îi azvârlea aici pe aceia care nu mai ajungeau la celelalte torturi. „Priviți! Vede Monsieur petele acelea negre de pe perete?” O privire peste umăr, urmărind ochii sfredelitori ai femeii-spiriduș, îi arată îndeajuns de clar lui Monsieur, fără să mai aibă nevoie de indicația cheii, în ce direcție se află petele. „Ce sunt astea?” „Sânge!”

În octombrie 1791, când Revoluția a atins apogeul în aceste locuri, șazeci de bărbați și femei (printre care și *preoți*, adaugă femeia-spiriduș, *preoți!*) au fost uciși și azvârliți în acest puț îngrozitor, muribunzi și morți laolaltă; peste cadavre s-a aruncat apoi var. Curînd, semnele înspăimîntătoare ale masacrului au dispărut, însă crima aceasta va rămâne vie în memoria oamenilor, tot așa cum pietrele masivei construcții în care s-a înfăptuit au rămas una peste alta, drept mărturisire, ca și sângele împrăștiat pe ziduri.

Să fi fost un simplu amănunt din grandiosul plan al răsplății divine faptul că groaznicul măcel a fost săvârșit chiar în acest loc? Ori faptul că atrocitățile și instituțiile monstruoase, care timp de ani și ani au lucrat ca să schimbe natura omului, le-au oferit mijloacele deja folosite pentru a-și satisface ura nestăvilită și crudă? În culmea freneziei lor, revoluționarii au ținut să nu fie cu nimic mai prejos decât această instituție măreață, solemnă și legală, așa cum a fost ea în vremurile ei de glorie. Ba mai mult chiar! Au folosit Turnul celor Uitați în numele Libertății - libertatea lor: o creație pămînteană, alăptată cu noroiul negru al șanțurilor și celulelor Bastiliei, dezvăluindu-și cu prisosință creșterea nesănătoasă. Să nu uităm că Inchiziția I-a folosit în numele Cerului.

Femeia-spiriduș ne face semn cu degetul și se strecoară afară, intrînd din nou în capela Sfîntului Oficiu. Se oprește într-un anumit punct al podelei. Urmează numărul de mare efect! Așteaptă să vină și ceilalți. Se repede la bravul nostru curier, care tocmai explica ceva cuiva, îl lovește în cap cu cea mai mare dintre chei, turtindu-i pălăria, și-i ordonă să tacă. Ne adună pe toți în jurul unei trape din podea, ca în jurul unui mormînt

„*Voilà!*” Se năpustește la inel și, cu puterea ei de *femeie-spiriduș*, deschide larg, cu scrâșnet, capacul care nu e deloc ușor. „*Voilà les oubliettes! Voilà les oubliettes!* În subterane! Înspăimîntător! Beznă! Teribil! Fără scăpare! *Les oubliettes de l’Inquisition!*”

Îngheață sângele în mine când, mutându-mi privirea de la ea, văd jos niște bolți în care făpturile înadins uitate acolo trăiau doar

cu amintiri din lumea de afară, despre soții, prieteni, copii și frați și, înfometați de moarte, făceau să sune zidurile cu gemetele lor zadarnice. Dar fiorul pe care-l simți văzând zidul acesta blestemat, prăbușit și spart, precum și soarele strălucind printre rănilor lui deschise, e un semn al victoriei. Mă simt înflăcărat, mândru, încântat de a trăi aceste clipe, de parcă aș fi eroul unei mari cuceriri! Lumina pătrunsă până-n bolțile lugubre, furișată acolo ca să dezvăluie toate persecuțiile comise în numele Domnului, este slabă, neaflându-se încă la amiază! Dar nici orbului care și-a regăsit vederea nu i se pare mai dulce lumină decât i se pare călătorului care o contemplă în mersul ei maiestuos, ce calcă în picioare bezna acestei adevărate Porți a Infernului.

DE LA AVIGNON LA GENOVA

Femeia-spiriduș este foarte încântată că *les oubliettes*, numărul ei de atracție, au avut succes. Lasă, deci, trapa să cadă la loc cu un trosnet formidabil, după care se postează deasupra, punându-și mâinile în șolduri și pufnind din răspuțeri.

Părăsim locul acela și o însoțim până la dugheana de sub poarta fortăreței, ca să cumpăr un ghid cu istoricul palatului. Dugheana este de fapt o cămăruță joasă și întunecoasă, abia luminată prin niște ferestruici îngropate în zidul gros; are o vatră ca de forjă, iar lângă ușă se găsește o mică tejghea cu sticle, borcane și pahare; pe pereți atârnă obiecte de bucătărie laolaltă cu zdrențe și în prag șade, împletind, o femeie cu o înfățișare sobră (pesemne că și duce o viață sobră, având în vedere conviețuirea cu femeia-spiriduș); totul arată ca într-un tablou pictat de Ostade¹.

¹ Ostade, Adriaen van (1610-1684), pictor din școala olandeză, elev al lui Franz Hals (n. t).

Facem apoi o mică plimbare în jurul palatului; pășesc parcă într-un vis, având în același timp impresia că abia m-am trezit din el, impresie pe care am avut-o și puțin mai înainte, văzând lumina răzbind acolo jos, sub bolte. Grosimea neobișnuită, înălțimea ametoitoare a zidurilor, forța copleșitoare a turnurilor masive, proporțiile gigantice ale întregii construcții, aspectul sumbru și îngrămădirea grosolană trezesc în mine un fior de groază și uimire. Evocarea celorlalte meniri: fortăreață inexpugnabilă, palat luxos, temniță înfiorătoare, loc de tortură, tribunal al Inchiziției, sălaș laolaltă de banchete și războaie, lăcaș al religiei și al sângei, dă fiecărei pietre din această imensă alcătuire un sens înfricoșător, atribuindu-i înțelesuri noi în acest context absurd. Mult timp după aceea, nu m-am gândit decât la soarele pătruns în temnițe. Palatul, ajuns să fie cazarma unor soldați zgomotoși, silit să devină ecoul vorbăriei grosolane și al înjurăturilor ordinare, locul de aerisire a mantalelor pe la ferestrele murdare: iată un îmbucurător declin al maiestății de altădată! Iar lumina zilei răzbită până-n celule și cerul ajuns tavan al camerelor de tortură: iată adevărata lui dezolare, completa lui înfrângere! Și dacă l-aș fi văzut în flăcări de la temelii până la metereze, aș fi știut că toată dogoarea focului n-ar fi putut să-l mistuie așa cum îl mistuie razele de soare răzbătând în temnițe și în camerele de consiliu.

Înainte de a părăsi Palatul Papilor, dați-mi voie să vă traduc din ghidul de care vă pomeneam mai înainte, o prezentare cât se poate de potrivită acestor locuri.

„O veche legendă spune că în 1441 unul din nepoții lui Pierre de Lude, legatul Papei, a insultat grav câteva distinse doamne din Avignon, ale căror rude, drept răzbunare, l-au atras pe tânăr și l-au mutilat în chip groaznic. Timp de mai mulți ani, legatul și-a înăbușit propria-i răzbunare în adâncul sufletului, însă nu era cătuși de puțin dispus să ierte. A făcut chiar, de-a lungul anilor, unele avansuri pentru împăcare și, atunci când nimeni nu se mai îndoia

de sinceritatea lui, a invitat la un splendid banchet, chiar în acest palat, anumite familii, cu toți membrii lor, pe care plănuise să îi piardă. Ospățul era animat de cea mai mare veselie; legatul își luase toate măsurile necesare. Când s-a pus pe masă desertul, s-a înfățișat un elvețian din gardă, anunțând că un ambasador străin solicita o audiență extraordinară. Legatul s-a scuzat și s-a retras, însoțit de ofițerii săi. Câteva minute după aceea, cinci sute de persoane au fost transformate în cenușă: aripa palatului în care avusese loc ospățul fusese aruncată în întregime în aer de o teribilă explozie!“

După-amiaza, după ce am vizitat catedralele (dar nu vreau să vă plictisesc cu ele tocmai acum), am părăsit Avignonul. Zăpușeala fiind foarte mare, pe drumurile de dincolo de întărituri se vedeau fie oameni care dormeau duși pe fiecare petic de umbră, fie grupuri-grupuri cuprinse de lene, pe jumătate dormind, pe jumătate treze, așteptând momentul când soarele va fi destul de jos încât să le permită să înceapă jocul de bile printre copacii scorojiți ori pe drumul plin de praf. Pe aici, recolta a fost deja strânsă și a început treieratul. La căderea serii, pătrundem într-un ținut sălbatic și stâncos, renumit pe timpuri pentru tâlharii care bântuiau pe aici, și călătorim anevoie în susul unei pante abrupte. Am continuat așa până la unsprezece, când ne-am oprit, pentru popasul de noapte, în orașul Aix (aflat la o depărtare de două poște de Marsilia).

În dimineața următoare, hotelul la care trăseserăm avea toate jaluzelele și obloanele trase, ca să împiedice lumina și căldura să intre înăuntru, păstrându-l astfel plăcut și răcoros. Orașul este foarte curat, însă dogoarea e atât de tare și lumina e atât de puternică, încât la prânz, când am ieșit pe stradă, am avut senzația că trec brusc din bezna unei pivnițe direct într-un foc viu. Aerul era atât de limpede, încât dealurile și piscurile stâncoase din depărtare păreau a fi doar la o oră de mers, în timp ce orașul, și mai la îndemână – cu un fel de pâclă albastră între mine și el – arăta alb de atâta zăpușeală și parcă arunca flăcări.

Am părăsit orașul către seară și am apucat-o pe drumul care duce la Marsilia. Un drum plin de praf. Era praf până și pe casele mai apropiate de drum; chiar și vița de vie era pudrată cu alb. Aproape în toate pragurile caselor stăteau femei care curățau și tocau ceapă pe care o puneau apoi în niște oale de lut: pregăteau cina. Același spectacol îl văzuserăm cu o seară înainte de-a lungul drumului de la Avignon. Am trecut și pe lângă două-trei castele umbrite și întunecoase, înconjurată de crânguri și înfrumusețate cu râulețe, cu atât mai plăcute vederii cu cât observam extrema raritate a acestui gen de locuințe prin regiunea pe care o parcurgeam. Pe când ne apropiam de Marsilia, drumul a început să se umple de oameni care o țineau într-o petrecere. În fața cârciumilor stăteau grupuri de oameni dintre care unii fumau, alții beau, jucau dame ori cărți sau (uneori) dansau. Un lucru era

constant: peste tot era praf, praf și iar praf. Ne-am continuat drumul printr-o suburbie întinsă, răzlețită și murdară. Pe partea stângă se afla o coastă jalnică de pământ, pe care erau amestecate într-un talmeș-balmeș grozav, îngrămădite fără cea mai mică ordine, vilele de la țară ale comercianților din Marsilia; toate de un alb care îți lua ochii, dar cu fațadele, spatele, laturile și frontoanele îndreptate spre toate punctele cardinale. Această priveliște ne-a însoțit până ce, în cele din urmă, am intrat în oraș.

Am revenit în aceste locuri de două sau de trei ori, și pe vreme frumoasă și pe vreme urâtă, și teamă mi-e că locul, neîndoișor, este tare murdar și dezagreabil. În schimb, perspectiva frumoasei Mediterane văzută de pe înălțimile fortificate, cu fermecătoarele-i stânci și insule, este cu adevărat fascinantă. Înălțimile sunt un refugiu mult dorit, dar din motive mai puțin pitorești: ele oferă un prilej de evadare din amestecul de mirosuri abominabile ce se ridică permanent din acest mare port cu apă stătută și îngălată de murdăria de la nenumăratele vapoare ce vin aici încărcate cu tot soiul de mărfuri. Pe timp călduros, duhoarea locului devine absolut insuportabilă.

Străzile sunt înțesate cu marinari de toate națiile, îmbrăcați în bluze roșii, albastre, bluze din piele de bivol, bluze decolorate de soare ori încă portocalii; peste tot vezi berete roșii, albastre, verzi, bărbi stufoase ori obrazuri rase, turbane turcești, jobenuri englezești, lucioase, și pălării napolitane. Orașenii stau grupuri-grupuri, pe pavaj sau răcorindu-se pe terasele caselor, ori se plimbă încoace și încolo pe cel mai strâmt și mai aglomerat dintre bulevarde; ici-colo cete de indivizi de cea mai joasă speță, cu înfățișare dubioasă, îți blochează tot timpul calea. Chiar în mijlocul acestei forfote se află nelipsita casă de nebuni: o construcție mică, joasă, înghesuită, arătând mizerabil, care dă chiar la stradă, fără nici un gard! Nici măcar curte n-are! Nebunii și nebunele, trângând pe la ferestre, trag cu ochiul printre barele ruginite la fețele holbate de jos, în timp ce razele puternice ale soarelui, năvălind pieziș în micile lor celule, le usucă pesemne creierii, neliniștindu-i și înspăimântându-i, de parcă ar fi hărțuiți de o haită de câini.

Ne-am instalat destul de bine la *Hotel du Paradis*, situat într-o stradă îngustă, cu case foarte înalte. Vizavi se afla salonul unui coafor, în a cărui vitrină erau expuse două păpuși de ceară, reprezentând două doamne în mărime naturală, care tot făceau piruete: spectacol care-l incinta atât de mult pe patron, încât el și familia lui stăteau pe niște scaune, chiar în stradă, în fața magazinului, bucurându-se cu o demnitate nonșalantă de uimirea trecătorilor. La miezul nopții, când ne-am retras să ne culcăm, familia se dusesese să se odihnească, însă coaforul (un om corpulent, cu niște papuci bej în picioare) se afla încă acolo, cu picioarele întinse, și era evident că nu se îndura să tragă obloanele.

Ziua următoare am coborât în port, unde marinarii de diverse neamuri descărcau și încărcau tot felul de mărfuri: fructe, vinuri, uleiuri, mătăsuri, țesături, catifele și multe altele. Am închiriat una din numeroasele bărcuțe ușoare, cu un coviltir dungat în culori vesele, și am pornit-o pe sub pupele marilor nave, printre odgoane și parâme, strecurându-ne printre alte bărci și trecând foarte aproape de coastele unor corăbii, până am ajuns la *Marie Antoinette*, un vapor frumos, ancorat lângă gura portului, gata de plecare spre Genova. Curînd, în urma noastră a apărut chiar diligența, acel voluminos „fleac de la Pantechnicon“, ancorată pe un șlep care se izbea de orice întâlnea în cale, stârnind o nestăvilită avalanșă de înjurături; în cele din urmă a ajuns cu bine și a fost transbordată pe vapor. Pe la cinci eram în largul mării. Vasul strălucea de curățenie, mesele se serveau pe punte; noaptea era calmă și senină; frumusețea și liniștea mării și a cerului nu pot fi descrise în cuvinte.

În dimineața următoare, devreme, trecuserăm de Nisa și aproape toată ziua am navigat de-a lungul coastei, la numai câteva mile de țarm. Înainte de ora trei am putut zări Genova și de atunci nu am avut altă preocupare decât să urmărim dezvoltarea treptată a superbului amfiteatru de terase, grădini și palate. Din port, unde am fost pe drept cuvânt uimiți la vederea câtorva călugări capucini, care vegheau la dreapta cântărire a lemnului pe chei, am plecat spre Albaro, aflat la o depărtare de două mile, unde am închiriat o casă.

Drumul nostru trecea pe străzile principale, nu însă pe renumitele Strada Nuova și Strada Balbi, pe care se aflau înșiruite palatele. Niciodată în viața mea nu m-am simțit atât de descumpănit! Neașteptata noutate a tot ceea ce vedeam, mirosurile neobișnuite, murdăria de neexplicat (deși Genova este recunoscută drept cel mai curat dintre orașele italiene), neorânduiala caselor, una cocoțată pe acoperișul celeilalte, ulițele mai îngălate și mai strâmte decât cele din St. Giles sau din cartierele vechi ale Parisului, pe care vedeam trecând nu vagabonzi, ci doamne bine îmbrăcate, cu văluri albe și evantaie imense, lipsa oricărei asemănări cu alte locuințe, prăvălii, ziduri sau coloane văzute de mine în alte locuri, murdăria deprimantă, lipsa de spațiu și ruină, toate acestea m-au copleșit de-a binelea. Am căzut parcă într-o reverie. Surprinz cu un ochi neobosit și uimit locurile de pelerinaj, văd sfinți și fecioare în altare ridicate la colțuri de stradă, un mare număr de preoți, călugări și soldați, ba chiar draperii mari și roșii, unduind în pragurile catedralelor; urc chiar acum un deal pe care se află alte străzi și alte pasaje ce se avânta tot mai sus; zăresc niște tarabe cu fructe, lămâi și portocale proaspete, atârănând în ghirlande făcute din frunze de viță; observ un corp de gardă, un pod suspendat, precum și niște porți, apoi vânzători de apă rece ca gheața; mi-am dat seama de toate acestea înainte de a fi depus într-o curte îmbâcsită, dezolantă și năpădită de buruieni, în fața

unei clădiri, un fel de închisoare spoită în roz, și înainte de a mi se spune că voi locui acolo.

În clipa aceea nici nu-mi trecea prin gând că odată voi ajunge să mă îndrăgostesc până și de pietrele de pe străzile Genovei și că îmi voi aminti de oraș cu multă afecțiune, ca de un loc în care mi-am petrecut multe ceasuri de odihnă și delectare! Acestea sunt însă primele mele impresii, notate cu toată sinceritatea, și nu-mi rămâne decât să vă descriu felul în care mi le-am schimbat. Acum, însă, să ne tragem puțin sufletul după această istovitoare călătorie.

GENOVA ȘI ÎMPREJURIMILE

Primele impresii despre Albaro, o suburbie a Genovei, în care sunt acum *situate*, cum ar spune prietenii mei americani, pot cu greu să fie altfel decât triste și descurajatoare. Este nevoie de puțin timp și de obișnuință ca să alungi senzația de deznădejde cauzată la început de atâta ruină și neglijență. Cred însă că ineditul, apreciat de majoritatea oamenilor, este deosebit de plăcut pentru mine. Nu mă descurajez chiar așa ușor când am mijloace de a-mi satisface propriile închipuiri și preocupări, după cum îmi vine să cred că am o înclinație naturală de a mă acomoda tuturor împrejurărilor. Însă acum, după ce am cutreierat într-o continuă stare de surpriză și amăgire prin toate văgăunile și cotloanele din împrejurimi, am destul timp, când mă întorc la vila în care locuiesc, Villa Bagnarello (sună romantic, dar *signor* Bagnarello este doar un măcelar de prin apropiere), să mă gândesc, până ce plec din nou la drum, să reflectez asupra ultimelor mele experiențe și să le compar - ceea ce mă distrează enorm - cu impresiile avute la început.

Villa Bagnarello, sau „închisoarea purpurie” - un nume cu mult mai sugestiv pentru această casă - se află așezată într-una din cele mai frumoase poziții din câte se pot imagina. Nu departe de ea se desfășoară superbul Golf al Genovei și Mediterana de un albastru intens; peste tot sunt împrăștiate case și palate vechi, părăginite și monstruoase; la stânga se văd niște înălțimi mărețe, cu vârfurile adeseori ascunse în nori; ici-colo, pe coastele lor stâncoase, stau cocoțate forturi puternice; iar în față, de la zidul casei și până jos la țărmul mării, ajungând la o capelă în ruine, pe niște stânci ascuțite și pline de pitoresc, se întind viile verzi, prin care poți cutreiera toată ziua la umbră, printre șirurile interminabile de struguri întinși pe o serie de suporturi ca niște gratii.

În acest loc izolat se poate ajunge pe niște ulițe atât de înguste, încât, când am ajuns la vamă, am aflat că oamenii de aici o măsuraseră pe cea mai strâmtă dintre ele și ne așteptau, ca să măsoare și diligență noastră: o ceremonie care a fost îndeplinită acolo, pe loc, cu toată seriozitatea, în timp ce noi așteptam rezultatul cu sufletul la gură. S-a dovedit că dimensiunile se potrivesc, însă abia-abia și nu mai mult, fapt pe care îl constat în fiecare zi, la vederea numeroaselor șanțuri pe care diligența le-a săpat în pereți, pe ambele părți. Suntem mai norocoși, mi se spune, decât o bătrână doamnă care, nu de mult, și-a cumpărat o casă prin părțile acestea și s-a trezit complet blocată în trăsura ei într-o uliță; deoarece a fost imposibil să se deschidă vreuna dintre uși, a fost nevoită să se supună rușinii de a fi trasă afară printr-una din fereștricile din față, ca un arlechin!

După ce străbați aceste ulițe strâmte, ajungi la o arcadă cu o poartă veche și ruginită, care nici măcar nu se închide bine: e poarta mea! Această poartă veche și ruginită este prevăzută cu un clopot făcut parcă anume pentru ea. Poți să suni la clopotul acesta

cât poțtești; nu-ți va răspunde nimeni, pentru simplul motiv că nu are nici o legătură cu casa! La poartă însă mai exista un ciocănel vechi și ruginit, care e atât de slab fixat, încât alunecă într-o parte de cum îl atingi; dacă îi prinzi șmecheria și bați îndeajuns de mult, vine cineva. Vine bravul nostru curier și-ți dă drumul înăuntru. Intri deci într-o amărâtă de grădiniță, sălbatică de tot și plină de buruieni; urmează via, o străbați, intri într-o sală pătrată, asemănătoare cu o pivniță, urci pe o scară cu trepte de marmură crăpată și treci într-o încăpere enormă, cu un tavan boltit și pereții spoiți, care nu se deosebește cu nimic de o capelă metodistă. Aceasta este *sala*. Are cinci ferestre și cinci uși și este împodobită cu niște picturi care ar umple de bucurie inima oricărui restaurator de tablouri din Londra, unul dintre aceia care își atârnă drept firmă un tablou împărțit în două, ca moartea și doamna de la începutul vechii balade, de nu știi niciodată dacă ingeniosul meșter a curățat jumătate din tablou sau dacă a murdărit-o pe cealaltă. Mobila din această sală este acoperită cu un brocart roșu. Toate scaunele sunt practic imposibil de mișcat, iar sofaua cântărește câteva tone.

La același etaj, dând toate în aceeași încăpere, se află sufrageria, salonul și mai multe dormitoare, fiecare având o mulțime de uși și ferestre. Sus, pe scări, se găsesc nenumărate alte odăi, groaznice toate, precum și o bucătărie; la subsol mai există o bucătărie echipată cu tot felul de instalații ciudate pentru arderea cărbunelui, arătând ca un laborator de alchimist. De asemenea, mai sunt multe salonașe unde, în acest iulie înăbușitor, servitorii pot evita dogoarea de peste zi și unde bravul nostru curier cântă toată seara la fel de fel de instrumente muzicale pe care și le confecționează singur. Este o hărăbaie extrem de veche, încăpătoare, confuză, plină de ecouri, întunecată și pustie, o casă cum n-am mai văzut și cum nu mi-am mai închipuit vreodată...

Din salon se deschide o mică terasă acoperită cu viță de vie și sub această terasă, formând o latură a grădiniței, se afla odată grajdul. Acum acolo este staulul de vite și înăuntru se află trei vaci, așa încât avem lapte proaspăt cu găleata. Prin apropiere nu se află nici o pășune unde să pască; drept urmare, vacile zac acolo tot timpul, îndopându-se cu foi de viță: sunt niște vaci italienești adevărate, care o duc într-un *dolce far'niente* toată ziua. Vacile sunt în grija unui bătrân pe nume Antonio, care doarme acolo, între ele, împreună cu fiul său: doi localnici tuciiuri, desculți, cu câte o cămașă, o pereche de pantaloni și o eșarfă roșie la brâu, iar la gât cu o relicvă sau un talisman cât o bomboană de la tortul de Bobotează. Bătrânul este foarte doritor să mă convertească la catolicism. Uneori, seara, ne așezăm pe o piatră de lângă ușă, ca Robinson Crusoe cu Vineri, în roluri inversate. De obicei, ca să mă facă să trec la catolicism, îmi povestește o versiune prescurtată a vieții Sfântului Petru și sunt aproape convins că face asta îndeosebi din plăcerea nesfârșită pe care o are de a imita cocoșul.

Priveliștea, după cum am mai spus, este încântătoare, însă din cauza soarelui puternic, care te înnebunește, nu alta, trebuie să ții jaluzelele bine închise, iar când soarele a apus trebuie să închizi toate ferestrele, altfel ești ispitit să te sinucizi din cauza țăntarilor. Așa încât nu vezi prea multe nici chiar din casă în această perioadă a anului. Cât despre muște, n-are rost să le bagi în seamă. Și nici cu puricii nu trebuie să-ți faci sânge rău, cantitatea lor fiind imensă; sunt numeroși precum o întreagă armată și mișună prin garaj atât de mult, încât în fiecare zi mă aștept ca diligență să se năruie cu totul, năruită de miliarde de purici harnici, puși pe treabă serioasă. Șoarecii sunt ținuți destul de bine la respect de zeci de mâțe jigărite, care cutreieră curtea tocmai în acest scop. Șopârlele, desigur, nu au vreo importanță: se joacă la soare și nu mușcă. Micuții scorpioni sunt doar o curiozitate. Gândacii au cam întârziat anul acesta. Mai este și o armată de broaște. Pe terenurile vilei învecinate se află o rezervație pentru ele și, după căderea nopții, ai putea jura că zeci și zeci de femei, purtând niște saboți de lemn pentru noroi, tropăie pe un pavaj de piatră umed, fără să se oprească măcar o clipă. Acesta este exact zgomotul pe care-l fac.

Capela, în ruine acum, se află pe țărmul pitoresc și frumos al mării; a fost înălțată odată, demult, în cinstea Sfântului Ioan Botezătorul. Dacă nu mă înșel, există chiar o legendă potrivit căreia oasele Sfântului au fost depuse cu multă pompă în această capelă, când au fost aduse pentru prima oară la Genova, iar orașul le posedă și în ziua de astăzi. Ori de câte ori se dezlănțuie o furtună neobișnuit de mare, oasele sunt scoase și arătate valurilor furioase și întodeauna acestea se calmează. Ca urmare a acestui legământ dintre Sfântul Ioan și oraș, foarte mulți dintre oamenii de rând sunt botezați Giovanni Baptista, ultimul nume fiind pronunțat în dialectul genovez *Ba-ci-cia*, ca și cum ai strănuta. Duminica sau într-o zi de sărbătoare, când pe străzi forfotesc o puzderie de oameni, este destul de ciudat și de amuzant totodată pentru un străin să tot audă oamenii chemându-se unul pe altul *Bacicia* de dimineață până seara.

Pe ulițele înguste se află vile mari, ale căror pereți (vreau să spun pereții din afară) sunt pictați din abundență cu tot felul de chipuri sobre și sfinte. Însă anii și aerul de mare aproape că le-au șters și acum arată ca intrarea la Grădinile Vauxhall într-o zi însorită. Curțile acestor case sunt năpădite de ierburi și buruieni; soclurile statuilor sunt acoperite de tot felul de pete hidoase, ca și cum ar suferi de o boală de piele; porțile de la stradă sunt pline de rugină, iar barele de fier de la ferestrele joase stau să cadă. Lemnele de foc sunt stivuite în încăperi mari, fiind socotite o adevărată comoară; căderile de apă sunt secate ori înfundate; artezienele țâșnesc prea încet, fiind prea leneșe ca să funcționeze cum trebuie; adeseori, timp de mai multe zile în șir, peste toate acestea bate vântul, *sirocco*, ca într-un cuptor gigantic.

Nu de mult a fost o zi de sărbătoare, dedicată Sfintei Fecioare; tineri de prin vecini purtau coronite verzi din frunze de viță și umblau astfel împodobiți în procesiuni. Totul era cât se poate de straniu și hazliu. Mărturisesc că, la un moment dat, neștiind că era sărbătoare, am crezut (fiind foarte satisfăcut de deducția mea) că le poartă precum caii, ca să se apere de muște.

Curând după aceea a fost o altă sărbătoare, de data aceasta în onoarea Sfântului Nazzaro. Imediat după micul dejun, unul dintre tinerii din Albaro a adus două buchete mari de flori și, urcând pe scări în marea noastră *sala*, ni le-a oferit. Nu era decât un mod politicos de a căpăta ceva bani pentru a plăti muzicanții tocmiți în onoarea Sfântului, așa că i-am dat câțiva gologani și trimisul s-a depărtat foarte satisfăcut. La șase seara ne-am dus la catedrala din apropiere: un lăcaș fastuos, împodobit cu ghirlande și draperii strălucitoare și ticsit de la altar până la ușa principală de femei. Acestea purtau toate un simplu vâl alb lung, numit *mezzero*, astfel încât adunarea mi s-a părut a fi cea mai străvezie și mai îngerească din câte am văzut vreodată. În general, femeile tinere nu sunt prea drăguțe, însă au un mers foarte elegant și dau dovadă, în ținuta lor și în aranjarea vâurilor, de multă grație înăscută și de gingășie. Erau de față și câțiva bărbați, nu prea mulți; o parte dintre ei îngenuncheaseră în intervalul dintre șirurile de bănci, așa încât ceilalți credincioși se împiedicau de ei. În catedrală ardeau nenumărate lumânări, ceea ce făcea ca podoabele de argint ale icoanelor (în special colierul Fecioarei) să scânteieze ca niște briliante; preoții oficiau în altarul principal; orga cânta întruna cu multă însuflețire, iar corul făcea la fel, în timp ce dirijorul, aflat într-o mică galerie în partea opusă corului, bătea măsura cu un pergament pe pupitrul din față; un tenor fără pic de voce cânta și el. Corul cânta într-un fel, orga în altul, cântărețul după cum îl tăia capul, în timp ce nefericitul dirijor bătea tactul și gesticula cu pergamentul după un principiu cunoscut numai de el și arătându-se satisfăcut de tot acest spectacol. În ceea ce mă privește, mărturisesc că niciodată n-am auzit o zarvă mai mare. Cât despre căldura dinăuntru, aceasta era înăbușitoare.

Chiar în fața catedralei stăteau bărbați cu bonete roșii și haine largi, care le atârnavă pe umeri (fiindcă nu le trăgeau niciodată pe mâneci): jucau bile și-și cumpărau bomboane. Din când în când, câțiva dintre ei terminau o partidă, intrau în catedrală, se închinău cu degetele muiate în apă sfințită, se lăsau pentru o clipă pe un genunchi, după care ieșeau din nou în stradă, să mai joace o partidă. Sunt atât de experți în acest fel de divertisment, încât, indiferent unde s-ar desfășura – pe ulițe, pe străzi pietruite ori pe cele mai defundate și mai nenorocite maidane – ei ar evolua cu tot atâta precizie că și pe o masă de biliard. Însă nu încapă îndoială că jocul cel mai îndrăgit este *mora*, joc național, pe care cei de aici îl cultivă cu o pasiune nestăpânită și la care ar miza tot ce au. Este un joc care nu necesită alte

accesorii decât cele zece degete de la mână, întotdeauna (nu vreau să fac nici un joc de cuvinte) la îndemână! Se joacă în doi. Unul din jucători strigă un număr, să zicem cel mai mare, zece. O dată cu numărul strigat arată brusc celuilalt trei, patru sau cinci degete și, în aceeași clipă, la noroc și fără să-i vadă mâna, adversarul său trebuie să arate atâtea degete, încât să întregească diferența până la zece. Ochii și mâinile acționează cu o rapiditate atât de mare, încât pentru un spectator neinițiat este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să urmărească desfășurarea jocului. Cei inițiați însă (există întotdeauna un grup întreg de oameni gata să privească, devorând pur și simplu jocul) se împart în tabere, susținându-și favoriții și făcând ca desfășurarea jocului să fie adeseori foarte zgomotoasă. Nici vorbă să fie un joc liniștit, mai ales că numerele sunt întotdeauna strigate în gura mare și cu cea mai mare repeziciune. Seara, în zilele de sărbătoare, nu se poate ca, stând la fereastră sau plimbându-te în grădină, trecând pe străzi ori hoinărind în oricare loc liniștit de prin oraș, să nu auzi numerele strigate pe la mai toate cârciumile, tot astfel cum, privind prin vreo cărare de vie, sau la aproape fiecare colț, să nu zărești de îndată un grup de jucători în plin vacarm. Se poate observa că majoritatea participanților au tendința să strige un anumit număr mai des decât pe celelalte. Este foarte amuzant să urmărești încordarea celor doi jucători care sunt numai ochi, străduindu-se reciproc să descopere slăbiciunea celuilalt, ca să profite cât mai mult de ea. Efectul este mult sporit de bruschețea și de pasiunea cu care se dispută jocul: închipuiți-vă doi oameni jucând cu o ardoare atât de mare, de parcă miza ar fi însăși viața lor.

Foarte aproape de casa noastră se află un mare *palazzo*, care pe vremuri a aparținut unui membru al familiei Brignole; în momentul de față, palatul este închiriat de o școală de iezuiți drept cartier general pentru vară. Într-una din zilele trecute, pe la asfințit, am pătruns în curtea păraginită și nu am putut rezista tentației de a mă plimba pe acolo pentru un timp, observând aspectul locului, care se cam repetă prin împrejurimi.

Am dat târcoale peste tot pe sub colonadele care formează două dintre laturile unei curți plină de buruieni și năpădită de iarbă; casa alcătuiește a treia latură, iar a patra este o terasă joasă, dând spre grădină și spre dealurile învecinate. Nu cred să existe măcar o singură lespede întreagă în tot pavajul. În centrul curții se află o statuie melancolică, atât de bălțată și de distrusă, încât pare a fi cârpită peste tot cu ghips și apoi dată cu pudră. Grajdurile, garajele, birourile sunt toate goale, ruinate, complet părăsite.

Ușile și-au pierdut țâțânile și se mai țin doar în încuietori, ferestrele sunt sparte, ghipsul s-a cojit și zace în bulgări pe jos; păsările și pisicile au pus într-atâta stăpânire pe dependințe, încât nu m-am putut opri să nu mă gândesc la basme și să nu le privesc cu bănuială, ca pe niște servitori metamorfozați, așteptând să fie readuși la starea lor dinainte. În special un cotoi bătrân, o brută

slăbănoagă, cu ochi verzi și înfometați (de fapt, sunt înclinat să cred că în realitate era o sărmană rudă) îmi dădea mereu târcoale, sperând că aş putea fi Făt- Frumos venit să se însoare cu aleasa inimii, restabilind astfel dreapta aşezare. Dându-și însă seama de greșeală, a scos deodată un mârâit înfricoșător și s-a depărtat cu o coadă atât de zbârlită, încât n-a mai putut să se strecoare în cotlonul lui, fiind astfel obligat să aștepte afară până ce i s-au înmuiat atât indignarea, cât și coada.

Între colonade, într-un fel de casă de vară sau ce-o fi fost ea, locuiau niște englezi, ca viermii într-o nucă; iezuiții le-au dat termen să plece și n-au avut încotro; au plecat și-au închis-o și pe asta. Casă, o dărăpănătură plină de zgomote suspecte, cu ferestrele de jos zăbrelete, ca de obicei, avea ușa larg deschisă și nu mă îndoiesc că aş fi putut intra acolo oricând, să dorm său chiar să mor, și nu m-ar fi deranjat nimeni. Din toată hardughia s-a închiriat doar un apartament de la etaj, iar când am fost eu acolo, dintr-una din camere se auzea vocea unei tinere soliste, care, în liniștea serii, exersa cu mult sârg o *bravura*.

Am coborât apoi în grădina care este foarte nefiresc alcătuită, cu alei, terase, portocali, statui și bazine de piatră pline cu apă; totul e verde, buruienos, răzleț, pipernicit ori crescut prea mult; plante pline de rugină, mucegai, miros de lespezi și umezeală. În seara aceea totul era cufundat în beznă; sclipea doar un licurici singuratic care, pe fondul negru al tufelor, apărea ca un ultim grăunte de glorie apusă a casei, dar s-a îndepărtat și acesta, zburând în sus și în jos, în unghiuri bruște, smucindu-se dintr-un punct ca să descrie o roată, întorcându-se în punctul din care a pornit, ca și cum ar fi căutat resturi din gloria-i apusă și minunându-se ce s-a ales de ea.

Timp de două luni, contururile și umbrele confuze din reveria mea s-au transformat treptat în forme și obiecte familiare; și am început să mă gândesc foarte serios că, după un an, când urma să închei lunga mea vacanță și să mă întorc în Anglia, nu aş fi putut pleca din Genova cu inimă ușoară.

Este un loc care „te prinde” pe zi ce trece. Mereu apare câte ceva nou de văzut. Aici se află cele mai plăcute alei și poteci pentru plimbări. Poți foarte ușor să rătăcești drumul (ce deliciu, când ai tot timpul la dispoziție) de douăzeci de ori pe zi, dacă-ți place, întorcându-te de unde-ai plecat, după ce treci prin cele mai neașteptate și mai surprinzătoare capcane. Locurile abundă în cele mai stranii contraste; la fiecare cotitură îți sar în ochi lucruri pitorești, altele urâte, meschine ori minunate, încântătoare sau dezagreabile.

Cei care doresc să vadă cât de frumoasă este regiunea învecinată Genovei ar trebui să urce (pe vreme senină) în vârful Muntelui Faccio sau, cel puțin, să călărească în jurul orașului, pe la fortificații: o performanță mai ușor de realizat. Nu există spectacol mai plăcut decât cel oferit de priveliștile portului și de văile celor

două râuri, Polcevera și Bizagno, de-a lungul cărora se întind zidurile puternic fortificate, ca o replică în miniatură a Marelui Zid Chinezesc. Printre punctele de atracție ale acestei încântătoare excursii țin să menționez o adevărată tavernă genoveză, unde vizitatorul se poate înfrupta în voie din mâncăruri de prin partea locului, ca de pildă *tagliarini* sau *ravioli*, cîrnați nemțești iuțiți cu usturoi, care se taie felii și se consumă cu măslina verzi, proaspete, creastă de cocoș și rinichi de oaie cu tocătură de carne și ficăți de berbec, bucățele dintr-o parte necunoscută a vițelului, răsucite în mici fâșii, prăjite și servite pe un platou mare, înghesuite ca niște heringi, precum și alte asemenea curiozități. Adeseori, vinurile servite în aceste *trattorie* din preajma orașului sunt aduse din Franța, Spania sau Portugalia de căpitani vaselor de comerț. Clienții cumpără o sticlă fără să întrebe ce soi e și nici nu-și bat capul să și-l amintească dacă le spune cineva. În mod obișnuit, vinurile se împart aici în două categorii: șampanie și vin de Madeira. Varietatea de arome, calități, țări, vechime și recolte cuprinse toate sub aceste titluri generale este de-a dreptul extraordinară. Gama cea mai restrânsă este, probabil, de la zeama rece de crupe la Marsala și înapoi la ceaiul de mere.

Străzile, în marea lor majoritate, sunt cât se poate de înguste; pentru un străin este greu de închipuit că niște oameni (fie ei și italieni!) ar putea locui și umbla prin ele. Sunt simple ulițe având, ici și colo, un fel de gol, ca o piațetă, în care să-ți tragi sufletul. Casele sunt neobișnuit de înalte, zugrăvite în tot felul de culori, și se află în toate gradele și stările de dărăpănare și murdărie. Sunt închiriate cu etajul ori cu apartamentul, așa cum se întâmpla în cartierele vechi din Edinburgh sau cu multe case din Paris. La stradă sunt puține uși, holurile de intrare sunt în marea lor majoritate considerate proprietate publică și un măturător de stradă cât de cât întreprinzător ar putea face o avere frumușică dacă le-ar curăța din când în când. Întrucât este imposibil ca trăsurile să pătrundă pe aceste străzi, în diverse locuri se pot închiria lectici aurite sau altele mai simple. Nobilii, ca și cei din mica nobilime, posedă astfel de litiere, care sunt purtate noaptea de colo până colo, în toate direcțiile, precedate de purtători de lanterne mari, făcute din pânză întinsă pe un fel de cadru. Leticile și lanternele sunt urmașele legitime ale lungilor șiruri de catări trudiți, dar îndelung răbdători, care trec toată ziua zornăindu-și clopoței pe aceste străzi înguste. Catării, lexicile și lanternele se succed tot atât de regulat precum stelele care urmează soarelui.

Cum aș putea să uit străzile pe care se află palatele? Strada Nuova și Strada Balbi! Îmi amintesc și acum cum arăta cea dintâi, într-o zi de vară, când am văzut-o prima dată, sub cerul cel mai luminos și mai albastru de pe lume; cer pe care spațiul îngust dintre clădirile imense îl reducea, subțindu-l, la o prețioasă fâșie de lumină, pogorâtă pe umbra deasă de dedesubt! O strălucire cu atât mai de neuitat cu cât era puțin obișnuită, fie chiar în iulie sau

august, deoarece, dacă trebuie să spun adevărul, în opt săptămâni de la mijlocul verii nu au existat opt zile cu cer albastru în afară de, uneori, devreme dimineata, când, privind departe, pe întinsul mării, apa și bolta cerească se contopeau într-o singură lume de albastru adânc și strălucitor. În rest, nori și ceață îndeajuns ca să-l facă să bombăne pe orice englez sătul de propria lui climă.

Detaliile nesfârșite ale acestor bogate palate te copleșesc (câteva dintre ele găzduiesc capodopere de Vandyke¹) și iată o simplă înșiruire a ceea ce poate vedea vizitatorul: balcoane mari de piatră, unul peste altul, ici și colo cu o imensă platformă de marmură.

¹ Vandyke (sau Van Dyck, 1599-1641), pictor flamand (n. ed. engl.).

Vestibuluri fără uși, ferestre joase, zăbrelite cu bare groase, scări imense, impunătoare coloane de marmură, arcade trainice, ca niște bolți de temniță. Încăperi boltite, triste, visătoare parcă și pline de ecouri; săli prin care ochiul cutreieră fără pic de răgaz, urmând această înșiruire de palate. Între ele se află terase-grădini acoperite cu viță de vie și împodobite cu adevărate crânguri de portocali sau cu oleandri roșii în plină floare, suspendați la șase, zece și chiar treisprezece metri deasupra străzii. Alte săli, cu pereții pictați gata să se prăbușească, sunt pline de pete și rugină prin colțurile igrasioase, dar strălucesc încă în culori și desene încântătoare prin locurile uscate. Statuetele mutilate de pe frontoanele caselor susțin jerbe de flori și coroane și par gata să-și ia zborul; altele sunt ghemuite în nișe, contrastând cu micii cupidonii vioi care, pe o porțiune a fațadei decorată mai recent, întind ceva asemănător unei pături, care în realitate nu-i altceva decât un cadran solar. Străzi abrupte, în pantă. Palate mici (îndeajuns de spațioase, de altfel). Terase de marmură, care dau în alei laterale. Catedrale magnifice, fără număr. Trecerea bruscă de la o stradă cu edificii mărețe la un labirint de-o murdărie neînchipuită, aburind de duhori nesănătoase, prin care roiesc copii pe jumătate goi și gloate de oameni murdari. Toate acestea la un loc formează un spectacol care te umple de uimire: este atât de viu și totuși atât de lipsit de viață, atât de zgomotos și, în același timp, atât de liniștit, atât de supărător și totodată atât de sfios și umil, atât de treaz, dar cufundat într-un somn atât de adânc totodată, încât pentru un străin a umbla mereu și a privi în jur este un fel de beție. O fantasmagorie uimitoare, îmbinând toate inconsistențele unui vis cu durerile și plăcerile unei extravagante realități!

Diferitele întrebări simultane date acestor palate sunt, de asemenea, caracteristice. De exemplu, bancherul englez (neprețuitul și ospitalierul meu prieten) își are biroul într-un *palazzo* destul de impunător din Stradă Nuova. În hol (fiecare centimetru de aici este minuțios zugrăvit; cu toate acestea, este tot atât de murdar ca într-o secție de poliție din Londra) se află un cap de sarazin cu un nas în formă de cârlig, acoperit cu o imensă claie de păr negru (la acest cap este atașat un trup de bărbat), care vinde bastoane. Pe cealaltă parte a ușii stă o doamnă (soția

sarazinului, bănuiesc) cu o batistă în culori țipătoare folosită ca basma: vinde articole împletite de mână și uneori ceva flori. Mai înăuntru, cerșesc doi sau trei orbi. Din când în când, aceștia sunt vizitați de un bărbat fără picioare, așezat într-un mic cărucior. Invalidul are obrazul atât de rumen și trunchiul atât de bine legat, încât îți vine să juri că s-a băgat pe jumătate în pământ sau că a ieșit până la brâu pe scările unei pivnițe, să stea de vorbă cu cineva. Puțin mai departe, câțiva bărbați dorm în miezul zilei: poate că sunt purtători de lectici în așteptare de clienți care acum lipsesc. Dacă așa stau lucrurile, și-au adus și lecticile, ca să doarmă în ele! Pe partea stângă a holului se află o mică încăpere: magazinul unui pălărier. La primul etaj se află birourile unei bănci engleze. Tot la primul etaj își are sediul o firmă întreagă și mai este și o locuință încăpătoare. Numai Cerul poate ști ce se găsește mai sus. Cobori și, dacă în loc să ieși în stradă, treci de o ușă mare, situată în spatele holului (aceasta se trănțește singură după tine, scoțând cel mai lugubru și mai sfâșietor geamăt), ajungi într-o curte (a aceleiași case) unde cu siguranță nu a mai călcat picior de om de o sută de ani. Nici cel mai mic sunet nu-i tulbură liniștea. Nici un chip nu apare la ferestrele-i sumbre, întunecate, care te urmăresc bănuitoare, așa încât buruienile crescute în voie printre crăpăturile dalelor nu au nici un motiv să se teamă de oamenii care ar putea să le smulgă. Chiar în față se ridică silueta unui gigant cioplit în piatră; se sprijină de niște falnici munți artificiali, iar în mână are o urnă; din ea atârna rămășița unei țevi de plumb de la care odinioară izvora, revărsându-se peste roci, un mic torent de apă. Orbitalele gigantului sunt acum uscate, la fel ca și țeava. Uriașul pare să fi uitat de urna care e acum cu fundul în sus, și, după ce a plâns ca un copil rămas nemângâiat, a strigat „Totul s-a sfârșit!”, căzând apoi într-o tăcere de piatră.

Pe străzile cu magazine, clădirile sunt ceva mai mici, însă tot masive și înalte. Sunt foarte murdare și, dacă nasul meu este demn de crezare, emană un miros ciudat, parcă de brânză stricată și ținută în păture fierbinți. Cu toată înălțimea caselor, se pare că în cartierul comercial se simte o acută lipsă de locuințe, fiindcă pretutindeni se construiesc case noi. Oriunde se poate înghesui ori îndesa o locuință, în vreo fisură ori în vreun colț, chiar acolo se și face. Dacă se află un ungher sau un unghi în zidul unei catedrale, sau o crăpătură în vreun alt zid, de orice fel, poți fi sigur că se găsește o modalitate de a se trăi acolo, într-un fel de bârlog crescut ca o ciupercă. Micile magazine sunt atât de lipite de Guvern, de vechea clădire a Senatului, de aproape toate clădirile mai mari, de parcă ar fi viermi pe niște schelete. Oriunde ai privi, vezi același lucru: case de forme neregulate, unele retrase, altele înaintând până în mijlocul străzii, altele gata să se prăvălească, sprijinindu-se pe cele din apropierea lor, parcă șchiopătând, până ce una mai deformată decât celelalte blochează tot drumul, împiedicându-te să vezi mai departe.

Cred că unul din cartierele cu înfățișarea cea mai dărăpănată din tot orașul este cel din partea de jos a portului, lângă cheiul de debarcare: zic asta poate și din cauză că impresia pe care mi-o lasă se asociază foarte mult cu seara sosirii noastre, întipărindu-se astfel mai puternic în mintea mea. Și aici casele sunt foarte înalte și de o infinită varietate de forme; au nenumărate ferestre de care nu se poate să nu atârne ceva răspândind un miros rânced, purtat apoi de briză peste tot. Uneori e o perdea, alteori un covor, un așternut de pat sau chiar rufăria toată, însă întotdeauna trebuie să fie ceva. În stradă, la nivelul acestor case se află niște arcade masive, întunecoase și joase ca niște cripte. Piatră sau ghipsul din care sunt făcute s-a cam înnegrit și lângă stâlpii astfel mânjiți se adună tot felul de murdării și gunoaie. Sub unele din aceste arcade își așează tarabele vânzătorii de macaroane și *polenta*¹, care nu sunt deloc îmbietoare.

¹ Un fel de mămăligă (n. t).

Gunoaiele de la piața de pește din apropiere (aflată pe o stradă lăaturalnică, unde oamenii stau pe jos sau pe fel de fel de parapete și șoproane și vând pește, atunci când au așa ceva de vânzare) și resturile de la piața de legume - constituită după același principiu - contribuie la împodobirea acestui cartier și, cum toate afacerile sunt încheiate aici și este aglomerație toată ziua, asupra cartierului plutește un miros foarte puternic. Tot aici se găsește Porto Franco, unde, pentru mărfurile aduse din străinătate nu se plătește nici o vamă, până ce nu au fost vândute și luate de acolo (ca într-un magazin-depozit din Anglia). La poartă stau doi gardieni cu priviri amenințătoare și cu tricouri pe cap; aceștia au consemn să controleze pe cei suspecti și, mai ales, să nu dea drumul înăuntru călugărilor și femeilor. Pentru că, se știe, Sanctitatea și Frumusețea cedează tentației de a face contrabandă în același mod, adică ascunzând mărfurile sustrase sub cutele largi ale veșmintelor. Așa că Sanctitatea și Frumusețea nu pot intra acolo sub nici un motiv.

Străzile Genovei ar fi cel mai indicat loc dacă am avea intenția să importăm câțiva preoți arătoși. Fiecare al patrulea sau al cincilea bărbat de pe străzile orașului este preot sau călugăr, după cum este tot atât de sigur că în fiecare din caleștile ce gonesc pe drumurile învecinate se află o față bisericească. Nu am întâlnit în nici o altă parte înfățișări mai respingătoare decât ale acestor oameni. Dacă scrisul naturii ar fi cât de cât lizibil, cu greu ai găsi specimene mai desăvârșite de trândăvie, ipocrizie și toropeală intelectuală în orice altă specie omenească de pe lume.

Domnul Pepys¹ a auzit odată un cleric afirmând în predica sa, ca o ilustrare a respectului pentru funcția deținută, că, dacă ar întâlni în aceeași clipă un preot și un înger, el l-ar saluta mai întâi pe preot. Eu împărtășesc mai degrabă opinia lui Petrarca. Atunci când Boccaccio, discipolul său, i-a scris cu mare mâhnire că fusese vizitat și admonestat pentru scrierile sale de un călugăr cartusian²,

care pretindea că este un mesager însărcinat fără zăbavă în acel scop chiar de către Cer, Petrarca i-a răspuns că, în ceea ce-l privește, și-ar lua libertatea să verifice exactitatea însărcinării aceuia prin judecata personală asupra feței, ochilor, frunții, purtării și conversației mesagerului. Eu cred, după o cercetare similară, că mulți trimiși ai Cerului, neavând nici o acreditare, pot fi văzuți furișându-se prin străzile Genovei sau ducându-și viața într-o continuă lene prin alte orașe italiene.

¹ Samuel Pepys (1633-1703), autor al unui celebru *Jurnal* (n. t.).

² Membru al unui ordin religios auster și contemplativ, fondat de Sf. Bruno în 1084, la Chartreuse, lângă Grenoble (n. t.).

Poate capucinii, deși nu sunt un corp de învățați, să fie, ca ordin, mai buni prieteni ai celor din popor. Par capabili să se apropie mai lesne de oamenii simpli, ca sfătuitori și ca persoane în stare să aline durerile; merg printre ei mai mult când sunt bolnavi și-și bagă nasul mai puțin decât membrii altor ordine bisericesti în secretele familiei cu scopul de a căpăta o ascendență periculoasă asupra celor mai slabi de înger; de asemenea, par să fie mânați de o dorință mai puțin aprigă de a converti, iar pe cei convertiți nu-i lasă chiar atât de ușor să se prăbușească sufletește ori fizicește. Capucinii pot fi văzuți în veșmintele lor aspre prin toate părțile orașului, pe orice timp, cerșind prin piețe, dimineața devreme. Iezuiții, la rândul lor, se adună pe străzi și se furișează fără zgomot peste tot, câte doi, ca niște cotoi negri.

Anumite negoțuri sunt concentrate în câteva din pasajele înguste. Există o stradă a bijutierilor și o cale a vânzătorilor de cărți. Chiar și în aceste locuri, unde nu se va putea pătrunde vreodată cu trăsura, se află palate vechi și masive, închise între cele mai întunecate și mai ferecate ziduri, lipsite aproape complet de soare. Foarte puțini negustori știu să-și prezinte marfa sau să și-o pună la vedere. Dacă domnia ta, străine, vrei să cumperi ceva, te uiți încoace și încolo prin magazin până ce zărești obiectul, îl iei, dacă se află la îndemână, și întrebi cât costă. Totul se vinde în cele mai neașteptate locuri. Dacă vrei cafea, te duci la un magazin de bomboane; dacă vrei carne, probabil o vei găsi în spatele unei perdele vechi, în josul câtorva trepte, în vreun ungher ascuns, atât de greu de găsit, de parcă marfa ar fi otrăvită și legile Genovei l-ar condamna pe cel care-i pronunță numele.

Majoritatea farmaciilor sunt spațioase localuri de trândăveală. Aici, oameni cu înfățișare gravă, sprijinindu-se în bastoane, stau la răcoare ore în șir, trecându-și din mână în mână un ziar jerpelit, și comentează știrile pe jumătate adormiți, vorbind cu glas scăzut. Doi sau trei dintre aceștia sunt doctori săraci, gata să intervină în cazuri de urgență. Îi poți recunoaște după felul în care își întind gâturile, atenți când intri, și după oftatul cu care recad în ungherele lor întunecate, văzând că te interesează doar un medicament. Deși foarte numeroase, frizeriile duc lipsă de clienți, întrucât aproape fiecare bărbat se rade singur. Farmacia însă își

are grupul ei de paraziți, care-și pierde timpul printre sticle, cu mâinile încrucișate pe mânerul bastoanelor. Stau atât de nemișcați și de liniștiți, încât fie că nu-i vezi în întunericul încăperii, fie că îi confunzi (așa cum mi s-a întâmplat mie într-o zi cu un om ca o fantomă, îmbrăcat într-un costum verde închis și având o pălărie ca un dop) cu un flacon uriaș, în care se află vreun medicament pentru cai!

În serile de vară, genovezii folosesc, ca și strămoșii lor la întemeierea de case, fiecare centimetru de spațiu liber dinăuntru și dinafara orașului. Se adună în roiuri, ca niște albine, pe toate ulițele și aleile, pe fiecare ridicătură, pe fiecare zid, oricât de pipernicit, pe fiecare scară publică. Între timp (în zilele de sărbătoare mai ales), clopotele catedralelor bat încontinuu, dar nu în sunetul cunoscut, obișnuit, ci într-un nesfârșit și îngrozitor dangăt, nervos și fără nici o cadență, cu o pauză bruscă la fiecare al cincisprezecelea sunet, sau cam așa ceva: un vacarm înnebunitor. Această performanță este îndeobște realizată de un băiat cocoțat în clopotniță, care apucă limba clopotului sau bucată de funie atârnată de ea și încearcă să bată clopotul cât mai tare, luându-se la întrecere cu un alt băiat care caută, la rândul lui, să facă același lucru. Se crede că zgomotul acesta este insuportabil pentru duhurile rele, însă, privind sus în clopotnițe și văzându-i (și mai ales auzindu-i) pe acești tineri creștini cât sunt de zeloși, s-ar putea în chip foarte firesc să-i confunzi cu însuși Necuratul.

La începutul toamnei, zilele de sărbătoare sunt foarte numeroase. Cu ocazia acestor sărbători, uneori două în aceeași săptămână, toate magazinele sunt închise. Într-o seară, casele din vecinătatea unei catedrale erau luminate în întregime; catedrala însăși era luminată pe dinafară cu torțe; pe un câmp, dincolo de una dintre porțile orașului, se zărea o adevărată pădurice de făclii aprinse. Această parte a ceremoniei este însă mai frumoasă și mult deosebită la țară, unde căsuțele iluminate însoțesc parcă tot drumul care urcă o coastă abruptă de deal, și unde adeseori se văd ghirlande de lumânări arzând în noaptea înstelată, în fața vreunei căsuțe singuratice la margine de drum.

În aceste zile, catedrala care poartă hramul sfântului sărbătorit este împodobită foarte vesel. Din arcade atârână ghirlande aurite, de diferite culori; părțile altarului sunt aduse mai în față; uneori, chiar și coloanele cele înalte sunt înfășurate de sus până jos în draperii. Catedrala de aici poartă hramul Sfântului Lorenzo. Am intrat de ziua acestui sfânt în ea, tocmai când apunea soarele. Deși ornamentele de tot felul sunt, de obicei, de un gust foarte îndoielnic, în seara aceea aveau un efect cu adevărat remarcabil. Toată clădirea era drapată în roșu, iar razele soarelui la asfințit se strecurau înăuntru printr-o imensă cortină, pusă la ușa principală. După ce a apus soarele și înăuntru s-a făcut destul de întuneric, dispărând orice sursă de lumină, în afară de câteva lumânări care pâlpâiau pe altarul principal, precum și de câteva

lămpițe de argint arzând și ele, totul s-a cufundat în mister și emoție. Așa încât a adăsta într-o catedrală în amurg este ca și cum ai lua o mică doză de opiu.

Banii colectați pe la astfel de sărbători sunt pentru cheltuielile legate de împodobirea catedralei, plata corului și costul lumânărilor. Dacă mai rămâne ceva (ceea ce cred că se întâmplă rar) de acest rest se bucură sufletele din Purgatoriu. Se spune că acestea primesc și ceea ce se adună prin eforturile câtorva băiețași, care atrag atenția trecătorilor agitând cutiile de colectă, postați în fața unor mici construcții misterioase, ca niște bariere de țară, care (de obicei închise bine) sunt deschise în zilele de sărbătoare, dezvăluind înăuntru o icoană și niște flori.

Chiar dincolo de poarta orașului, pe drumul ce duce spre Albaro, se află o căsuță cu un altar în ea și o cutie de colectă fixă: pentru beneficiul sufletelor din Purgatoriu. Tot pentru a-i stimula pe cei miloși, pe fiecare parte a porții zăbrelite se află câte o pictură monstuoasă, pe ghips, reprezentând un grup ales de suflete perpelindu-se pe foc. Unul dintre ei are o mustață căruntă și un cap cu păr cărunt, pieptănat cu grijă: ai impresia că ar fi fost tras prin fereastră dintr-o frizerie și aruncat drept în cuptor. Iată-l: un suflet bătrân, grotesc și comic, acoperindu-se în veci de bășici în soarele adevărat și topindu-se în focul pictat, spre mulțumirea, îndreptarea și mai ales convingerea sărmanilor genovezi.

Oamenii pe aici nu sunt prea petrecăreți; rar îi vezi dansând pe la sărbători, iar locurile de distracție pentru femei sunt bisericile și promenadele publice. Sunt foarte cumpătați, îndatoritori și harnici. Hărnicia însă nu i-a învățat să fie și curați, astfel încât locuințele sunt nespuse de murdare, în timp ce ocupația lor obișnuită în diminețile frumoase de duminică este să stea pe la porți, căutându-se în cap unul pe altul. Locuințele lor sunt atât de înghesuite, încât, dacă aceste cartiere ale orașului ar fi fost distruse de Massena¹ în timpul teribilei blocade, cu siguranță că lucrul acesta ar fi fost un beneficiu public printre multele nenorociri.

¹ Andre Massena (1750-1817), mareșal al Franței, supranumit de Napoleon „copilul îndrăgit al Victoriei”; s-a remarcat la Rivoli, Zürich, în asediul Genovei, la Essling și la Wagram (n. t).

Țărâncile, desculțe de regulă, își spală atât de des rufele în rezervoarele publice și în toate pârlăiașele, încât, în mijlocul acestei murdării nesfârșite, te întrebi cine le poartă curate. Procedeu constă în a așeza rufa de spălat, udă, pe o piatră netedă și a o bate cu o lopățică de lemn. Femeile fac lucrul acesta cu atâta furie, de parcă s-ar răzbuna pe haine pentru contribuția lor la căderea omenirii în păcat.

Se prea poate ca, în timp ce ele spală, să vezi pe marginea rezervorului sau pe vreo altă piatră din preajmă un copilaș înfășat într-o enormă cantitate de scutece, încât sărăcuțul nu poate mișca nici măcar un deget. Obiceiul acesta (pe care îl vedem adeseori

reprezentat și în vechile picturi) este foarte răspândit printre oamenii simpli. Astfel legat, copilul este lăsat în orice loc, fără vreo posibilitate de a se deplasa de acolo; alteori este bușit la întâmplare de pe vreun raft ori rostogolit din pat, sau chiar agățat din când în când de vreun cârlig și lăsat să se legene ca o păpușă dintr-un magazin englezesc de zdrențe, fără să deranjeze câtuși de puțin pe nimeni.

Într-o duminică, la puțin timp după sosirea mea la Genova, mă aflu în bisericuța sătească din San Martino, la câteva mile de oraș, unde tocmai se boteza un copil. L-am văzut pe preot, l-am văzut pe ajutorul lui, care ținea o lumânare mare, apoi pe un bărbat în toată firea, o femeie și pe alți câțiva, însă până când nu s-a terminat slujba nu am știut că este vorba de un botez și nici nu mi-am dat seama că obiectul acela mic și țeapăn, care în timpul ceremoniei a fost trecut de la unul la altul, ținut de un mâner - ca un mic vâtrai - era copilul. La sfârșit l-am luat și eu în brațe: era foarte roșu la față, însă complet liniștit și atât de țeapăn, încât mi-a fost imposibil să-l îndoi în vreun fel. Curând după aceea a încetat să mă mai mire numărul mare de șchiopi de pe străzi.

Există o mulțime de altare dedicate sfinților și Fecioarei, aflate în general pe la colțurile străzilor. Dar lucrul cel mai îndrăgit de drept-credincioșii din Genova este un tablou înfățișând un țăran ingenuncheat, cu o sapă și alte câteva unelte agricole la îndemână, în timp ce Madonna cu Pruncul Mântuitor în brațe i se arată într-un nor. Aceasta este legendă Madonnei della Guardia, care circulă în legătură cu o capelă situată pe un munte la câteva mile de aici și care se bucură de mare faimă. Se spune că acest țăran trăia de unul singur, muncindu-și peticul de pământ pe vârful muntelui, unde, ca un om pios, își înălța zilnic rugăciunile către Fecioară, chiar acolo sub cerul liber, întrucât coliba lui era tare sărăcăcioasă. Într-o bună zi, i s-a arătat însăși Fecioară, ca în tablou, și l-a întrebat: „De ce te rogi aici, unde nu ai preot?” Țăranul i s-a plâns că făcea așa fiindcă prin apropiere nu exista nici preot și nici biserică: o plângere cu adevărat neobișnuită în Italia! „Atunci, dorința mea este”, a spus vizitatoarea din Ceruri, „să se construiască o capelă chiar aici, ca să aibă cei credincioși unde să se roage.” „Dar, *Santissima Madonna*”, s-a văitat țăranul, „eu sunt om sărac, iar capelele se construiesc cu bani mulți. Pe urmă, *Santissima*, capelele trebuie să fie îngrijite; fiindcă să ai o capelă și să nu o întreții cu sârg este un lucru necuviincios, ba chiar un păcat de moarte.” Simțirea țăranului i-a făcut multă plăcere Madonnei, care i-a spus: „Du-te în valea aceea din stânga, unde-ai să găsești un sat, un alt sat în valea din dreapta și un altul într-altă parte, care vor contribui cu bucurie la construcția unei capele aici. Du-te la ei! Povestește-le ce ai văzut și nu te îndoi că se vor aduna suficienți bani ca să fie ridicată capela care, apoi, va fi întreținută în belșug.” Toate acestea (în mod miraculos) s-au dovedit foarte

adevărate. Și ca dovadă a acestei revelații, iată că există capela Madonei della Guardia, bogată și înfloritoare și în ziua de azi.

Splendoarea și varietatea catedralelor genoveze pot fi cu greu depășite. În special Catedrala Annunciata, construită, ca multe altele, pe cheltuiala unei familii de nobili (acum se repară într-un ritm destul de lent) este atât de măiestrit pictată și aurită, de la portal și până sus în cupolă, încât arată (așa cum o descrie Simond într-o minunată carte despre Italia) ca o imensă tabacheră smălțuită, din acelea pentru tutun de prizat. Catedralele mai înstărite au picturi frumoase și alte podoabe de mare preț laolaltă cu efigii deformatate de călugări cu trăsături melancolice, precum și alte fleacuri și zorzoane.

Lipsa de grijă și respect față de trupurile celor morți poate fi și o consecință a faptului că gândurile (și conținutul buzunarelor) se îndreaptă mai întotdeauna spre sufletele din Purgatoriu. Pentru cei mai săraci există, dincolo de zidurile orașului, în spatele unei proeminente a fortificațiilor, lângă mare, gropi comune - una pentru fiecare zi a anului - care rămân închise până ce le vine rândul să primească cadavrele. Printre soldații din oraș sunt și câțiva elvețieni. Când moare vreunul dintre ei, e înmormântat cu bani dintr-un fond alcătuit de compatrioții săi care locuiesc la Genova. Autoritățile sunt cuprinse de o mare mirare aflând că oamenii aceștia se onorează între ei cu coșciuge.

Desigur, efectul azvârlirii atât de promiscue și indecente a morților în aceste gropi comune este cât se poate de dăunător. Moartea provoacă astfel nejustificate resentimente, îndreptate în mod inconștient împotriva celor sortiți să moară. Rezultatul firesc este indiferența și uitarea, la fel cum alinarea unei mari pierderi este negată în mod brutal.

Când moare vreun bătrân *Cavaliere*, sau altcineva de rang mare, în catedrală se înalță un morman de bănci în chip de catafalc, învelit cu un văl de catifea neagră, iar deasupra se pun pălăria și sabia defunctului; în jur se formează un mic careu de scaune; se trimit invitații la prieteni și la cunoștințe, să vină, să vegheze și să asculte slujba care este oficiată la altarul principal, împodobit pentru această ocazie cu o mulțime de lumânări.

Când moare vreunul din oamenii înstăriți, sau chiar dacă e doar pe moarte, rudele cele mai apropiate se retrag de obicei la țară pentru o mică schimbare de decor, lăsând trupul acestuia la voia întâmplării, fără nici un fel de instrucțiune despre ce să se facă cu el. În mod obișnuit se formează o procesiune, alcătuită din membrii unei *Confraternita*; aceștia poartă coșciugul și îndeplinesc funeraliile. *Confraternita* este un fel de penitență voluntară; membrii ei preiau prin rotație îndeplinirea celor necesare pentru morți și, pentru a îmbina orgoliul cu umilința, se îmbracă într-o rasă largă și lungă până la pământ, în timp ce fața le este ascunsă într-o glugă prevăzută cu deschizături pentru gură și ochi. Efectul acestui costum este înspăimântător, mai ales când e vorba de cel

purtat de membrii așa-zisei *Confraternita* albastră, din Genova, care astfel îmbrăcați sunt înfiorător de urâți. Aceștia, întâlniți pe neașteptate în timpul pioasei lor procesiuni pe străzi, arată ca niște vampiri sau demoni care au înhățat trupul neînsuflețit, ca să-l folosească cine știe în ce fel, pentru propria lor plăcere.

Cu toate că o astfel de rânduială poate fi lesne expusă abuzurilor care însoțesc multe obiceiuri italienești (de pildă, abuzul de a adopta penitența ca pe un procedeu care stabilește o firească învoială cu Cerul, pe baza căreia se plătește prea ușor pentru faptele rele din viitor, sau care este folosită drept ispășire pentru păcatele din trecut), trebuie să admitem că e bună și practică. Un canon voluntar ca acesta este, fără îndoială, mai folositor decât o penitență impusă (lucru nicidecum rar), cum ar fi aceea de a săruta de nu știu câte ori cutare sau cutare piatră din pardoseală catedralei, ori vreun jurământ făcut Madonnei de a nu îmbrăca veșminte de altă culoare în afară de albastru timp de un an sau doi. Se presupune că un astfel de legământ ar produce o mare încântare sus în Ceruri, albastrul fiind (după cum bine se știe) culoarea preferată a Madonnei. Așa încât pe străzile orașului poți întâlni la tot pasul femei care s-au devotat acestui act de credință.

În oraș sunt trei teatre, fără a socoti unul mai vechi care acum este arareori deschis. Cel mai mare dintre ele, *Carlo Felice*, opera din Genova, este un teatru splendid, spațios și frumos. Când am sosit eu în oraș, tocmai juca o trupă de comedianți, iar după plecarea acesteia a sosit o trupă de operă de mâna a doua. Aici stagiunea începe o dată cu Carnavalul, deci primăvara. De câte ori m-am dus la teatru (și am fost destul de des), nimic nu m-a impresionat mai mult decât manifestările neobișnuit de violente și de brutale ale spectatorilor, care iau în nume de rău cea mai mică greșală și nu știu deloc de glumă; stau permanent la pândă, în așteptarea unui prilej de a huidui, și nu le cruță pe actrițe sau pe actori. Însă, cum nu există un alt loc în public în care italienii să-și exprime fie și cea mai mică dezaprobare, poate că sunt hotărâți să profite cât mai mult de acest prilej.

De asemenea, sunt foarte multe oficialități piemonteze cărora li se acordă privilegiul de a-și pierde vremea în stal aproape pe gratis, deoarece guvernatorul insistă să li se permită acestor domni intrarea gratuită sau cu preț redus la toate manifestările publice sau semipublice. În consecință, ei sunt cei mai aprigi critici și categoric mai pretențioși la aceste spectacole, pentru ei gratuite, decât cei care plătesc o avere pe bilete, spre disperarea nefericitului director.

Teatro Diurno, sau Teatrul de Zi, nu-i decât o scenă în aer liber, unde spectacolele au loc la lumina zilei, în răcoarea după-amiezii, cu începere de la ora patru sau cinci și durează vreo trei ore. Este destul de ciudat ca, spectator fiind, să poți admira în același timp frumoasă priveliște a dealurilor și caselor din apropiere, să-i vezi pe vecini privind de la ferestre ori să auzi

clopotele catedralelor și mănăstirilor sunând în cea mai deplină neconcordanță cu ceea ce se petrece pe scenă. În afară de aceste amănunte, la care se adaugă noutatea de a vedea o piesă jucată în aer liber, în răcoarea plăcută a înserării, când întunericul cuprinde treptat totul, nu-i nimic formidabil ori de luat aminte în spectacol. Actorii sunt obișnuiți și, cu toate că uneori se prezintă una din comediiile lui Goldoni, baza repertoriului rămâne drama franceză. Orice produs național este periculos pentru guvernele despotice și regii sfătuiți de iezuiți.

Un spectacol la Teatrul de Păpuși, sau *Marionetti*, prezentat de o celebră trupă din Milano, este, fără nici un fel de exagerare, cea mai bizară și hazlie reprezentare la care am asistat vreodată în viața mea. Niciodată nu am văzut ceva mai caraghios. Păpușile par de aproape un metru și jumătate înălțime, dar în realitate sunt mult mai mici, așa încât, atunci când vreun muzicant din orchestră se întâmplă să-și pună pălăria pe scenă, aceasta capătă dimensiuni gigantice, anihilându-l aproape complet pe „actor”. De obicei, se prezintă o comedie urmată de un balet. Personajul comic din comedia pe care am văzut-o într-o seară era valet într-un hotel. De când e lumea n-a mai existat un „actor” ca acesta: nu stă locului o clipă! Marioneta are niște articulații suplimentare la picioare și un ochi mobil cu care face mereu celor de la parter, într-un mod absolut de nesuportat pentru un străin, dar pe care spectatorii inițiați, în majoritate oameni simpli, îl primesc (așa fac cu toate celelalte) ca pe un lucru cât se poate de firesc. Individul este tot timpul într-o formă extraordinară. Își mișcă încontinuu picioarele și face mereu cu ochiul, în piesă mai apare și un tată corpulent, cu păr cărunt, care șade pe marginea scenei și-și binecuvintează fiica în modul obișnuit; e teribil! Numai un om adevărat poate fi atât de obositor. Un adevărat triumf al artei!

În balet, un vrăjitor răpește mireasa chiar în ceasul nunții! O duce în peștera lui și încearcă să o farmece. Cei doi stau pe o canapea (canapeaua regulamentară, în locul regulamentar, lângă intrarea a doua!) și pe scenă își face apariția un cârd de muzicanți; unul dintre ei bate de zor la toabă, căzând din picioare la fiecare lovitură. Cum aceștia nu reușesc să o dispună pe mireasă, apar niște dansatori. La început sunt patru, apoi rămân doar doi: vedetele trupei! Felul în care dansează, înălțimea la care sar, piruetele imposibile și neomenești pe care le fac, dezgolirea absurdă a picioarelor, aterizarea în poante, urmată de o pauză (așa o cere muzica), retragerea domnului când e numărul doamnei și retragerea doamnei când e numărul domnului, pasiunea *pas-des-deux*-ului din final și ieșirea din scenă cu o săritură - vă mărturisesc că niciodată după acest spectacol n-am mai putut vedea în liniște un balet adevărat.

Într-o altă seară m-am dus să văd marionetele într-o piesă intitulată „Sf. Elena sau Moartea lui Napoleon”. Începea chiar cu Napoleon, cu un cap imens, care ședea pe un divan în camera sa

din Insula Sfântă Elena; la el intră valetul și anunță foarte nedeșluit:

„Sir Yew-ud-se-on Low“ (pronunțând pe ow ca ov din mov!)¹

¹ Ortografiere și pronunție voit greșită a numelui lui Sir Hudson Lowe (1769-1844), general englez, guvernator al Insulei Sfânta Elena în timpul exilului lui Napoleon (n. ed. engl.).

Sir Hudson (dacă i-ați fi văzut uniformă!) era o adevărată nămilă de om în comparație cu Napoleon, groaznic de urât, cu o față monstruos de disproporționată și cu o buturugă în loc de falcă, ca să-i demaște firea tiranică și încăpățânată. Își începe sistemul lui de șicane, adresându-i-se prizonierului cu „Generale Bonaparte“, la care acesta îi răspunde în modul cel mai tragic cu putință: „Sir, nu mă numi astfel. În cazul în care continui să mi te adresezi așa, e mai bine să pleci! Eu sunt Napoleon, împăratul Franței!“ Sir *Yew-ud-se-on Low*, fără să fie câtuși de puțin impresionat, continuă să-i rețină atenția cu o ordonanță a Guvernului Britanic, reglementând natura mobilierului la care are dreptul prizonierul și limitând numărul aghiotanților la patru sau cinci. „Patru, cinci aghiotanți pentru *mine!*“ strigă Napoleon. „Pentru *mine!* În ultimul timp sub comanda mea unică erau o sută de mii de oameni și acest englez vorbește de patru sau cinci aghiotanți pentru *mine!*“ În tot timpul piesei, Napoleon (care semăna foarte mult la vorbă cu adevăratul Napoleon și ținea tot timpul mici monologuri) era foarte pornit pe „acești ofițeri englezi“ și pe „acești soldați englezi“, spre marea satisfacție a spectatorilor pe deplin încântați să-l vadă pe *Low* terorizat astfel și blestemându-l ori de câte ori acesta zicea „Generale Bonaparte“ (ceea ce făcea tot timpul, primind corecția cuvenită!). Ar fi greu de spus de ce se manifestau astfel, fiindcă italienii au foarte puține motive să-l compătimească pe Napoleon.

Piesa nu avea nici un fel de intrigă, în afară de amănuntul că un ofițer francez, deghizat în englez, vine să-i propună prizonierului un plan de evadare. Ofițerul fiind descoperit - însă nu înainte ca Napoleon să fi refuzat cu mărinimie să-și fure libertatea - *Low* ordonă să fie imediat spânzurat. Ordinul a fost dat pe lungimea a două tirade care nu se mai sfârșeau și pe care *Low* le-a făcut nemuritoare scoțând niște sunete ciudate, precum „Yas!“ - ca să arate că era englez - și care au stârnit ropote de aplauze. Napoleon a fost atât de afectat de această catastrofă, încât a leșinat acolo pe loc și a fost dus pe brațe de alte două păpuși. Judecând după ceea ce a urmat, s-ar părea că nu și-a mai revenit după șoc, fiindcă în actul următor l-am văzut întins în pat (perdelele patului erau roz și albe), într-o cămașă curată, iar o doamnă îndoliată a adus doi copilași care au ingenuncheat lângă marginea patului, în timp ce împăratul se sfârșea în chip decent, ultimele cuvinte de pe buzele sale fiind *Vatterlo, Vatterlo*.

Totul a fost de un ridicol de nedescris. Cizmele lui Bonaparte, de pildă, scăpaseră de sub orice control și făceau fel de fel de minunății, de capul lor, se îndoiau, ajungeau sub masă, se

bălăbăneau în aer, alteori alunecau cu el cu tot, în giumbușlucuri depășind orice închipuire omenească - toate acestea se întâmplau când Napoleon era în toiul vreunei tirade - nenorociri care erau redată nu mai puțin absurd prin neclintita melancolie zugrăvită pe fața-i. Ca să pună capăt unei întrevederi cu *Low*, a trebuit să se ducă la o masă, să citească într-o carte. A fost momentul cel mai frumos din spectacol: să-i fi văzut corpul aplecat peste volum, ca o limbă de încălțat, din aceea cu coadă, și cu ochii săi melancolici fixați cu încăpățănare în stal! A fost extraordinar de bine și la sfârșit, când zăcea în pat: la cămașă avea un guler imens, iar mânuțele și le ținea pe cuvertură. Tot așa era și doctorul Antommarchi¹, interpretat în piesă de o păpușă cu un păr lung și lins, ca al lui Mawworm², care, fiindcă i se încălciseră sforile, tot dădea târcoale deasupra sofalei, ca un vultur, și împărțea sfaturi din aer. Era aproape tot atât de bun ca și *Low*, însă acesta nu avea egal: o brută, un tâlhar sadea, mai presus de orice îndoială. *Low* a fost grozav mai ales la sfârșit, când, auzindu-i pe doctor și pe valet că anunță „împăratul e mort!”, și-a scos ceasul și l-a întors, exclamând cu brutalitatea care-l caracteriza, „Ha! Ha! Șase fără unșpe minute! Generalul mort! Și spionul spânzurat!” Și cu aceasta s-a lăsat cortină, într-un adevărat triumf.

¹ Francesco Antommarchi, doctorul lui Napoleon în timpul exilului la Sfânta Elena; născut, ca și împăratul, în Corsica (1780-1838) (n. a.).

² Mawworm - personaj din piesa *Ipocritul* (adaptare după *Tartuffe* a lui Moliere) scrisă de dramaturgul irlandez Isaak Bickerstaffe (mort în 1812) (n. t.).

Nu există în toată Italia, așa se zice (și cred asta), o locuință mai încântătoare decât Palazzo Peschiere sau Palatul Bălților cu Pește, în care ne-am mutat imediat ce a expirat închirierea pe trei luni a „închisorii purpurii” din Albaro.

Palatul se află pe o înălțime, dincoace de zidurile Genovei, însă detașată oarecum de oraș; este înconjurat de grădini frumoase, care fac parte din proprietate, împodobite cu statui, vase, fântâni, bazine de marmură, terase, alei de portocali și de lămâi, tufe de trandafiri și camelii. Apartamentele sunt frumoase toate prin proporții și decorațiuni, însă marea sală, înaltă de peste cincisprezece metri, cu trei ferestre, dezvăluind întreaga panoramă a Genovei, spre port și spre mare, oferă una dintre cele mai fascinante și mai încântătoare priveliști din lume. Ar fi greu de închipuit o casă mai veselă și mai demnă de locuit sau un peisaj mai desfătător, la lumina zilei sau a lunii. Este mai mult un loc vrăjit dintr-o poveste orientală decât o locuință. Poți cutreiera din cameră în cameră, fără să te plictisești vreodată de nestăvilita fantezii înșirate pe pereți și pe tavane, atât de strălucitoare în culorile lor proaspete, de parcă ar fi fost pictate ieri. Etajul, sau chiar marea sală din care se deschid alte opt camere, este destul de lung, ca o promenadă adevărată; deasupra se găsesc alte coridoare și dormitoare, pe care nu le folosim niciodată; le vizităm doar arareori și abia dacă știm drumul până la ele; fiecare din cele

patru laturi ale clădirii privește spre un peisaj aparte. Dintre acestea, cel care se deschide din marea sală este pentru mine un adevărat vis. Mă întorc mereu, în închipuirea mea, la această priveliște, așa cum am făcut de sute de ori pe zi în liniștita realitate; și rămân la ea, să o privesc, copleșit de aromele îmbătătoare ce se ridică din grădini peste tot în preajma mea, ca într-un adevărat vis de fericire.

Acolo jos, într-o chipeșă îngrămădire, e Genova întreagă, cu nenumăratele ei catedrale și mănăstiri, ale căror turle se avântă spre cerul însoțit; iar mai aproape, chiar acolo unde încep acoperișurile, se află parapetul unui pension de maici, construit ca o galerie prevăzută la capăt cu un drug de fier pus de-a curmezișul, unde uneori, dimineața devreme, văd un mic grup de maici acoperite cu văluri întunecate, alunecând parcă întristate înapoi și încolo și oprindu-se din când în când, ca să privească pe furiș la lumea care tocmai se trezește și de care ele nu au parte. Bătrânul Monte Faccio, cel mai luminos dintre dealuri pe vreme frumoasă, însă cel mai mohorât pe timp de furtună, se află aici, la stânga. Fortul din interiorul zidurilor (bunul rege l-a construit ca să domine orașul și să atace casele genovezilor în caz că aceștia ar fi nemulțumiți) stăpânește înălțimea din dreapta. Dincolo, în față, se întinde marea nesfârșită, iar linia țărmului, începând din apropierea farului și subțindu-se în depărtare, până ce devine o simplă pată în purpura orizontului, marchează frumosul drum de coastă care duce la Nisa. Grădina din apropiere, cuprinsă între acoperișuri și case, roșie toată de trandafiri și răcorită de mici fântâni, este Acqua Sola: promenada publică, unde fanfara militară cânta vesele melodii și unde vălurile albe se adună în grupuri compacte, în timp ce nobilimea genoveză își etalează mai degrabă veșmintele bogate și echipajele luxoase decât deplina înțelepciune. La o aruncătură de băț (cel puțin așa pare!) se vede publicul de la Teatrul de Zi: fețele spectatorilor sunt îndreptate chiar înspre noi. Dar, cum scena nu se zărește, este de-a dreptul ciudat să observi niște chipuri a căror fizionomie se schimbă brusc, fără un motiv anume, de la atenție încordată la râs, sau, ceea ce este și mai curios, să auzi ropote de aplauze. Fiind duminică seara, se joacă piesa cea mai bună din repertoriu. Apoi soarele coboară într-o magnifică desfășurare de roșu, verde și auriu, pe care nici o pană sau pensulă nu ar putea-o zugrăvi, și, în sunetul clopotelor anunțând slujba de seară, se lasă brusc întunericul, fără nici un fel de amurg. În Genova și pe drumurile din împrejurimi încep să pâlpâie luminile, iar farul din largul mării trimite o rază care sclipește o secundă pe fațada acestui palat ori portic și îl luminează precum strălucirea lunii țâșnită de după un nor, pentru ca apoi să-l cufunde într-un întuneric și mai adânc. Aceasta este, după câte știu eu, singura explicație pentru care genovezii ocolesc palatul nostru după căderea întunericului, gândind poate că e bântuit de stafii.

Amintirile mele vor bântui multe nopți pe acolo. Aceeași „stafie“ va porni din când în când în câte-o călătorie în depărtări, așa cum am făcut eu într-o plăcută seară de toamnă, când am lăsat frumoasa Genovă ca să ajung în aerul proaspăt al dimineții la Marsilia.

Coaforul corpulent, cu papucii săi bej, ședea încă în fața prăvăliei, însă doamnele, care făceau altădată piruete în vitrină, încetaseră, cu inconstanța firească a sexului frumos, să se mai rotească și stăteau acum complet nemișcate, cu fețele îndreptate spre ungherele întunecate ale salonului, unde era imposibil să pătrundă admiratorii.

Am sosit cu vaporul de la Genova după o încântătoare călătorie care a durat optsprezece ore, și urma să ne întoarcem acolo pe drumul de coastă, pornind de la Nisa, fiindcă nu ne mulțumeam să vedem numai din depărtare frumoasele orașe care se înalță ca niște albi ciorchini pitorești din mijlocul pădurilor de măslini, precum și dintre stâncile și dealurile de-a lungul țărmului.

Vasul cu care am pornit spre Nisa într-o seară la ora opt era foarte mic și atât de încărcat cu mărfuri, încât abia mai era loc să te miști; la bord nu se găsea nimic de mâncare sau de băut, în afară de pâine și cafea. Însă, cum trebuia să ajungem la Nisa a doua zi dimineața pe la opt, nu ne făceam griji. Deci, după ce am început să clipim la stelele luminoase de pe cer, ca răspuns la clipirea lor către noi, ne-am întors la hamacele noastre, într-o cabină aglomerată, dar răcoroasă, și am dormit duși până în zori.

Însă vasul nostru, fiind cea mai mică, cea mai înceată și cea mai încăpățânată ambarcațiune din câte s-au construit vreodată, nu a ajuns în port decât pe la ora prânzului, când nu ne gândeam la nimic altceva decât la masă. Aveam la bord o încărcătură de lână. Lâna nu putea rămâne în vama de la Marsilia mai mult de douăsprezece luni în șir, fără să se plătească taxe vamale. Pentru a evita plata vămii, se obișnuiește că lâna nevândută să fie scoasă din vamă, când se apropie scadența celor douăsprezece luni, dusă oriunde și adusă imediat înapoi, fiind înmagazinată ca încărcătură nouă, pentru o altă perioadă de douăsprezece luni. Această lână, pe care o aveam noi la bord, provenea de undeva din Orient. În momentul în care am intrat în port, lână a fost declarată produs oriental. În consecință, pitoreștile bărcuțe de agrement, pline cu oameni petrecându-și ziua de odihnă și care veniseră în larg să ne întâmpine, au fost somate de autorități să se îndepărteze de vasul nostru, iar noi am fost declarați în stare de carantină și, pentru a face cunoscută situația aceasta întregului port, pe uriașul catarg de pe chei a fost înălțat în mod solemn un steag mare.

Era o zi înăbușitoare. Eram nerași, nespălați, neîngrijit îmbrăcați, nemâncați și cu greu ne putea bucura gândul absurd de a zăcea plictisindu-ne de moarte într-un port lipsit de activitate și cu tot orașul privindu-ne de la o distanță respectuoasă, în timp ce la un post de gardă de pe chei soarta noastră era discutată de către

niște bărbați cu favoriți și tricorn; îi urmăream neliniștiți cu ajutorul ochanelor și-i vedeam făcând niște gesturi care prevesteau cel puțin o săptămână de izolare! Dar, chiar și în această situație, bravul nostru curier a reușit să se descurce. A făcut semne cuiva (eu personal n-am văzut pe nimeni!), unuia de la hotel sau aflat *en rapport* cu autoritățile în această împrejurare deosebită. I s-a răspuns la semne și, într-o jumătate de oră sau chiar mai puțin, de la corpul de gardă s-a auzit un strigăt puternic. Era chemat căpitanul. L-am ajutat cu toții să coboare în barcă. Ne-am pregătit bagajele, crezând că plecăm și noi. Căpitanul s-a îndepărtat vâslind și a dispărut după un chei al închisorii pentru condamnații la galere; curînd s-a întors foarte îmbufnat, aducând ceva cu sine. Bravul nostru curier l-a întâmpinat la parapetul vasului și a luat acel ceva, el fiind adevăratul posesor. Acest ceva era un coș de papură împletită, învelit într-o țesătură de in; în el se aflau două sticle mari de vin, un pui fript, pește sărat, tăvălit în mujdei de usturoi, o pâine mare, vreo zece piersici și alte câteva fleacuri. După ce ne-am ales propriul dejun, bravul nostru curier a invitat pe câțiva aleși să se bucure de aceste aperitive, asigurându-i că nu trebuia să se abțină din motive de pudoare, fiindcă va comanda un al doilea coș, care va fi furnizat pe cheltuiala lor. Ceea ce a și făcut - nu se știe cum - și căpitanul a fost din nou chemat, din nou s-a îmbufnat și s-a reîntors cu un alt coș, asupra căruia neprețuitul meu ajutor a oficiat ca și înainte, tăind carnea cu un briceag ceva mai mic decât o sabie romană.

Întregul grup de la bordul vasului s-a mai înveselit după primirea acestor provizii neașteptate, însă nimeni nu s-a înveselit atât de tare precum un francez scund și vorbăreț, care s-a îmbătat în cinci minute, și un *capuccino* viguros, care le plăcea tuturor și care era unul din cei mai buni călugări din lume, sunt convins de asta.

Călugărul era un bărbat frumos, de vreo cincizeci de ani, cu o înfățișare deschisă și cu o bogată barbă castanie care i se revărsa pe piept. A venit la noi mai devreme dimineața și ne-a întrebat dacă eram siguri că vom ajunge la Nisa pe la unsprezece, explicându-ne că voia să știe acest lucru neapărat, întrucât urma să țină o slujbă la acea oră și trebuia, deci, să se îngrijească de prescură și să postească. Dar, dacă nu era nici o speranță să fim acolo la timp, putea lua micul dejun imediat. Ne-a comunicat toate acestea având impresia că viteazul nostru curier era căpitanul vasului și avea toate motivele, fiindcă acesta arăta a căpitan mai mult decât oricare altul de la bord! Primind asigurări că vom ajunge în port la timp, a ținut post și, pe când postea, se adresa tuturor cu mult farmec și bună dispoziție; răspundea la glumele făcute pe socoteala călugărilor cu glume pe seama mirenilor și se fălea, călugăr fiind, că avea curajul să se prindă cu oricine că ridică doi dintre cei mai voinici bărbați aflați la bord, unul după altul, cu dinții, și că-i poartă de-a lungul punții. Nimeni nu i-a dat prilejul, dar îndrăznesc

să spun că ar fi făcut-o: avea o statură impunătoare și demnă de admirat, chiar în straiile lui de *capuccino*, care sunt tare urâte și dizgrațioase.

Toate acestea l-au amuzat grozav pe francezul vorbăreț, care, te miri cum, a început să-l trateze cu multă condescendență pe călugăr, părând să-l compătimească ca pe unul care, născut francez, a fost lovit de o soartă ingrată. Deși aerul lui protector era acela pe care îl poate avea soarele față de leu, francezul avea o părere foarte bună despre propria sa bunăvoință și, înfierbântat de acest sentiment, se ridica netam-nesam pe vârful picioarelor și-i ardea călugărului una în spate.

Când au sosit coșurile cu merinde, fiind prea târziu pentru predică, călugărul s-a pus vârtos pe treabă, înfulecând cu râvnă din carnea rece și din pâine și dând pe gât câte o dușcă serioasă de vin, după care s-a pus pe fumat țigări de foi și pe prizat tutun, susținând în același timp o conversație neîntreruptă, însoțită cu gesturi largi. Din când în când se repezea la parapetul vasului ca să strige la cineva de pe chei că trebuia să iasă într-un fel sau altul din carantină, întrucât trebuia să participe la o procesiune religioasă care urma să aibă loc chiar în după-amiaza aceea. După aceasta venea înapoi, râzând cu gura până la urechi, bine dispus, în timp ce francezul își încrețea fața mică în zeci de mii de cute și se tot minună cât de hazliu și ce băiat de treabă era călugărul! După un timp, căldura soarelui de afară și vinul dinăuntru l-au toropit pe francezul nostru. Astfel că, în toiul patronajului acordat uriașului său protejat, s-a întins printre baloturile de lână și a început să sforăie.

Trecuse de ora patru când am fost, în fine, eliberați. Francezul murdar și plin de scame de lână mai dormea încă; călugărul, însă, a coborât pe țărm. Imediat după ce ni s-a dat drumul, ne-am grăbit cu toții care încotro, să ne spălăm și să ne îmbrăcăm, ca să apărem decenti la procesiune. N-am mai văzut nici urmă de francez până când ne-am oprit într-un loc pe strada principală, pe unde avea să treacă procesiunea; francezul tocmai se strecura într-un loc mai în față. Era îmbrăcat cu multă grijă; renunțase la hăinuța pe care o purtase pe vas, ca să etaleze acum o tunică de catifea cu dungi late, presărată peste tot cu stelute. S-a strecurat în primul rând de spectatori, cu intenția vădită de a-l zăpăci pe călugăr atunci când avea să treacă pe acolo.

Procesiunea era foarte lungă și se compunea dintr-un imens număr de oameni împărțiți în grupuri mici, fiecare grup cântând în legea lui și fără să-i pese de ceilalți, rezultatul fiind o adevărată hărmălaie. Se aflau acolo îngeri, cruci, Fecioare purtate pe niște platforme înconjurate de cupidoni, coroane, sfinți, cărți de rugăciune, soldați, lumânări, călugări, călugărițe, relicve, demnitari ai bisericii, purtând pălării verzi sau pășind sub umbrele roz și, ici și colo, un fel de felinare sfinte, ridicate pe câte o prăjină. I-am căutat cu nerăbdare pe *capuccini* și deodată i-am văzut

apropiindu-se într-un grup compact, în sutanele lor maronii și cu funii la cingătoare.

L-am observat pe micul francez chicotind de unul singur la ideea că, atunci când călugărul de pe vas îl va vedea îmbrăcat în haina aceea minunată, va exclama în sinea lui: „Cerule mare, bărbatul ăsta distins este chiar protectorul meu!” și va fi cuprins de tulburare. Dar, ce să vezi! Niciodată n-a fost francezul mai decepționat ca acum! Prietenul nostru *capuccino* înainta cu brațele încrucișate, privind drept în ochii micuțului francez, cu o indiferență plină de bunăvoință, fără să arate nici cea mai mică urmă că l-ar cunoaște ori că s-ar amuza și neavând nici cea mai palidă amintire a pâinii, cărnii, vinului și a țiğărilor de foi. „*C'est lui-même*”¹, l-am auzit pe micul francez exclamând cu oarecare îndoială. Da, era chiar el! Nu era nici fratele lui, nici nepotu-său. Era el, în carne și oase! Pășea cu mare demnitate, fiind unul dintre superiorii ordinului. Nimic nu era mai izbutit decât felul contemplativ în care își întârzia privirea placidă asupra noastră, tovarășii lui de mai înainte, de parcă nu ne-ar fi văzut niciodată în viața lui, așa cum nu ne vedea nici acum. Francezul, cam umilit, și-a scos în cele din urmă pălăria, însă călugărul a trecut liniștit mai departe, cu aceeași seninătate imperturbabilă, iar haina lui cu dungi late a dispărut în mulțime și nu s-a mai văzut.

¹ E chiar el (franc.).

Procesiunea s-a încheiat cu o salvă de muschete care a făcut să zăngăne toate geamurile din oraș. În după-amiaza următoare am pornit înapoi spre Genova, pe vestitul drum de pe coasta Mediteranei.

Un *vetturino*¹, pe jumătate francez, pe jumătate italian, și-a luat răspunderea să ne ducă până la Genova în trei zile în trăsura lui mică și zgomotoasă, trasă de doi telegari. Era un tip flegmatic, plăcut la înfățișare și ale cărui înclinații spre voie bună și cântat nu cunoșteau limite, firește, atâta vreme cât totul mergea strună. Cât timp lucrurile au mers ca pe roate, a avut câte un cuvânt, câte un zâmbet și câte o șfichiuitură de bici pentru toate fetele de țărani întâlnite în drum, trezind cu câte-un crâmpei din *Sonnambula* toate ecourile.

2. Birjar (ital.).

Cât timp totul a fost perfect, am trecut prin sătulețele din drum însoțiți de zornăitul clopoțelilor de la cai și al inelelor din urechile vizitiului nostru: un adevărat meteor de galanterie și bună dispoziție. Dar l-am putut vedea și într-o altă ipostază, cu totul opusă celei dintâi, când, la un moment dat al călătoriei, am ajuns într-un loc îngust, unde drumul era blocat de o căruță sfărâmată. A început atunci să-și smulgă părul din cap, de parcă cele mai cumplite dezastre s-ar fi abătut asupra-i. Înjura pe franțuzește, se ruga pe italienește și se agita încolo și încoace, bătând furios cu piciorul în pământ, cuprins fiind de disperare. În jurul căruței s-au

adunat mai mulți vizitii și oameni cu catări și, în cele din urmă, un bărbat cu o sclipire deosebită a minții a propus să se facă un efort comun ca să se elibereze calea - o idee care, sunt convins, nu i-ar fi trecut niciodată prin cap prietenului nostru, chiar dacă ar fi fost să rămânem acolo până azi. Treaba s-a făcut fără vreo cheltuială de muncă prea mare, însă, la fiecare întrerupere a lucrului, mâinile omului nostru se încolăceau din nou în păr, de parcă n-ar fi existat nici o rază de speranță care să-l lumineze în nenorocire. În momentul în care s-a urcat din nou pe capră și am pornit iarăși la drum, gonind nebunește în josul dealului, veturinul s-a reîntors la *Sonnambula* lui și la fetele de țărani, ca și cum nici o nenorocire de pe lume n-ar fi putut să-l întristeze.

Farmecul frumoaselor orașe și sate de pe acest splendid drum dispare aproape complet când intri în ele, fiindcă multe din acestea au un aspect cu totul mizerabil; străzile sunt strâmte, întunecate și murdare, locuitorii sunt slăbănogi și slinoși, iar bătrânele, scofâlcite și cu părul lor cărunț și sârmos încolăcit pe creștetul capului, într-un coc ca o perniță, pe care duc greutatea, sunt atât de urâte, fie aici, de-a lungul

Rivierei, fie la Genova, încât, torcând în pragurile întunecate ale caselor ori bârfind pe la colțuri, seamănă cu niște vrăjitoare cărora le lipsesc doar măturile, dat fiind că, în mod sigur, nu au nici un alt instrument de făcut curățenie. Nici burdufurile din piele de porc, folosite de obicei pentru păstrarea vinului, atârnate la soare peste tot, nu au un efect ornamental prea mare, deoarece au întotdeauna forma unor porci adevărați, umflați, cu capetele și picioarele tăiate, legănându-se de propriile lor cozi.

Altfel, când te apropii de așezări și le vezi cuibărindu-se cu mănunchiurile lor de acoperișuri și turle printre pomii de pe coastele abrupte de deal, ori la țărmul unor splendide golfuri, orașelele sunt absolut încântătoare. Pretutindeni crește o vegetație luxuriantă, iar palmierii constituie pentru noi un lucru inedit în aceste peisaje neașteptate. La San Remo - un loc cu adevărat extraordinar, construit pe niște arcade, încât se poate hoinări pe sub întregul oraș - se găsesc frumoase terase-grădini. În alte orașele poți auzi peste tot ciocanele constructorilor de vase, după cum poți vedea meșterii făurind mici ambarcațiuni chiar pe plajă. Unele golfuri sunt atât de largi, încât ar putea adăposti toate flotele Europei. Fiecare grup de case arată, văzut din depărtare, ca o îngrămădire de forme pitorești și pline de fantezie.

Drumul însuși oferă călătorului noi frumuseți în fiecare moment: se avântă când sus, deasupra mării sclipitoare ce-și sparge valurile de țărmul stâncos, când jos, la marginea vreunui golf, când traversează albia tăiată în stâncă de vreun râu de munte, când coboară până la plajă, când șerpuiește printre stâncile crăpate și multicolore și când este mărginit de turnuri solitare, năruite, din cele rămase dintr-un sistem de fortificații ridicat pe vremuri ca să apere coasta de invazia corsarilor berberi. Când

aceste atracții, oferite de peisajul de-a lungul drumului, iau sfârșit, ne continuăm călătoria pe un țărm întins spre Genova, printr-un lung șir de suburbii, iar diferitele priveliști dezvăluite de frumosul oraș-port ne trezesc din nou interesul, îmborsătit cu fiecare casă de la marginea căii, veche, imensă și locuită doar pe jumătate. Apogeul este atins când ajungem la porțile orașului: aici Genova ni se înfățișează în fața ochilor în toată splendoarea ei, cu frumosul port și dealurile înconjurătoare.

SPRE PARMA, MODENA ȘI BOLOGNA

Am părăsit Genova la 6 noiembrie, având ca destinație o mulțime de locuri (printre ele și Anglia). Mai întâi am pornit spre Piacenza, în *coupé*-ul unui vehicul foarte asemănător cu o căruță mare, împreună cu bravul nostru curier și cu o doamnă însoțită de un dulău cât toate zilele, care a lătrat lugubru toată noaptea, la intervale regulate. Era multă umezeală, frig și întuneric și călătoream cu o viteză care abia atingea patru mile pe oră, fără să ne oprim să mai gustăm câte ceva. În dimineața următoare, pe la orele zece, fiind la Alessandria, am fost înghesuiți într-o altă diligență (al cărei interior ar fi fost neîncăpător chiar și pentru o muscă) împreună cu un preot foarte bătrân, un tânăr iezuit (însoțitorul său, care ducea breviarele și alte cărți pe care le aveau cu ei și care, în efortul de a se urca în diligență, se alesese cu o crăpătură prin care, între ciorapul negru și pantalonii negri, se vedea o fâșie de came roză, ceea ce mi-a amintit de Hamlet în iatacul Ofeliei, numai că la acesta crăpătura se vedea la ambele picioare), un *avvocato* provincial și, în fine, un domn cu un nas roșu: un nas cu un luciu neobișnuit și ciudat, cum n-am mai văzut vreodată la vreun pământean. Așa am călătorit până la patru după-amiază; drumurile erau foarte proaste, iar diligență foarte înceată. Colac peste pupăză, pe bătrânul preot îl încercau niște dureri la picioare, așa încât la fiecare zece minute scotea câte un răcnet teribil, de trebuia scos afară prin eforturile reunite ale întregii companii. Durerile bătrânului și starea drumurilor constituiau subiectul principal de conversație. Așa că, după-amiază, aflând eu că din *coupé* au coborât doi pasageri și că s-a urcat unul singur (un tip din Toscana, monstruos de urât și cu o imensă mustață roșcată, care nici i nu se vedea în întregime când își punea pălăria), am profitat de ocazie și am continuat călătoria alături de el (fiind foarte dornic de conversație și plin de bună-dispoziție) până aproape de ceasurile unsprezece seara, când vizitiul ne-a adus la cunoștință că nici nu se gândește să meargă mai departe și, în consecință, am făcut popas într-un loc numit Stradella.

Hanul era, de fapt, o serie de galerii ciudate, împrejmuit de o curte în care se înghesuiau claie peste grămadă diligența noastră, două-trei căruțe și o mulțime de orătării laolaltă cu o stivă de lemne de foc, încât nu mai puteai ști care-i pasăre și care vehicul. Un bărbat adormit, purtând o torță ce abia pâlpâia, ne-a condus într-o cameră mare și friguroasă, cu două paturi extrem de largi, aranjate pe un fel de mese de brad imense. În mijlocul camerei, pe dușumeaua goală, era o altă masă de brad de dimensiuni asemănătoare; mai erau patru ferestre și două scaune. Cineva mi-a spus că acolo voi înnopta și timp de jumătate de oră m-am plimbat încoace și încolo prin ea, uitându-mă pe rând la tipul din Toscana, la bătrânul preot, la preotul cel tânăr și la *avvocato* (Nas-Roșu locuia chiar în acest orașel și se dusesse acasă), care ședeau pe paturi și se holbau la rândul lor la mine.

Ciudățenia cam plicticoasă a acestei stări de fapt a fost întreruptă de o comunicare venită din partea neprețuitului meu curier (care în tot timpul acesta gătise), potrivit căreia cina era gata; ne mutăm deci în camera preotului (camera alăturată, la fel cu a mea). Primul fel: varză fiartă, cu o mare cantitate de orez, într-un castron plin cu apă clocotită și aromată cu brânză. Este atât de fierbinte și noi suntem atât de înghețați, încât ni se pare grozavă. Felul doi: câteva bucățele de carne friptă și rinichi de porc. Trei: două păsări rumenite. Patru: doi curcănei rumeniți. Cinci: o fiertură de usturoi înăbușită, un fel de ciuperci și nu mai știu ce, după care distracția se încheie.

Înainte de a mă așeza pe pat în camera mea, ca să constat că este cea mai umedă dintre toate, ușa se deschide și în mijlocul unei mari cantități de vreascuri, își face apariția bravul meu curier: seamănă cu Pădurea Birnam¹ plecată iarna la plimbare. Cât ai clipi, curierul aprinde grămada de vreascuri, apoi scoate la iveală o butelcă de brandy tare; sticla aceasta îi ține tovărășie în toate anotimpurile, iar acum e plină cu cea mai pură *eau de vie*². După ce a săvârșit această mare ispravă, se retrage să se odihnească și îl aud după aceea, timp de o oră și, de fapt, până ce adorm, făcând glume în vreun cotlon (pe cât se pare, chiar sub camera mea), unde fumează țigări de foi cu un grup de prieteni foarte intimi. Este prima oară că intră în casa aceasta, dar n-are importanță: pretutindeni îi cunoaște pe toți și se împrietenește cu oricine în mai puțin de cinci minute; cu siguranță că și aici și-a atras, între timp, devotamentul entuziast al întregului local.

¹ Amintită în tragedia *Macbeth* de Shakespeare. Macbeth avea să fie invins când Pădurea Birnam se va fi pus în mișcare (n. t.).

² Rachieu (franc.).

Toate acestea se întâmplă la orele douăsprezece noaptea. La patru dimineața, curierul este din nou în picioare, mai proaspăt decât un trandafir abia înflorit; aprinde focul fără să aibă nici cea mai mică aprobare din partea proprietarului, scoate la iveală căni mari cu cafea clocotită, când alții nu capătă decât apă rece, și se duce pe ulițele cufundate încă în întuneric, strigând în gura mare că vrea lapte proaspăt, cu speranța că cineva care are vacă se va trezi și-i va da. În timp ce caii „vin acuși”, mă plimb și eu afară, prin târg. Totul pare să se reducă la o *piazza* mică; printre arcade suflă un vânt rece și umed, care bate când într-o direcție, când în alta, după program parcă. Este o beznă de-ți bagi degetele în ochi și plouă încontinuu cu găleata; dacă aș veni a doua zi, nu aș mai recunoaște locul, dar să mă ferească Cerul să mai ajung vreodată pe aici!

Cam într-o oră sosesc și caii. În acest răstimp, vizitiul blestemă de mama focului, trăgând uneori înjurături creștine, alteori păgâne. Câteodată, când înjurătura este mai lungă și compusă, începe cu creștinii și încheie cu păgânii. Sunt trimiși mesageri, nu atât după cai, cât mai ales unii după alții. Primul care

s-a dus să-i aducă nu se mai întoarce deloc și toți ceilalți fac la fel. După un timp, își fac apariția caii, înconjurați de toți mesagerii: unii îi îndeamnă cu picioarele, alții îi trag de dârlogi și toți îi suduie în cor. Apoi preotul bătrân, preotul cel tânăr, *avvocato*, tipul din Toscana, cu toții ne reluăm locurile în diligență. Voci adormite, de pe la ușile bordeielor, din diferite părți ale curții, se aud strigând: *Addio, corriere mio! Buon'viaggio, corriere!* Cu un rânjel monstruos, curierul răspunde într-un mod asemănător acestor demonstrații de afecțiune, în timp ce noi ne îndepărtăm, zdravăn hurducați prin noroi.

La Piacenza, care se află la o depărtare de patru sau cinci ore de hanul din Stradella, am tras chiar în fața hotelului, de unde micul nostru grup s-a împrăștiat cu deosebite manifestări de prietenie din partea tuturor. Înainte de a fi parcurs jumătatea străzii, bătrânul preot a fost apucat din nou de dureri, așa încât tânărul preot, după ce a așezat legătura de cărți pe o treaptă de la o ușă, s-a apucat să frece cu multă sânguința picioarele bătrânului. Clientul avocatului îl aștepta pe acesta la poarta grădinii și l-a sărutat pe fiecare obraz cu un pupat răsunător, încât tare mi-e teamă că ori are un proces foarte greu, ori o pungă cam slab garnisită. Domnul din Toscana și-a pus o țigară de foi în gură și s-a depărtat agale, ducându-și pălăria în mână, ca să poată să-și răsucescă mai bine capetele zbârlite ale mustăților. Cât despre bravul meu curier, în timp ce făcea cu mine câțiva pași, ca să vedem ce-i în jur, a început de îndată să mă întrețină cu viața intimă și afacerile de familie ale oamenilor din grupul care tocmai se risipise.

Piacenza este un oraș vechi, decăzut și mohorât. Un loc părăsit, singuratic, năpădit de iarbă, cu fortificațiile căzute în ruină. Tranșeele, umplute pe jumătate cu pământ, au fost transformate în pășuni rău mirositoare pentru vacile jigărite care hoinăresc de colo-colo; străzi cu tot felul de case sumbre, părând să se încrunte la cele de peste drum. Prin tot orașul cutreieră cei mai adormiți și mai jerpeliți dintre soldați, aflați sub dublul blestem al leneviei și al sărăciei și îmbrăcați în niște uniforme boțite în fel și chip; prin șanțuri se joacă cei mai murdari dintre copii, cu niște jucării improvizate (adică porci și noroi); câinii cei mai slăbănogi hoinăresc printre cele mai întunecoase arcade, căutând neconținut ceva de mâncare, fără rezultat, pare-se. Un palat misterios și solemn, păzit de două statui gigantice, geniile gemene ale locului, tronează cu gravitate în mijlocul orașului adormit. Regele cu picioarele de marmură, care prospera în timpul celor o mie și una de nopți, ar putea trăi mulțumit în acest palat, fără să aibă vreodată puterea de a ieși până afară, ca să-și contemple regatul.

Cât de ciudată este senzația de moleșală, pe jumătate dureroasă, pe jumătate voluptoasă, care te cuprinde când cutreieri prin aceste locuri adormite și lăncezind la soare! Parcă fiecare dintre orășelele mucegăite, triste și uitate de Dumnezeu din câte se

află în lumea largă se întrece să fie culmea. Oprindu-mă pe o ridicătură de pământ, unde pe vremuri se afla un bastion, iar pe timpul stăpânirii romane o fortăreață vuind de forfotă, am devenit brusc conștient de ceea ce nu cunoscusem niciodată până atunci: ce înseamnă să fii leneș! Veverițele, cu siguranță, se simt la fel când se retrag sub acoperământ în vizuina lor; tot așa broasca țestoasă, înainte de a dispărea cu totul în carapace. Am impresia că ruginesc. Că orice încercare de a gândi este însoțită de un scrâșnet îngrozitor. Că nimic nu-i de făcut ori necesar. Că nu există nici dezvoltare a omenirii, nici mișcare, nici efort și nici progres, de orice fel. Că întreaga mașinărie s-a oprit aici acum câteva secole și s-a întins la odihnă până la ziua Judecății de Apoi.

Nici vorbă, însă, de așa ceva, cât timp mai trăiește bravul meu curier! Priviți-l cum, părăsind Piacenza, în huruitul și clătinarea celei mai înalte diligențe din câte s-au văzut vreodată, se uită prin fereastra din față de parcă s-ar zgâi peste un gard de grădină, în timp ce surugiul - o esență concentrată a tuturor jerpeliților din Italia - se oprește pentru o clipă din sporovăială ca să atingă borul pălăriei, în semn de salut adresat unei mici Sfinte Fecioare cu nasul ciopârțit și cu nimic mai puțin jerpelită decât el, pusă în raclă la ieșirea din oraș.

La Genova și prin împrejurimi, viața de vie este întinsă pe niște grătare fixate de pari groși, care sunt oricum, numai pitorești nu. Prin aceste locuri însă, viața se împletește în jurul pomilor, târându-se în voie printre gardurile vii; viile sunt pline de pomi, plantați îndeobște în acest scop, fiecare având propria-i viță încolăcită și făcută ciorchine în juru-i. În această perioadă, frunzele de viță sunt colorate în cele mai luminoase nuanțe de auriu și roșu: nicăieri n-am văzut ceva mai încântător și mai grațios. Pe mile întregi, drumul șerpuiește prin astfel de forme și culori. Ghirlandele sălbatice, împletiturile elegante, coroanele și cununile de toate felurile, țesăturile de vis, aruncate peste pomii încărcați, făcându-i în joacă prizonieri: toate sunt atât de neașteptate! Și din nou un lung, lung șir de pomi înlănțuiți în ghirlande nesfârșite, ca și cum s-ar fi prins unul de altul într-un dans de-a lungul câmpului!

Parma are străzi vesele și interesante - lucru neașteptat pentru un oraș italianesc - și, prin urmare, nu se aseamănă cu multe alte localități mai puțin însemnate. Priveliștea e aceeași, în afară de *piazza* retrasă, unde se află într-o bogată și magnifică armonie catedrala, baptisteriul și campanila: niște edificii vechi, de un cafeniu sumbru, împodobite cu numeroși monștri grotești și creaturi de basm cioplite în marmură și în piatră roșie. Tăcuta lor prezență era tulburată, când le-am văzut eu, doar de ciripitul păsărelelor fără număr care zburau din crăpăturile de piatră și din ungherele clădirilor unde își făcuseră cuiburile. Se zbenguiau, avântându-se din umbra rece a templelor durate de om în eterul înșorit al Cerurilor. Nu tot așa făceau și adoratorii dinăuntru, care ascultau psalmodierile somnoroase, se închinau la icoanele

luminate de lumânări, ori șopteau cu capetele plecate în confesionalele întunecoase, asemenea celor pe care-i lăsaserăm la Genova și în alte părți.

Picturile deteriorate, ori mutilate chiar, cu care este împodobită catedrala au, după părerea mea, darul să-l întristeze și să-l descurajeze pe privitor. Este mai mare jalea să vezi operele de artă - o fărmă din sufletul pictorilor - pierind, muritoare ca și oamenii. Catedrala din Parma este îmbibată de mirosul de mucegai provenind de la frescele pictate de Coreggio, care putrezesc în cupolă. Numai Cerul știe cât de frumoase au fost odată. Cunoscătorii cad și acum în extaz când le privesc, însă labirintul de brațe și de picioare, grămezile de mădulare scurtate, răsucite, amestecate într-un adevărat talmeș-balmeș în aceste fresce, nu și l-ar fi putut imagina nici măcar un chirurg care a înnebunit și a fost cuprins de cel mai sălbatic delir.

Tot aici se găsește o catedrală subterană, extrem de interesantă: tavanul se sprijină pe stâlpi de marmură, în spatele fiecăruia aflându-se cel puțin un cerșetor la pândă - fără a mai menționa că tot aici ies la iveală, schiopătând, ca să cerșească, mulți bărbați și femei cu mâinile sau picioarele răsucite, ori cu fâlcile clămpănind întruna, cu gesturi de paralitici, cu firi idioate, sau cu o altă tristă infirmitate, așa încât, dacă frescele ruinate din catedrala de sus s-ar anima dintr-o dată și ar coborî aici, cu greu ar putea să producă o confuzie mai mare ori o desfășurare mai năucitoare de brațe și de picioare schiloade.

De asemenea, aici se află monumentul lui Petrarca, baptisteriul cu frumoasele-i arcade și imensa cristelniță și o galerie cu niște picturi cu adevărat remarcabile (unele din ele fiind copiate chiar atunci de câțiva artiști cu fețe păroase și cu niște bonete de catifea gata să le cadă de pe cap). Mai este și Palatul Farnese, care oferă unul dintre cele mai triste spectacole de paragină din câte s-au văzut vreodată: un teatru grandios, vechi, mohorât, ce stă să se prăbușească-n ruină.

Este o construcție mare, din lemn, în formă de potcoavă; locurile din stal sunt aranjate în plan roman; deasupra lor, în chip de loji, se află niște adevărate camere mari și îmbâcsite în care ședeau odinioară nobilii, retrași în propriul lor orgoliu. Nimeni nu cunoaște mai bine decât viermii dezolarea ce a cuprins acest teatru, mărită în fantezia celui ce îl privește de nobila și vesela lui menire, apusă acum. Au trecut o sută zece ani de când aici nu s-a mai jucat nici o piesă. Prin găurile din tavan strălucește cerul de afară; lojile, locuite numai de șobolani, se prăbușesc și dispar; umezeală și mucegaiul mânjesc culorile șterse și umplu panourile cu hărți spectrale; acolo unde odată se aflau ghirlandele bogate ale avanscenei, atârnă acum zdrențe subțiri; scena este atât de putredă, încât peste ea s-a pus o podișcă îngustă de lemn, altfel vizitatorul s-ar prăbuși în adâncul întunecos de sub el.

Dezolarea și decăderea acestui loc impresionează. Aerul are miros de mucegai și gust de țărână; orice sunet rătăcit din exterior, care se strecoară înăuntru cu vreo rază de soare răzlețită și ea pe aici, este înăbușit și grav; viermii, larvele și putregaiul au schimbat suprafața lemnului tot așa cum timpul încrețește și înăsprește pielea netedă. Dacă stafiile joacă în piese, atunci cu siguranță că apar pe această fantomatică scenă.

Când am intrat în Modena, era o vreme cu adevărat superbă, ceea ce mai înveselea obscuritatea sumbrelor colonade care însoțesc strada principală pe ambele părți, cerul luminos și de un albastru minunat dându-le un aspect reconfortant și agreabil. Am trecut din splendoarea zilei în întunericul unei catedrale în care tocmai se făcea slujba mare; lumânările abia ardeau, oamenii îngenuncheau în fața feluritelor moaște, iar preoții îngânau obișnuitul cânt, cu vocea lor caracteristică: slabă, monotonă, târăgănată și tristă.

Tocmai mă gândeam la cât de ciudat este să regăsesc în fiecare din aceste orașe adormite aceeași inimă bătând cu aceeași pulsație monotonă, când, ieșind pe o altă ușă, am fost brusc speriat de moarte de un sunet strident de trâmbiță. Imediat, de după colț a apărut în goana cailor o trupă de dresori de cai, venind tocmai de la Paris. Au defilat pe sub ziduri, deranjând cu tropotul sec al copitelor grifonii, leii, tigrii și alți monștri din piatră și marmură care decorează exteriorul catedralei. În fruntea lor călărea un nobil impunător, cu o groază de păr pe cap și fără pălărie, purtând un stindard pe care scria: MAZEPPA! ASTĂ - SEARĂ! Urma un șef mexican cu o măciucă grozavă, în formă de pară, pe care o ținea pe umăr, ca Hercule. Apoi veneau șase sau opt care romane, fiecare ducând o frumoasă doamnă costumată într-o fustiță extrem de scurtă și cu ciorapi strânși pe pulpe, nefiresc de roz, care stătea mândră în car și arunca priviri înflăcărate mulțimii. Printre spectatori domnea o neliniște latentă, pe care nu mi-am putut-o explica până ce, carele fiind deschise în spate, am observat imensa greutate cu care picioarele roz își mențineau perpendicularitatea pe pavajul bolovănos al orașului. Procesiunea era încheiată de câteva zeci de războinici feroși de mai multe neamuri, călărind doi câte doi și privind de sus pașnica populație a Modenei; totuși, aceștia consimțeau din când în când să-și arate mărinimia, împrăștiind printre spectatori afișe scrise de mână. După ce s-au foit încoace și încolo printre lei și tigri, proclamând cu sunete de trâmbiță distracția din seara aceea, toată procesiunea s-a strecurat mai departe prin capătul celălalt al pieții, lăsând în urmă o plictiseală reînnoită și mult sporită.

După ce procesiunea a trecut, țipătul trompetei s-a pierdut în depărtare și coada ultimului cal a dispărut după colț, cei care ieșiseră din catedrală să caște ochii la actori au intrat din nou înăuntru. O bătrână doamnă, îngenuncheată chiar lângă ușă, văzuse totul de acolo fără să se mai ridice și se arătase tot timpul

extrem de curioasă. S-a întâmplat să-i surprind privirea tocmai când era în culmea curiozității, spre confuzia reciprocă a amândurora. Cu toate acestea, și-a ascuns repede stânjeneala, făcându-și cruce cu pioșenie și plecându-se cât era de lungă, cu fața în jos, înaintea unei statuete împodobite cu o fustiță plină de fantezie și cu o coroniță aurită, care se asemana atât de mult cu dansatoarele din alai, încât se prea poate că femeia să fi considerat spectacolul de afară ca fiind o viziune cerească. Oricum, admitând că i-aș fi fost părintele confesor, i-am iertat interesul pe care i-l stârnise cirul.

În catedrală se mai află și un bătrân mic de statură, cu ochi aprigi și adus dintr-un umăr, care mi-a luat în nume de rău faptul că nu mă interesa deloc să văd căldarea (păstrată într-un turn vechi) cucerită de locuitorii Modenei de la cei din Bologna în secolul al patrusprezecelea, o căldare pentru care s-a făcut război și căruia Tasso i-a dedicat un poem eroicomic și câte altele. Mulțumindu-mă, cu toate acestea, să privesc turnul pe dinafară și să mă delectez, în închipuire, cu căldarea dinăuntru și preferind să-mi petrec timpul la umbra înaltei campanile și prin jurul catedralei, mărturisesc că nici în momentul de față nu am vreo cunoștință personală despre susnumita căldare.

Am ajuns, așadar, la Bologna înainte ca bătrânul cel mic de stat (sau ghidul turistic) să fi putut confirma că am parcurs măcar jumătate din minunile Modenei. Însă nu există plăcere mai mare pentru mine decât să las în urmă peisagii noi ca să întâlnesc altele și mai noi și, mai mult decât atât, mă cuprinde un fel de stare ciudată când e vorba de vederi decupate, uscate și dictate, încât mi-e tare teamă că am să păcătuiesc în același mod față de astfel de ghizi autorizați în orice alt loc pe care-l voi vizita.

Acestea fiind zise, duminica următoare, dimineața, mă plimbam printre impunătoarele morminte și colonade din frumosul cimitir din Bologna, în tovărășia unui grup de țărani și escortat de un mic *cicerone* din acest oraș, care era peste măsură de preocupat să salveze onoarea locului și să-mi distragă atenția de la monumentele urâte, în timp ce nu contenea să le ridice în slăvi pe cele frumoase. Văzîndu-l pe acest omuleț (bine dispus și cu chipul numai dinți și ochi strălucitori) că privea melancolic la un anumit loc acoperit cu iarbă, l-am întrebat cine-i înmormântat acolo. „Oameni sărmani, *signore*”, mi-a răspuns, dând din umeri, zâmbind și oprindu-se să mă privească, pentru că mergea întotdeauna puțin în fața mea și-și scotea pălăria ori de câte ori îmi prezenta un monument. „Numai oameni sărmani, *signore*! E foarte plăcut! E foarte vesel! Câtă verdeață, ce răcoare! E ca o pajiște! Sunt cinci acolo.” Mi-a arătat toate degetele de la mâna dreaptă, ca să întărească cele spuse: un gest pe care-l face orice țaran italian ori de câte ori are de precizat ceva în afara celor zece degete. „Acolo sunt înmormântați cinci din copilașii mei, *signore*; chiar în acel loc,

puțin mai la dreapta. Ei, ce să-i faci! Slavă Domnului! E foarte plăcut. Câtă verdeață, ce răcoare! E într-adevăr ca o pajiște!”

M-a privit foarte insistent în față și, văzând că mă întristez, a tras o priză de tabac (orice *cicerone* prizează tabac) și a făcut o mică plecăciune: parte ca dezaprobare pentru faptul că rostise o aluzie la un astfel de subiect și parte în memoria copiilor și a sfântului său preferat. Era o plecăciune neafectată și cât se poate de naturală, așa cum n-am mai văzut niciodată. Imediat după aceasta, când și-a scos pălăria și m-a invitat să privesc monumentul următor, ochii și dinții îi străluceau mai tare ca oricând.

PRIN BOLOGNA ȘI FERRARA

La cimitirul în care își avea micuțul *cicerone* îngropați copiii se afla un funcționar cu o înfățișare atât de impunătoare, încât, atunci când însoțitorul meu mi-a sugerat în șoaptă că nu ar fi nici o supărare dacă, drept recompensă pentru câteva mici servicii, i-aș oferi acestui oficial câțiva *pauli* (vreo zece *pence*, în bani englezești), am privit uimit bicornul, mănușile din piele lucitoare, uniforma bine croită și nasturii ce străluceau de-ți luau ochii și, cu o mișcare gravă a capului, am refuzat categoric propunerea. Fiindcă, prin apariția lui de o strălucire orbitoare, individul acela părea cel puțin egalul ușierului secund al Vergelei Negre¹ și ideea că ar fi primit, cum ar spune Jeremy Diddler, „un fleac de zece *pence*”, mi s-a părut monstruoasă. Cu toate acestea, când mi-am luat inima în dinți ca să îi dau, i-a luat fără alte mofturi și și-a scos bicornul cu o reverență care merita de două ori pe atâția bani.

¹ Black Rod (Vergeaua Neagră) - principalul aprod al Camerei Lorzilor și al altor organe legislative din Commonwealthul Britanic (n. ed. engl)

Se pare că sarcina sa era să le descrie vizitatorilor monumentele din cimitir; în orice caz, asta făcea și, când l-am comparat, precum Gulliver în Brobdingnag, „cu instituțiile din scumpa mea țară, nu mi-am putut reține lacrimile de mândrie și bucurie.” Nu se grăbea deloc. Mergea alene, ca o broască țestoasă, potrivindu-și pașii după cei ai vizitatorilor, astfel încât aceștia să-și poată satisface curiozitatea și, din când în când, îi lăsa chiar să citească inscripțiile de pe morminte. Nu era nici meschin, nici insolent, nici morocănos și nici ignorant Vorbea propria-i limbă extrem de corect și părea că se consideră, în felul său, un fel de învățător al celorlalți oameni, menținând un respect echitabil atât pentru el, cât și pentru semenii lui. Un astfel de om nu ar fi fost numit însoțitor la Westminster Abbey, după cum nici vizitatorii nu ar fi lăsați vreodată să vadă monumentele pe gratis (așa cum se face la Bologna)¹.

¹ De când au fost scrise aceste rânduri, la Westminster Abbey publicul se bucură de o mai liberală și mai dreaptă recunoaștere (n.a.).

Din nou vizităm un vechi oraș sumbru, cu cerul strălucitor, arcade masive deasupra trotuarelor străzilor din cartierele mai vechi și arcade mai suple și mai vesele parcă în noile cartiere. Din nou câte-un șir de lăcașuri sfinte, cu păsări luându-și zborul din crăpăturile zidurilor și monștri nenumărați, arătându-și colții pe la baza coloanelor. Din nou catedrale bogate, slujbe adormitoare, fum de tămâie ridicându-se în rotocoale, clopote care bat, preoți oficiind în odăjdii strălucitoare; tablouri, lumânări, pânze dantelate pe altar, cruci, icoane și flori artificiale.

Deasupra orașului plutește un aer grav, savant, și o melancolie plăcută, care ar face ca orașul să rămână o amintire aparte în mulțimea de alte orașe, dacă în memoria călătorului n-ar rămâne mai degrabă cele două turnuri de cărămidă, înclinate în

cruciș (suficient de neaspectuoase în ele însele, trebuie să recunoaștem), ca și cum și-ar face reciproc o plăcere cam țeapănă, încheind astfel cu un efect extraordinar perspectiva câtorva dintre străzile mai înguste. Colegiile, catedralele, palatele și, mai presus de toate, Academia de Arte Frumoase, unde se află o mulțime de tablouri interesante, în special cele de Guido, Domenichino și Ludovico Caracci; acordați-i acesteia un loc separat între amintiri. Și, chiar dacă nu ar fi aceste lucruri, chiar dacă nu ar fi nimic de văzut, marele meridian de pe pardoseala Catedralei San Petronio, pe care razele de soare marchează timpul printre oamenii ingenuncheați, ar fi de ajuns.

Întrucât drumul spre Florența era impracticabil din cauza inundațiilor, Bologna se umpluse de turiști obligați să rămână pe loc. În aceste condiții, am fost cazat la mansarda unui hotel, într-o cameră izolată pe care nu reușeam niciodată să o găsesc. Avea un pat îndeajuns de mare pentru un internat întreg, în care eu nici nu puteam să adorm. Șeful valeților, care m-a vizitat în ascunzișul acesta retras, unde nu aveam altă tovărășie decât cea a rândunelilor de pe streșina largă de deasupra ferestrei, era un om cu o idee fixă în ceea ce îi privește pe englezi, ținta monomaniei sale nevinovate fiind lordul Byron. Am făcut această descoperire odată la micul dejun, când am remarcat că împletitura cu care era acoperită dușumeaua era foarte potrivită pentru acel sezon. Mi-a răspuns imediat că lui *Milor Beeron* îi plăceau foarte mult astfel de împletituri. Observând, în același timp, că nu beam lapte, a exclamat cu entuziasm că *Milor Beeron* nu se atingea niciodată de lapte. La început, în inocența mea, am luat-o de bună, crezând că fusese unul dintre servitorii lui *Beeron*. Da' de unde, mi-a răspuns el, avea doar obiceiul să le vorbească despre lord domnilor englezi, asta era tot! Susținea că știe totul despre el. Și, ca să-mi dovedească acest lucru, se referea la el ori de câte ori venea vorba de ceva: de la vinul de Monte Pulciano, servit la masă (produs pe o moșie pe care o stăpânise poetul), la imensul pat, copia fidelă a celui care îi aparținuse lui Byron. Când am părăsit hotelul, la plecăriunea din urmă, în curte, a adăugat o ultimă asigurare cum că drumul pe care urma să călătoresc fusese drumul preferat al lui *Milor Beeron* și nici n-au apucat bine copitele cailor să scapere pe pavaj că a și zbughit-o vioi sus pe scări; îndrăznesc să cred că se ducea să-i spună altui englez aciuat în vreo cameră solitară că oaspetele care tocmai plecase era imaginea vie a lordului *Beeron*.

Când am venit la Bologna, am ajuns în oraș târziu, aproape de miezul nopții, și pe tot drumul, mai ales după ce am intrat pe teritoriul Statului Papal, care nu este prea bine guvernat (cheile Sfântului Petru fiind cam ruginite în ziua de azi!), și după căderea întunericului, birjarul a fost în permanență terorizat de teama că vom fi atacați de tâlhari, molipsindu-l într-atâta pe bravul meu curier și oprind atât de des diligența ca să coboare și să se asigure că lada legată în spate era la locul ei, încât m-aș fi simțit îndatorat

oricui ar fi avut bunătatea să-l fure de acolo. Din această cauză am stabilit că, pe viitor, trebuia să plecăm în așa fel din Bologna, încât să ajungem la Ferrara înainte de opt seara. A fost o călătorie superbă, chiar dacă am trecut printr-un ținut de câmpie acoperit de mlaștini în urma revărsării pâraiașelor, după ploile abundente căzute cu puțin timp înainte.

La asfințit, pe când mă plimbam de unul singur în timpul popasului, m-am găsit în fața unui peisaj care, printr-unul din acele procese cerebrale obișnuite minții noastre, mi s-a părut cunoscut, văzîndu-l tot atât de distinct și acum. De fapt, nu era mare lucru. În crepusculul sângeri, se întindea o pânză de apă, melancolică și abia încrețită de vântul de seară, în timp ce pe marginea ei fremătau câțiva pomi. În prim-plan se vedea un grup de fete de la țară, tăcute, care stăteau aplecate peste parapetul unui podeț și priveau când sus, la cer, când jos, la apă, iar în depărtare se auzea un clopot cu rezonanțe grave; în acest timp umbra nopții se apropia, învăluind totul. Locul mi-era atât de cunoscut, încât chiar dacă aș fi fost ucis acolo în vreuna din viețile mele anterioare, nu mi l-aș fi amintit mai bine și n-aș fi avut senzația că parcă îngheață sângele în mine; iar simpla impresie căpătată în acel moment a fost atât de mult sporită de propria-mi închipuire, încât mi-e greu să cred că aș putea-o uita vreodată.

Vechea Ferrara este mai solitară, mai nepopulată și mai părăsită decât oricare alt oraș din sfânta frăție! Pe străzile liniștite este atât de multă iarbă, încât oricine vrea o poate cosi ca să pună fân la uscat, la soare. Însă aceasta strălucește fără prea multă veselie în tristul oraș și oamenii care se văd prin târg sunt atât de puțini, încât hrana locuitorilor pare să fie iarba însăși, crescută prin piețe.

Mă întreb de ce într-un oraș italian starostele arămarilor se află întodeauna alături de hotel sau vizavi, făcîndu-l pe călător să se simtă de parcă loviturile de ciocan ar fi propria-i inimă care bate din răsputeri. Mă întreb de ce dormitorul este înconjurat pe toate laturile de coridoare lugubre și are o mulțime de uși nefolositoare, care nu se închid și nu se deschid cum trebuie și care dau într-un întuneric beznă! Nu e de ajuns ca spiritele nopții să caște gura la visele omului cât e noaptea de lungă; mai e nevoie și de geamlăcuri rotunde sus, în perete, care-ți dau impresia, ori de câte ori se aude un șoarece în spatele lambriului, că cineva zgârie peretele cu degetele de la picioare, în efortul de a ajunge la geamlăc ca să se zgâiască înăuntru! Mă întreb de ce lemnele sunt astfel puse în sobă încât, atunci când li se dă foc sau li se adaugă altele, rezultatul nu este decât o agonie a căldurii! Mai presus de toate, mă întreb cum se face că cea mai de seamă trăsătură comună a arhitecturii locale în hanurile italienești este aceea că tot focul se duce în sus pe horn, numai fumul nu!

Răspunsul contează prea puțin. Arămarii, ușile, geamlăcurile, fumul și stivele de lemn nu mă deranjează defel. Este de ajuns să

văd chipul zâmbitor al unui servitor sau servitoare, manierele curtenitoare, dorința amabilă de a face plăcere, privirea sinceră, din inimă – sclipind ca niște mărgăritare în noroi – și a doua zi sunt din nou al lor!

Casa lui Ariosto, închisoarea lui Tasso, o veche catedrală și, desigur, multe alte catedrale, sunt punctele de atracție ale Ferrarei. Străzile lungi și tăcute însă, palatele în paragină, unde în loc de stindarde flutură iederă și unde buruienile enorme se cațără încet în sus, pe scările lungi, neumblate, sunt priveliștile cele mai demne de atenție.

Aspectul acestui oraș plicticos, cu o jumătate de oră înaintea răsăritului de soare, într-o dimineață minunată, când l-am părăsit eu, era pe cât de pitoresc, pe atât de ireal, spectral chiar. Nu avea nici o importanță că locuitorii orașului nu se dăduseră încă jos din pat, fiindcă și dacă s-ar fi sculat cu toții și ar fi fost la treabă, aceasta ar fi schimbat cu foarte puțin înfățișarea de deșert a acestui loc. Este mai bine să-l vezi așa, fără nici o făptură: un oraș al morților, în care nu a mai rămas nici un supraviețuitor. Ca și cum ciuma ar fi pustiit străzile și piețele, ori jaful și asediul ar fi provocat ruina caselor vechi, smulgându-le ușile și ferestrele și lăsând găuri mari în acoperișuri. Undeva spre cer se ridică un turn mare: singurul punct de reper în peisajul cuprins de tristețe, în altă parte se înalță singuratic un castel cu un șanț împrejur: era atât de mare, încât părea el însuși un orașel lugubru. În temnițele întunecate ale acestui castel au fost decapitați, în puterea nopții, Parisina¹ și iubitul ei. Zorii purpurii, care tocmai începeau să strălucească când i-am privit eu, îi mânjeau parcă zidurile pe dinafară, așa cum de multe ori odinioară au fost mânjite pe dinăuntru, și, cu toate semnele de viață pe care le dădea, castelul și cetățuia păreau a fi ocolite de orice ființă omenească din momentul în care securea s-a abătut asupra celor doi îndrăgostiți, iar după aceea niciodată n-a mai vibrat în ele un alt sunet:

După acea lovitură care, spre butuc,
A răzbit cu-un șuierat puternic și sinistru.

¹ Descoperind dragostea incestuoasă dintre soția sa, Parisina, și fiul său bastard, Hugo, marchizul d'Este i-a condamnat pe cei doi la moarte prin decapitare. Tragedia, petrecută în secolul al cincisprezecelea la Ferrara, constituie subiectul poemului *Parisina* de Byron, publicat în 1816 (n. ed. engl.).

Când am ajuns la Po, grozav de umflat și involburat, a trebuit să trecem fluviul pe un pod plutitor și astfel am intrat în teritoriul austriac, reluându-ne călătoria printr-un ținut care, pe multe mile, se află în mare parte sub apă. La început, timp de o jumătate de oră sau chiar mai mult, bravul meu curier s-a certat cu grănicerii pe chestia eternului nostru pașaport. Însă acest lucru constituia o destindere zilnică pentru curier, care rămânea întotdeauna surd când funcționarii meschini, în uniformă, dădeau buzna din gheretele de lemn ca să se uite la pașapoarte sau, cu alte cuvinte, să cerșească. Surd ca o stană de piatră la insistențele mele să-i

dăm omului un fleac acolo, ca să ne putem continua călătoria în liniște, curierul obișnuia să-i și înjure pe funcționari într-o englezească stâlcită, în timp ce fața nefericitului, care nu pricepea nimic din ceea ce spunea spre defăimarea sa, părea un portret de agonie mintală înrămat în fereastra trăsurii,

În cursul călătoriei din ziua aceea aveam drept surugiu un vagabond fioros, dar foarte chipeș. Un tip înalt, bine legat, foarte brunet, cu un belșug de lațe negre, lungi și încâlcite, care îi atârnavă pe toată fața, și cu niște favoriți negri și imenși, ce se întindeau în jos până spre beregată. Era îmbrăcat într-un costum zdrențuit de culoare verde închis, garnisit ici și colo cu roșu. Pe cap purta o pălărie roasă, ca o turlă, cu o pană frântă și mânjită de noroi, înfiptă în panglică. Pe umeri îi atârna o basma de un roșu aprins. Nu călărea în șa, ci stătea destul de confortabil pe un fel de treaptă joasă de lemn, în fața diligenței, jos printre cozile cailor – tocmai cum era mai potrivit să se vadă cu creierii împrăștiați în orice clipă de vreo lovitură de copită. S-a întâmplat ca, la un moment dat, când mergeam într-un trap ușor, bravul meu curier să-i sugereze acestui brigand că ar fi mai practic să mâne ceva mai repede. Surugiul a primit propunerea cu un adevărat strigăt de dispreț: și-a rotit biciul pe deasupra capului (ce mai bici! Părea mai degrabă un arcan!), a sărit în picioare, s-a avântat și apoi a dispărut, cuprins parcă de paroxism, undeva în vecinătatea osiei. Mă așteptam să-l văd zăcând pe drum, la o sută de metri în spate, când iată! În clipa următoare pălăria ca o turlă a apărut din nou, și l-am văzut așezat ca pe o sofa, amuzându-se și țipând cât îl ținea gura „Ha, ha! Fir-ar a dracului! Mai repede! Dii-i-i-i!” (Această din urmă izbucnire era un strigăt sfidător, care nu poate fi reprodus). Fiind nerăbdător să ajungem la destinație chiar în seara aceea, cu prima ocazie mi-am luat inima în dinți și am repetat experiența aceasta pe riscul meu. A avut exact același efect. Biciul s-a rotit deasupra capului cu aceeași mișcare ostentativă, disprețuitoare, călcările i-au scăpărat din nou, pălăria ca o turlă a dispărut undeva jos și a reapărut brusc, așezându-se ca mai înainte și făcându-l pe proprietar să spună „Ha, ha! Mai repede! Fir-ar a dracului! Dii-i-i-i!”

UN VIS ITALIAN

Călătoream de câteva zile, odihnindu-mă foarte puțin noaptea și niciodată ziua. Succesiunea rapidă și neîntreruptă a noilor peisaje care se perindau prin fața mea semăna cu un șir de vise închegate doar pe jumătate. Iar când mergeam pe vreun drum mai singuratic, prin mintea mea se învălmășeau în cea mai mare dezordine și confuzie o mulțime de amintiri. Din când în când, câte un vis se oprea din zborul lui și atunci puteam să-l privesc mai bine și să-l deslușesc mai clar. După câteva clipe, visul se risipea ca o imagine dintr-o lampă fermecată și, pe când mai vedeam încă destul de limpede o parte din el, în fața ochilor îmi apărea o altă priveliște, dintr-un alt loc pe care-l vizitasem în ultima vreme, zăbovind asupra lui și străbătându-l din nou. La rândul ei, această nouă imagine nu dăinuia mult, transformându-se degrabă într-alta.

La un moment dat, de pildă, mă aflu din nou în fața vechilor catedrale cenușii și severe din Modena. Am recunoscut stâlpii aceia ciudați, cu monștrii neînduplecați de la bază; mi se părea acum că-i văd stând singuri în liniștita piață din Padova, unde se aflau clădirea veche și gravă a Universității și statuile în veșminte sobre, grupate ici și colo în spațiul deschis din jurul ei. Apoi, de parcă le-aș fi văzut cu câteva ore înainte, mă plimbam prin cartierele acestui oraș plăcut, admirând neobișnuita rânduire a caselor, grădinilor și livezilor. Brusc, în locul lor s-au înălțat cele două turnuri din Bologna și nici chiar cele mai încăpățânate amintiri n-au reușit să reziste mai mult de un minut în fața monstruosului castel din Ferrara, împrejmuț cu șanțul de apă, de parcă ar fi fost o ilustrație la o poveste de groază; castelul se profila în răsăritul roșu, stăpânind peste orașul solitar, năpădit de iarbă și lipsit de viață. Pe scurt, aveam în minte acel amestec incoerent, dar plăcut, pe care numai călătorii sunt în stare să-l aibă, doritori chiar să-l împrăspăteze cât mai des. Fiecare zgâlțâitură a diligenței în care mă aflu pe jumătate ațipit în întuneric părea să scoată din memorie câte o amintire, introducând apoi brusc o alta în locul ei, și lucrul acesta s-a petrecut fără întrerupere până ce m-a cuprins somnul.

Într-un târziu am fost trezit, după câte mi-am dat seama, de oprirea diligenței. Era noapte de-a binelea și ne aflu pe malul unei ape. La mal se legăna o barcă neagră, cu o căscioară mică pe ea (un fel de cabină), de o culoare tot atât de mohorâtă. După ce mi-am luat locul în barcă, aceasta s-a dezlipit de mal, înaintând către o lumină strălucitoare, aflată în depărtare, pe mare; la vâsle trăgeau doi bărbați.

Vântul scotea încontinuu un oftat lugubru. Suflarea lui tulbura apa, zgâlțâia barca și gonia norii grei care zburau pe cer, ascunzând privirii stelele. Nu puteam în acele clipe decât să cuget cât de ciudat este să plutești la o oră târzie din noapte, lăsând în urmă uscatul și înaintând către o lumină răsărind din mare. Curînd, aceasta a devenit tot mai intensă; la început era doar o luminiță,

iar acum, când barca se apropia de ea pe o cale parcă de vis, marcată pe mare cu prăjini, se transformase într-un ciorchine de lumânări clipind și strălucind din apă.

Înaintasem fără încetare cam cinci mile pe apa aceea întunecată, când am auzit-o, în visul meu, spărgându-se de vreun obstacol, undeva prin apropiere. Privind cu multă atenție, am deslușit prin beznă cum alunecam pe lângă ceva negru și masiv, un fel de mal care abia se distingea alungit pe apă, ca o plută. Unul dintre vâslași mi-a spus că acolo se aflau morminte.

Cuprins de curiozitate și uimire la gândul că acolo, departe, în singurătatea mării, se afla un cimitir, mi-am ațintit privirea spre el, în timp ce întunericul lui se rețrăgea din calea noastră, până când a dispărut brusc din vedere. Înainte de a mă dezmetici bine, am descoperit că alunecam de-a lungul unei străzi: o stradă fantomă; pe ambele părți, din apă se ridicau case, iar barca noastră aluneca pe sub ferestre. La unele dintre acestea ardeau lumânări, încercând cu razele lor adâncimea fluviului negru; și totul împrejur rămânea cufundat într-o tăcere profundă.

Astfel am plutit prin acest oraș-nălucă, urmându-ne calea prin străzi și ulițe înguste, străbătute toate de apă. În unele locuri, unde drumul se ramifica, colțurile erau atât de bruște și de strâmte, încât părea imposibil ca lungă și subțirică noastră barcă să cotească în ele, însă vâslașii, cu un strigăt melodios, ca să-i prevină pe alții, o strecurau mai departe, fără să oprească. Uneori, vâslașii unei alte bărci, la fel de neagră ca și a noastră, răspundeau cu strigăte asemănătoare și-și încetineau viteza (cum cred că făceau și ai noștri), plutind ușor pe lângă noi ca o nălucă. Alte bărci, de aceeași culoare sumbră, erau legate cu odgoane de niște stâlpi zugrăviți, lângă o serie de uși întunecate și misterioase care dădeau drept în apă. Unele bărci erau goale, iar în altele zăceau moțâind vâslașii. Am văzut cum niște siluete plăcut îmbrăcate și însoțite de purtători de torțe se strecurau de-a lungul unei arcade întunecate către una dintre bărci. Le-am văzut doar o clipă, fiindcă au dispărut repede după un pod atât de jos și de aproape de suprafața apei, încât părea gata să cadă peste noi și să ne strivească (era unul din multele poduri care îmi tulburaseră visul). Am plutit mai departe spre inima acestui loc straniu, înconjurați peste tot de apă, așa cum nu mi s-a mai întâmplat niciodată. Din apă se ridicau ciorchini de case, catedrale, îngrămădiri de clădiri mărețe și pretutindeni domnea aceeași tăcere nefirească. La un moment dat, am traversat un fluviu mai lung și, după ce am trecut, mi se pare, prin fața unui spațios chei pavat, unde lămpile descopereau lungi șiruri de stâlpi și arcade masive și puternic zidite, dar tot atât de suple la vedere că și ghirlandele de promoroacă (acolo, pentru prima oară în visul meu, am văzut câțiva oameni mergând pe caldarâm), am tras la piciorul unei scări care ducea la o casă mare. După ce am străbătut o sumedenie de coridoare și galerii, m-am așezat să-mi trag sufletul și să ascult

zgomotul ușor al bărcilor negre alunecând pe apa care clipoceă prin fața ferestrei, până când, în cele din urmă, am adormit. Splendorea zilei ce m-a cuprins în acest vis, prospețimea, mișcarea, optimismul ei, scânteierea soarelui în apă, cerul albastru, fără pic de nor, ca și freamătul vântului, nu pot fi descrise în cuvinte. De la fereastra mea am văzut vase și corăbii, catarge, pânze, parâme, pavilioane, grupuri de marinari manevrând încărcăturile vaselor. Mi-am plimbat privirea pe cheiurile largi, ticsite cu baloturi, butoaie și mărfuri de tot felul, în timp ce în apropiere corăbiile se legăneau într-o mândră nepăsare. Am privit la insulele încoronate cu domuri și turnuri magnifice. În vârful superbilor catedrale care răsăreau parcă din mare, străluceau în lumină cruci de aur! Plimbându-mă la marginea mării verzi, care se rostogolea în fața ușii și umplea străzile, am dat peste un loc de o neasemuită frumusețe și grandoare, pe lângă care toate celelalte păreau neînsemnate și șterse.

Acest loc era o spațioasă *piazza*, ancorată, ca toate celelalte, în marea nesfârșită. Pe pieptul ei larg se ridica un palat mai impunător și mai magnific în senectutea lui decât toate clădirile lumii, aflate în splendoarea și plenitudinea tinereții lor. De jur împrejurul acestui palat șerpuiau coridoare boltite și galerii atât de suple, de parcă erau opera unor mâini vrăjite; și totuși, s-au dovedit atât de trainice, încât secolele le-au asaltat în zadar. Galeriiile se întâlneau până la catedrala minunat împodobită cu fanteziile infinit de bogate ale Răsăritului. Nu departe, își înălța spre cer mândrul său cap un splendid turn singuratic, care privea departe, spre Marea Adriatică. Aproape de marginea canalului se aflau două coloane, de rău-augur parcă, din granit roșu, una având în vârf statuia unui bărbat cu sabie, iar cealaltă un leu înaripat. Nu departe de acesta se ridica un al doilea turn: n-am mai văzut ceva atât de împodobit, chiar și aici, unde totul abundă în podoabe; turnul susținea un mare cadran, strălucind de aur și azur pur; pe cadran erau cele douăsprezece semne și o imitație de soare se rotea în jurul lor, iar deasupra doi uriași de bronz băteau orele într-un clopot răsunător. Tabloul cuprindea și o piață dreptunghiulară, străjuită de case mărețe, construite din piatra cea mai albă și înconjurată de o arcadă delicată și frumoasă; ici-colo, din pavajul acestui sol atât de puțin consistent se ridicau catarge pentru steaguri.

În visul meu, am intrat în catedrală și am străbătut numeroasele-i arcade, traversându-i întreaga întindere. O construcție măreață, de vis, aurită, cu vechi mozaicuri, parfumată de arome, întunecoasă de atâta fum de tămâie, bogată prin comorile ei de pietre și metale prețioase ce sclipeau printre barele de fier, sfântă prin trupurile de sfinți înmormântați aici, luminată de un curcubeu de vitralii, întunecată de lemnăria sculptată și marmura colorată, nedeslușită în vasta-i înălțime și în distanțele-i alungite, inundată de strălucirea lămpilor de argint: o construcție

în întregime ireală, fantastică, solemnă și de neînchipuit. Se făcea apoi că am intrat în vechiul palat, pășind prin galeriile-i tăcute și prin camerele de consiliu, în care cârmuitorii de odinioară ai acestei stăpâne a apelor priveau severi din tablourile de pe perete, iar în picturi galerele cu prora ridicată se luptau încă și izbândeau ca în vremurile de demult. Îmi închipuiam pe urmă că pășeam prin sălile ce-au cunoscut mărirea și triumful – deșerte și pustii acum! – cugetând asupra mândriei și puterii de-altădată, dispărute azi, pentru că totul a trecut, totul s-a dus! Și am auzit o voce spunând „Multe dovezi ale vechii orânduiri și unele cauze ale decăderii ei pot fi descoperite chiar în acest palat!”

Apoi am visat că eram condus mai departe, în niște încăperi ciudate care comunicau cu o închisoare de lângă palat, separată de aceasta printr-un pod măreț ce traversa o stradă îngustă; numele acestui pod fiind, în visul meu, Puntea Suspinelor.

Dar mai întâi am trecut pe lângă două deschizături făcute într-un zid cu marginile ascuțite și neregulate: erau niște guri de leu - rămase fără dinți acum - în care, în groază coșmarului meu, mi-am închipuit că de multe ori, în bezna nopții, se prăvăleau denunțuri și pârre, nenorocind pe nevinovații căzuți pradă vechiului și necruțătorului Consiliu. Așa încât, când ani văzut camera în care erau aduși prizonierii pentru interogatoriu și ușa prin care ieșeau după ce au fost condamnați - o ușa care niciodată nu s-a închis în urma unui om având în față și speranța - am simțit că inima a încetat să-mi bată.

Totuși, sufletul mi-a fost cu mult mai impresionat când, din bucuria zilei, am coborât cu torța în mâna printre două șiruri suprapuse de celule din piatră, înfricoșătoare și groaznice. Erau foarte întunecoase. În fiecare se găsea câte o gaură în zid unde, în timpurile de demult, se puneau o torță, ca să-l lumineze pe prizonierul dinăuntru doar pentru o jumătate de oră. La sclipirea acestor puține raze, captivii au scrijelit și au săpat inscripții în boltele înnegrite. Le-am văzut. Truda lor cu un vârf de cui ruginit a supraviețuit agoniei timpului peste generații.

Am văzut o celulă în care nici un om nu rămânea mai mult de douăzeci și patru de ore: cel ce intra în ea era un condamnat la moarte. În imediata ei apropiere era o alta, înfricoșătoare și ea, în care, la miezul nopții, venea confesorul - un călugăr înveșmântat într-o sutană cafenie și acoperit cu o glugă - o apariție înspăimântătoare chiar la lumina zilei și în libertate; în bezna închisorii obscure, el era nimicitorul oricărei speranțe și vestitorul Morții. Am pășit pe locul unde, la înfricoșătorul soroc, osânditul la moarte era sugrumat; am atins cu mâna ușa complice - scundă și tainică

- prin care sacul greu era purtat la barcă. Aceasta se depărta apoi și sacul era azvârlit într-un loc unde aruncarea năvodului era pedepsită cu moartea.

În jurul acestei fortărețe-închisoare, ca și asupra unei părți din ea, stăpânea aceeași apă care umplea visul meu; afară, apa izbea în zidurile zgrunțuroase, în timp ce pe dinăuntru le îmbâcsea cu mucegai și noroi, îndesind buruieni ude și reci laolaltă cu murdărie prin crăpături, ca și cum piatra și drugii ar fi avut guri. Apa – cale netedă pentru îndepărtarea victimelor neștiute ale Statului – era un drum gata oricând să le însoțească pe acestea, alergând chiar înaintea lor, ca un ofițer zelos și crud.

Am ieșit din palat, coborând pe o scară numită, cred, a Giganților. Mi-am imaginat un bătrân care, după ce a abdicat, coboară încet și umil această scară, însoțit fiind de sunetul clopotului care-l proclama pe succesorul său. Am pornit apoi cu una din bărci până la un vechi arsenal păzit de patru lei din marmură. Ca să-mi facă visul mai monstruos și mai ireal, unul dintre aceștia avea scrise pe corp cuvinte dintr-o epocă neștiută, într-o limbă necunoscută, menirea lor fiind un mister pentru toți oamenii.

Deoarece, după cum am mai spus, grandoarea orașului dispăruse, la șantierul naval nu se prea auzea zgomot de ciocane și se lucra foarte puțin. Într-adevăr, locul semăna mai degrabă cu o epavă purtată de vânt undeva, pe mare; un steag straniu era arborat pe catargul cel mare, iar la cârma ei se găseau acum străinii. Corabia superbă, cu care vitejii de odinioară au cucerit mările, nu mai e; în locul ei se află o palidă copie, făcută din amintiri, ca și măreția orașului. Era o mărturie a ceea ce fusese odată (așa cum cei puternici și cei slabi sunt totuna în țărână), o mărturie tot atât de elocventă ca și stâlpii masivi, arcadele și cupolele, toate zidite ca să întreacă în splendoare corăbiile de altădată, care acum nu-și mai aruncă umbra nicăieri, pe apă ori pe uscat.

Se afla acolo și un arsenal, dărăpănat și spoliat, totuși un arsenal. Un stindard venit să înspăimânte, capturat de la turci, zăcea inofensiv în obscuritatea închisorii sale. Erau adunate acolo zale bogate, purtate odinioară de războinici vestiți, arbalete, tolbe pline cu săgeți, lăncii, săbii, pumnale, ghioage, scuturi și securi grele. Mai erau și platoșe de oțel și de fier forjat, care transformau orice roib într-un monstru acoperit cu solzi mari de metal. De asemenea, era expus un fel de arc (ușor de purtat la piept) care-și făcea treaba fără nici un zgomot și era menit să-i străpungă pe dușmani cu săgeți otrăvite.

Am văzut un teasc, un fel de cufăr, plin cu blestемate instrumente de tortură, groaznic imaginate să apuce, să ciupească, să macine și să zdrobească oasele victimelor, sfâșindu-i, chinuindu-i cu tortura și omorându-i de o mie de ori. În fața cufărului se aflau două măști de fier făcute în așa fel încât să se închidă strâns și cu încetul pe capul victimelor; pe fiecare se găsea o mică protuberanță sau nicovală, pentru ca bestia care dirija tortura să-și poată odihni cotul în voie și să asculte lângă urechea

înzidită lamentările și confesiunile epavei dinăuntru. Măștile aveau o sinistă asemănare cu forma omenească – erau forme de chipuri nădușite, chinuite, pline de suferință – încât ți-era greu să crezi că sunt goale; înăuntru încă zăboveau contorsiuni teribile, care păreau să mă urmărească chiar și când, urcându-mă din nou în barcă, am pomet către un fel de grădină sau promenadă publică, împodobită cu iarbă și flori și aflată chiar acolo pe mare. Le-am uitat însă când m-am apropiat – în visul meu – și am i privit peste ape la soarele care apunea. În față, pe cer și peste adâncuri se întindea o strălucire purpurie, în timp ce în spate orașul se desfășura parcă pe apă în fâșii roșiatice, incandescente.

În uimirea nesfârșită stârnita de acest vis atât de neobișnuit, nu m-am gândit deloc la timp și am simțit prea puțin trecerea lui. Dar timpul cuprinde zile și nopți, iar când soarele era sus, sau când razele felinarelor se răsfângeau pe apă, eu încă pluteam în gândul meu; valurile fluxului împrôscau zidurile și casele, iar barca mea neagră, purtată de ape, rătăcea pe străzi.

Uneori, coborând la porțile catedralelor sau ale palatelor mari, hoinăream din încăpere în încăpere, din naos în naos, prin labirinturile de altare bogate, monumente vechi, prin apartamente în paragină, unde mobila pe jumătate îngrozitoare, pe jumătate grotescă, stă să se prăbușească în fărâme. Se aflau acolo tablouri pline de atâta farmec și vigoare, de atâta pasiune, adevăr și putere, încât păreau niște realități imediate, proaspete, ciudat amestecate într-o lume de spectre care închipuiau zilele trecute ale orașului, splendorile, tiranii, căpitanii, patrioții, negustorii, curtenii, ba chiar pietrele, cărămidile și locurile publice - toate trăiau din nou împrejurul meu, pe ziduri. Apoi, coborând pe niște scări de marmură, până într-un loc unde apa susura și se scurgea încet pe trepte, m-am întors din nou în barcă și mi-am continuat drumul în vis.

Am vâslit de-a lungul unor ulițe înguste unde, în ateliere, dulgherii lucrau cu rindeaua și cu daltă și aruncau talajul direct în apă, lăsându-l să plutească acolo ca iarba de mare sau în grămezi încălcite; am trecut pe lângă uși deschise, năruite și putrede din cauza îndelungatei îmbibări cu apă. Prin ele se vedea câte un crâmpoi de viață strălucind în lumină, iar frunzele-i tremurătoare aruncau niște umbre neobișnuite pe pavaj. Am trecut pe lângă cheiuri și terase, pe care pășeau femei voalate cu multă grație; pe pietrele pavajului și pe treptele scărilor erau întinși la soare o seamă de pierde-vară. Am trecut pe sub poduri unde, tot așa, leneși și oameni fără treabă își pierdeau vremea pălăvrăgind și căscând ochii. Peste tot se vedeau balcoane de piatră ridicate la o înălțime amețitoare în fața unor ferestre înalte, tocmai potrivite acestor case extrem de înalte. Am trecut pe lângă grădini, terase, locuri de rugăciune, pe lângă construcții de o arhitectură impunătoare – gotico-sarazină – abundând în tot felul de fantezii din toate epocile și țările. Am trecut pe lângă clădiri înalte sau scunde, negre sau

albe, drepte sau prăvălite, micuțe sau mari, fragile sau trainice, strecurându-mă printr-o mulțime de bărci și de șleपुरi până ce, în fine, am dat într-un Mare Canal! Acolo, în fantezia nestăpânită a visului meu, l-am văzut pe bătrânul Shylock¹ trebăluind pe un pod ticsit de dughene, în vacarmul tuturor limbilor de pe lume, în timp ce silueta, în care mi s-a părut că o recunosc pe Desdemona², se apleca printr-un oblon zăbrelit ca să culeagă o floare. Și în visul meu m-am gândit că spiritul lui Shakespeare se afla undeva în străinătate, plutind pe ape, furișându-se anume în acest oraș.

¹ Cămătarul evreu din piesa *Neguțătorul din Veneția* de W. Shakespeare (n. tr.)

² Eroina piesei *Othello* de W. Shakespeare (n. tr.)

Noaptea, pe când două lămpi votive ardeau în fața unei icoane a Fecioarei într-o galerie din afara mării catedrale, mi-am imaginat că întinsa *piazza*, unde se afla Leul Înaripat, era inundată toată în lumină și că arcadele erau înțesate cu oameni împrăștiați apoi în splendidele cafenele din jurul pieții, care nu se închideau nicio dată. Iar când giganții de bronz au bătut în clopot miezul de noapte, am avut impresia că viața și animația orașului s-au concentrat aici, în timp ce cheiurile liniștite, de-a lungul cărora m-am depărtat vâslind, erau punctate ici-colo de barcagii înfășurați în pelerine și dormind întinși pe lespezile de piatră, cât erau de lungi.

Apa se târa pretutindeni: pe lângă cheiuri și catedrale, pe lângă palate și închisori, sugând din ziduri și izvorând din rănilor neștiute ale orașului. Fără zgomot, mereu de veghe, încolăcită de mai multe ori în jurul orașului, pătrunzând în culele lui nenumărate, ca un șarpe bătrân; așteptând să vină timpul când vor căuta în adâncurile ei pietrele vechiului oraș, mândru și puternic o dată, peste toate stăpân.

Așa m-a purtat apa, până ce m-am trezit în vechea piață din Verona. De atunci, m-am gândit de nenumărate ori la acest ciudat vis pe apă, întrebându-mă dacă orașul se mai afla încă acolo și dacă numele lui nu cumva era Veneția.

VERONA, MANTUA ȘI MILANO. PRIN TRECĂTOAREA SIMPLON ÎN ELVEȚIA

Mi-era oarecum teamă să mă duc la Verona, ca să nu fiu cumva decepționat de Romeo și Julieta. De cum am ajuns însă în vechea piață a orașului, teama mi-a dispărut. Este un loc atât de pitoresc, de ciudat, de plin de fantezie, de variat și de bogat în clădiri fantastice, încât nu poate exista ceva mai bun în inima acestui oraș romantic decât scena uneia dintre cele mai romantice și mai frumoase povești.

Era destul de firesc ca din piață să mă duc direct la casa Capuleților, degenerată acum în cel mai nenorocit han. *Vetturini* zgomotoși și trăsurile murdare de la piață își disputau stăpânirea asupra curții (plină de un noroi adânc până la glezne) laolaltă cu o droaie de găște jengoase. Într-un prag de ușă mai era și un câine fioros la înfățișare, care gâfâia năvăș: sunt convins că, dacă s-ar fi aflat prin preajmă în momentul în care Romeo sărea gardul, l-ar fi înhățat cu siguranță de picior. Livada a încăput pe alte mâini, fiind despărțită de fosta proprietate cu mulți ani înainte, dar a existat, cel puțin așa se spune, pe lângă casa Julietei. Pălăria sculptată în piatră, vechiul blazon al familiei, poate fi încă văzută deasupra porții. Gâștele, trăsurile de piață, birjarii și câinele erau departe de a fi în ambianța povestirii, trebuie mărturisit, și ar fi fost mai plăcut să găsesc casa goală și să pot umbla în voie prin camerele nelocuite. Însă pălăria era o adevărată consolă, ca și locul unde fusese odată grădina. Casa are o înfățișare destul de dubioasă și este de dimensiuni neînchipuit de mici, dar eu am fost mulțumit de ea, gândindu-mă că este adevăratul conac al bătrânului Capulet. M-am arătat, deci, extrem de recunoscător, așa cum se cuvine, în mulțumirile mele, unei doamne de vârstă mijlocie – patroana extrem de nesentimentală a hanului – care stătea tolănită în prag privind găștele și care se asocia cu familia Capuleților doar prin faptul că ea însăși urma să-și sporească familia, fiind însărcinată!

De la casa Julietei la mormântul acestuia este o trecere tot atât de firească pentru vizitator pe cât a fost și pentru frumoasa eroină însăși, sau pentru cea mai mândră dintre Julietele pentru care s-au aprins vreodată torțe. Am pornit, așadar, însoțit fiind de un ghid, spre o veche grădină care pe vremuri aparținea unei mănăstiri de maici și, după ce o femeie cu ochi strălucitori care tocmai spăla rufe m-a lăsat să intru printr-o poartă prăvălită, am mers pe o alee pe unde, printre frânturi de zid vechi și movile acoperite de iederă, creșteau grațioase plante frumoase și flori proaspete, până când, în cele din urmă, mi-a fost arătat un fel de albie ori jgheab de apă, despre care femeia cu ochi strălucitori ștergându-și mâinile ude pe șorț – a spus că este *la tomba di Giulietta la sfortunata*¹.

¹ Mormântul nefericitei Julieta (ital.).

Fiind în cea mai bună dispoziție de pe lume și gata să cred orice, nu am putut decât să cred ceea ce credea și femeia cu ochi

strălucitori, așa că i-am acordat tot creditul și, pe deasupra, obișnuitul onorariu în bani gheață. Faptul că locul de odihnă al Julietei fusese dat uitării era o plăcere mai degrabă decât o dezamăgire. Oricât de consolator ar fi pentru stafia lui Yorick să tot audă pași răsunând pe lespede de deasupra și numele-i repetat de douăzeci de ori pe zi, este mai bine ca Julieta să se odihnească *în afara* traseelor turiștilor și să nu aibă alți vizitatori decât ploaia de primăvară, aerul dulce și strălucirea soarelui.

Frumoasă Verona! Palate superbe și vechi și un ținut încântător, care se întinde până departe, se văd din aleile de pe terase și din galeriile maiestuoase prevăzute cu balustrade. Porțile romane leagă și-acum frumoasele ei străzi, aruncând peste lumina de azi umbra de acum o mie cinci sute de ani. Mai sunt și catedralele durate în marmură, turnurile mărețe, arhitectura bogată, străzile vechi, liniștite și ciudate, pe unde răsunau odinioară strigătele Montague-ilor și ale Capuleților, silind Pe veronezii doritori de pace

Și-ncărunțiți în cinste să-și dezbrace

Podoaba mândră ce frumos le șade

Și-n mâini să prindă vechile lor sulii¹

Apoi fluviul care curge vijelios, vechiul pod pitoresc, castelul, chiparoșii unduitori și perspectiva atât de încântătoare și plină de viață! Frumoasă Verona!

¹ Romeo și Julieta, act I, scena 1, în românește de Șt O. Iosif, text revăzut de Al. Philippide, BPT, 1962 (n. t).

Chiar în inima orașului, în Piazza di Bra – ca un spirit al timpurilor de demult, sălășluit printre relațiile obișnuite ale clipei de azi – se află Amfiteatrul Roman. Este bine păstrat și îngrijit cu atenție, așa încât fiecare șir de scaune se află la locul lui, intact. Pe unele dintre arcade pot fi văzute și acum cifrele romane; coridoarele, scările, pasajele subterane pentru fiecare și căile în serpentină deasupra și sub pământ se află încă acolo, ca și atunci când miile de spectatori avizi se grăbeau înăuntru, absorbiți de scenele sângeroase din arenă. În unele din adăposturile și nișele din ziduri se află acum înghesuite forjele fierarilor, iar parapetul este acoperit de buruieni și frunze. Acestea, însă, sunt cam toate schimbările.

După ce am cercetat totul cu mult interes, m-am urcat pe cel mai înalt rând de locuri și mi-am întors privirea de la admirabila panoramă înconjurată de Alpii din depărtare la adâncul edificiului: în fața mea părea că se află interiorul unei pălării enorme din papură împletită, cu un imens bor larg și cu fundul adânc, împletiturile fiind reprezentate de patruzeci și patru de rânduri de bănci. Dacă stau să mă gândesc, comparația este cât se poate de banală și fantezistă, mai ales pe hârtie, dar în acel moment ea mi-a fost sugerată în mod irezistibil.

Cu puțin timp înainte, pe acolo trecuse o trupă de dresori de cai - aș crede că era aceeași trupă care i se arătase bătrânei

doamne din pragul catedralei la Modena, iar la unul din capetele arenei se amenajase, pentru spectacolele date de ei, un mic manej în care urmele lăsate de copitele cailor erau încă proaspete. Nu am putut să nu-mi imaginez o mână de spectatori adunați pe două-trei bănci de piatră și vreun cavaler împodobit cu paiete făcând pe grozavul, sau vreun Policinello plin de haz, producându-se între aceste ziduri mohorâte care îi priveau de sus. Mai mult, m-am gândit cât de contrariate ar fi aceste vestigii romane dacă ar vedea acea scenă de tot hazul cu englezii călători, în care un nobil britanic (lordul John) foarte burtos, îmbrăcat cu un frac albastru lung până la călcâie, pantaloni bufanți de un galben strălucitor și o pălărie albă pe cap, călare pe un cal cabrat, este însoțit de o englezoaică (lady Betsy) cu o bonetă de paie, un voal verde și o jachetă roșie, cărând întotdeauna după ea o poșetă imensă și o umbrelă de soare mereu deschisă.

Mi-am petrecut restul zilei plimbându-mă prin oraș și cred că m-aș fi putut plimba pe acolo și acum. Într-un loc, am văzut un teatru destul de modern, unde tocmai se juca piesa (totdeauna populară la Verona) cu Romeo și Julieta. În alt loc, sub o colonadă, se află o colecție de vestigii grecești, romane și etrusce, lăsată în grija unui bătrân care ar fi putut fi el însuși o relicvă etruscă. Acesta, după ce a descuiat poarta de fier, nu a mai avut destulă putere să o și închidă și nici o voce destul de sonoră ca să se facă auzit când descria curiozitățile, după cum n-avea nici ochi să le vadă: era tare, tare bătrân. În altă parte, am dat peste o galerie cu tablouri atât de urâte, încât era o adevărată plăcere să le vezi scorojindu-se. Dar pretutindeni, în catedrale, în palate, pe străzi, pe pod, lângă fluviu, se întrupa mereu frumoasa Veronă și așa va rămâne în memoria mea pentru totdeauna.

În noaptea aceea, am recitat în camera mea de la hotel „Romeo și Julieta” (cu siguranță că nici un alt englez nu a citit-o vreodată acolo), iar în ziua următoare, la răsăritul soarelui, am pornit spre Mantua repetând în gând (în cupeul unui omnibuz, lângă conductorul care citea „Misterele Parisului”) versurile:

Nu-i lume nicăierea-n afară de Verona

Ci numai chinul veșnic, iadul doar

Gonit de-aici, sunt izgonit din lume

Și-acest surghiun e moartea...¹ ceea ce mi-a amintit că, la urma urmei, Romeo a fost exilat la numai douăzeci și cinci de mile depărtare de Verona și asta mi-a cam zdruncinat încrederea în energia și îndrăzneala sa.

¹ *Romeo și Julieta* actul II, scena 3, op. cit

Să fi fost drumul către Mantua tot atât de frumos și pe timpul lui Romeo? Șerpuia oare prin pășuni tot atât de verzi, străbătut de aceleași râuri scânteietoare, împestrițat cu răcoroase crânguri de pomi grațioși? Munții aceia de purpură se aflau la orizont și pe vremea lui, cu siguranță, iar portul fetelor de țărani, care își pun în părul adunat la spate un ac mare cu măciulie de argint, cât un

ciomag englezesc, nu poate să se fi schimbat prea mult. Speranța pe care ți-o dă o dimineată atât de luminoasă ori un răsărit de soare atât de frumos trebuie să fi fost la fel de neobișnuită, chiar și pentru inima unui îndrăgostit exilat; iar Mantua însăși, cu turnurile, zidurile și râul ei, trebuie să-i fi apărut surghiunitului din depărtare la fel ca și mie, care mă apropiam de oraș într-un omnibuz ordinar. Poate că și Romeo a avut parte de aceleași răsuciri și întoarceri bruște pe cele două poduri suspendate și poate că a trecut pe același pod de lemn lung și acoperit și, după ce a lăsat în urmă mlaștinile, s-a îndreptat spre poarta ruginită a neclintitei Mantua.

Dacă s-a întâmplat vreodată ca un bărbat să se potrivească perfect cu reședința sa și dacă mediul ambiant i-ar fi croit pe măsură, atunci cu siguranță că slăbănogul de spițer¹ și Mantua s-au potrivit cum nu se poate mai bine. Poate că potrivirea lor a fost chiar mai tulburătoare pe vremea lui Romeo. Dacă este așa, spițerul era un vizionar și știa ce va fi în Mantua în anul o mie opt sute patruzeci și patru. Postea mult și, neîndoios, acest lucru îl ajuta, dându-i darul profeției.

¹ Personaj din *Romeo și Julieta*. De la el cumpără Romeo otrava cu care se sinucide (n. t).

Am tras la hotelul „Leul de Aur” și tocmai mă găseam în camera mea, făcându-mi planuri cu bravul meu curier, când s-a auzit o bătaie ușoară în ușa care dădea într-o galerie exterioară și în prag s-a arătat un omuleț extrem de zdrențăros, care a întrebat dacă domnul ar avea nevoie de un *cicerone* ca să-i arate orașul. Chipul lui, în cadrul ușii pe jumătate deschisă, era atât de trist și de neliniștit, iar hainele roase, pălăriuța nenorocită și mânușile jerpelitate dovedeau atâta sărăcie (era evident că acestea erau hainele sale de sărbătoare, îmbrăcate în grabă), încât mai curînd ar fi trebuit să-l omor decât să-l concediez. L-am tocmit deci pe loc și a intrat înăuntru.

Până ce am terminat conversația în care eram angajat, a rămas într-un colț, bucurându-se de unul singur și simulând că-mi perie pălăria cu brațul. Dacă i-aș fi dat onorariul nu în franci, ci în napoleoni, acest lucru nu ar fi putut arunca asupra zdrențelor lui o rază de soare mai luminoasă decât aceea a veștii că fusese angajat.

„Ei! ”, am zis când am terminat, „mergem prin oraș?”

„Dacă domnul binevoiește. Este o zi frumoasă. Puțin cam răcoroasă, dar încântătoare, întru totul încântătoare. Să-mi dea voie domnul să-i deschid ușa. Aceasta este curtea hotelului. Curtea «Leului de Aur»! Să binevoiască domnul să aibă grijă la scări!”

Eram acum pe stradă.

„Aceasta este strada Leului de Aur. Aici este exteriorul Leului de Aur. Interesanta fereastră de acolo, sus, de la primul *piano*¹, aceea cu geamul spart este tocmai fereastra camerei domnului!”

¹ Etaj (ital.).

După ce am contemplat aceste remarcabile obiective turistice, l-am întrebat dacă erau multe lucruri de văzut în Mantua.

„Deh! Sincer să fiu, nu. Nu prea multe. Așa și-așa”, a răspuns el, ridicând din umeri a scuză.

„Catedrale?”

„Nu. Aproape toate au fost închise de francezi.”

„Mănăstiri de călugări ori de maici?”

„Nu. Tot francezii. Aproape toate au fost închise de Napoleon.”

„Prăvălii?”

„Foarte puține.”

„Străini mulți?”

„Ah, Doamne!”

Am crezut că leșină.

„Atunci, după ce vedem cele două catedrale mari de colo, ce o să facem?”

S-a uitat în susul străzii, apoi în josul ei, și-a frecat bărbia timid și pe urmă, privindu-mă de parcă se făcuse lumină în mintea lui, mi-a zis pe un ton care îmi cerea umil iertare, un ton absolut irezistibil:

„Putem face un mic tur prin oraș, *signore!*” (*Și puo far' un piccolo giro della citta*).

Nu puteam fi decât încântat de propunere, așa că am pornit-o împreună, cuprinși de o bună-dispoziție fără seamăn. Ca o ușurare, ghidul și-a deschis inima și mi-a spus tot ce putea spune un *cicerone* despre Mantua.

„Omul trebuie să mănânce”, a declarat el, „însă locul ăsta e tare nesuferit, nu încapă îndoială!”

Mi-a dat o mulțime de amănunte despre Basilica San Andrea (o biserică frumoasă) și despre o porțiune împrejmuită din caldarâm în jurul căreia ardeau lumânări și se aflau câțiva oameni îngenuncheați; sub lespedea aceea, se zice, se păstrează sfântul potir din vechile romane cavaleresti. După ce am vizitat bazilica aceasta și apoi o alta (Catedrala San Pietro), ne-am dus la muzeul care era închis. „Tot ăia e”, a zis ghidul. „Nu-i mare lucru înăuntru.” Apoi ne-am dus să vedem Piazza del Diavolo, construită de diavol (fără nici un scop anume) într-o singură noapte, apoi Piazza Virgiliana, apoi statuia lui Virgiliu; „poetul *nostru*”, a accentuat micul meu prieten, căpătând pentru o clipă un aer spiritual și trăgându-și pălăria pe o sprânceană. Apoi am plecat să vizităm o galerie de tablouri, la care se ajungea printr-un fel de gospodărie aflată în cea mai groaznică stare. În momentul în care am deschis poarta, în jurul nostru s-au adunat vreo cinci sute de găște, întinzându-și gâturile și țipând în modul cel mai hidos, ca și cum ar fi strigat „Oho! Uite că a venit cineva să vadă tablourile! Nu vă duceți! Nu vă duceți!” În timpul vizitei, tot cârdul a așteptat cuminte lângă ușă, gâgâind din când în când în surdină. Însă în momentul în care am reapărut, și-au lungit iar gâturile ca niște

telescoape și au început o mare hărmălaie care, fără nici un dubiu, însemna: „Așa, vasăzică nu v-ați lăsat? Și, mă rog, ce părere aveți? Cum v-a plăcut?” Apoi ne-au însoțit până la poartă și ne-au împins, în bătaie de joc, înapoi în Mantua.

În comparație cu găștele care au salvat Capitoliul, acestea erau niște culmi ale înțelepciunii. Ce mai galerie! Nu era de mirare că în materie de artă preferam opinia lor și nu discursurile lui Sir Joshua Reynolds¹!

Acum, după ce ajunseserăm iar în stradă, escortați atât de neceremonios, micului meu prieten nu-i mai rămânea decât „*un piccolo giro*”, adică acel mic tur al orașului pe care mi-l propusese mai înainte. Însă sugestia mea de a vizita Palazzo Té (despre care auzisem o sumedenie de legende, ca fiind ceva straniu și sălbatic) i-a dat un nou avânt și am plecat într-acolo.

Secretul lungimii urechilor lui Midas² ar fi fost cu mult mai cunoscut dacă sclavul care-l șoptea trestiiilor ar fi trăit în Mantua, unde se află trestie și papură destulă ca să răspândească taina în toată lumea. Palazzo Té se află într-o mlaștină plină de astfel de vegetație și este cu adevărat un palat atât de straniu, cum n-am mai văzut niciodată.

¹ Sir Joshua Reynolds (1723-1792), pictor, primul președinte al Academiei Regale de Arte; autor al unor *Discursuri* ținute în fața membrilor Academiei între 1769 și 1790. *Discursurile* au fost reeditate în 1842 (n. t).

² Rege frigian, pedepsit de Apollo să poarte o pereche de urechi de urechi de măgar, pe care Midas și le ascundea de rușine; de ele știa doar sclavul care-l tunde și care, oprit sub pedeapsa cu moartea să divulge secretul, șoptea taina într-o gaură făcută în pământ; din gaură a crescut o trestie care a dus mai departe pățania regelui (n. t).

Și nu este straniu din cauza aspectului deosebit de lugubru. Nici pentru umezeala din el, deși este peste măsură de igrasios. Nici pentru poziția lui izolată, deși nu se afla palat mai pustiu și mai neglijat. Este în mod deosebit straniu din cauza coșmarurilor de nedescris cu care a fost decorat (pe lângă alte scene de o execuție mai delicată) în interior de către Giulio Romano. De pildă, deasupra unui cămin se află un gigant care privește chiorâș, iar pe pereții unei alte săli se află zeci de alți giganți (Titani războindu-se cu Zeus), neînchipuit de urâți și de grotești, încât te minunezi cum de a putut un om să-și imagineze astfel de creaturi. În încăperea în care abundă acești monștri cu fețe umflate și obraji plesniți și cu tot felul de schimonoseli, ei sunt zugrăviți clătinându-se sub greutatea unor clădiri ce se prăbușesc, copleșiți de ruine, dislocând mase de rocă ori îngropându-se sub ele, încercând în zadar să susțină stâlpii unor acoperișuri masive ce li se prăvălesc în cap, provocând la rândul lor tot felul de alte distrugerii nebunești. Figurile sunt imense, exagerate până la cel mai înalt grad de ciudățenie, coloritul este grosolan și dezagreabil, încât întregul efect seamănă (zic eu) mai mult cu o năvălire violentă a sângelui în capul spectatorului decât cu emoția pe care o poate provoca un tablou real, realizat de mâna unui artist. Acest spectacol apoplectic

ne-a fost prezentat de o femeie cu o înfățișare bolnăvicioasă, datorată aerului rău al mlaștinilor, însă era imposibil să nu-ți treacă prin minte că femeia era pur și simplu bântuită de acei giganți și că prezența lor o înfricoșă de moarte, dacă te gândești că stătea singură cuc în cisterna aceea de palat, printre trestii și papură, și cu cețurile care pluteau neîncetat afară, de jur-împrejur.

Plimbarea noastră prin Mantua ne-a dat prilejul să vedem, aproape pe fiecare stradă, catedrale închise: unele erau folosite acum drept magazii, iar altele nu erau folosite deloc; toate erau atât de păraginite și de deteriorate, încât depășeau orice închipuire. Orașul acesta mlaștinos este atât de sumbru și de plat, încât ai impresia că murdăria nu se adună în chip obișnuit, ci mai curând zăbovește multă vreme pe tot întinsul lui, ca pe o apă stătută. Și totuși, aici se fac negoțuri destul de rentabile, fiindcă am văzut niște arcade pline de evrei: acești oameni extraordinari stăteau în fața dughenelor și-și contemplau baloturile de țesături, lână, baticurile în culori țipătoare și podoabele și se arătau, în toate privințele, a fi tot atât de pricepuți și de afaceriști ca și frații lor din Houndsditch, Londra.

După ce am ales un *vetturino* dintre creștinii de prin apropiere (care a acceptat să ne ducă până la Milano în două zile și jumătate și să pornească la drum în dimineața următoare, o dată cu deschiderea porților) m-am întors la „Leul de Aur” și am cinat princiar în camera mea, masa fiind așezată în intervalul strâmt dintre cele două paturi: în față aveam un foc ce abia fumega, iar în spate un scrin. În dimineața următoare, pe la orele șase, am pornit în întuneric, prin ceața umedă și rece care învăluia orașul și, înainte de prânz, veturinul (de fel din Mantua și având vreo 60 de ani) a început să *întrebe care-i drumul* spre Milano!

Se mergea prin Bozzolo, care fusese odată, demult, o mică republică, iar acum unul din orașelele cele mai părăsite și mai crunt lovite de sărăcie. Aici, stăpânul unui han cât se poate de nenorocit (acesta-i era obiceiul săptămânal, Dumnezeu să-l binecuvinteze!) distribuia monede de o valoare infimezimală unei gloate zgomotoase de femei și copii, ale căror zdrențe fluturau în vânt și ploaie în fața ușii la care se

adunau să se bucure de mărinimia lui. Toată ziua aceea și în cea următoare ne-am croit drum prin ceață, noroi, ploaie și printre vița de vie întinsă pe jos, pe pământ, până ce am ajuns la primul loc de popas: Cremona, vestită pentru catedralele ei de cărămidă arsă și pentru turnul incredibil de înalt, *Torazzo*, fără a mai pune la socoteală și viorile, din care cu siguranța nu se mai produce nici una în aceste timpuri degenerate. Al doilea loc de popas a fost Lodi. Apoi ne-am continuat călătoria prin și mai mult noroi, mai multă burniță și ploaie, prin mlaștini și printr-o ceață din aceea pe care englezii, fermi în convingerea unicității suferințelor lor, sunt în stare să o considere tipic britanică, de negăsit în afara țării lor. Tot mergând așa, am pătruns pe străzile pavate ale Milanului.

Și aici ceața era atât de deasă, încât turnul ascuțit al celei brului Dom ar fi putut tot atât de bine să se găsească la Bombay, dacă ar fi să ne luăm după cât se putea vedea din el în acea zi. Dar, cum ne-am oprit în oraș pentru câteva zile, ca să ne refacem, urmând să revenim la Milano vara următoare, am avut nenumărate prilejuri de a admira superba construcție în toată măreția și frumusețea ei.

Sfântul care se odihnește în această catedrală merită întregul omagiu al creștinătății! În calendar sunt mulți sfinți buni și adevărați, însă San Carlo Borromeo se bucură – dacă o pot cita în această privință pe doamna Primrose – de toată „căldura inimii mele”. Îi cinstesc memoria ca doctor milos pentru cei bolnavi și ca prieten generos pentru cei săraci, iar aceasta nu dintr-un spirit de oarbă bigoterie, ci ca îndrăzneț adversar al enormelor abuzuri din biserica papistașă. I-o cinstesc tot atât de mult pentru că era cât pe ce să fie ucis de un preot, tocmit de înalți prelați ca să-l omoare la altar, drept recompensă pentru eforturile sale de a reforma o frăție de călugări falsă și ipocrită. Cerul să-i apere pe toți discipolii lui San Carlo Borromeo, așa cum l-a apărat pe el! Un Papă reformator ar avea chiar și azi nevoie de apărare.

Capela subterană în care este păstrat trupul sfântului contrastează izbitor cu alte capele pe care le-am văzut. Lumânările ce ard aici, jos, aruncă o lumină strălucitoare pe niște *alti-rilievi* în aur și argint, făurite de mâini îndemânatică și care înfățișează principalele evenimente din viața sfântului. Pe fiecare latură strălucesc bijuterii și metale prețioase. Un trolu deplasează încet fața altarului și, în interior, într-o raclă splendidă de aur și argint, se poate vedea, prin alabastru, mumia zbârcită a unui bărbat. Veșmântul pontifical cu care este împodobit scilipește de diamante, smaralde și rubine, toate pietre nespuse de prețioase și magnifice. Sărmana țarină chircită în mijlocul acestei mărețe străluciri este mai vrednică de milă decât dacă ar zăcea în murdărie. Fiecare rază de lumină încătușată în toată strălucirea și văpaia bijuteriilor parcă râde de orbitele prăfuite unde, odată, se aflau ochii. Fiecare fir din bogatele veșminte vorbește de scurtul drum al mătăsii, de la viermii care o țes la cei care o rod în morminte.

În vechiul refector al Mănăstirii Santa Maria delle Grazie, în ruină și ea, se află opera de artă poate cea mai cunoscută de pe lume: „Cina cea de taină” a lui Leonardo da Vinci; inteligenți nevoie mare, călugării dominicani au tăiat o ușă prin ea, ca să circule mai ușor cu bucatele pentru masă.

Nu pretind că sunt un priceput în arta picturii și nu am alte criterii de a o judeca decât asemănarea cu modelul ori înfrumusețarea naturii și felul în care artistul prezintă în mod grațios combinații de forme și culori. Prin urmare, nu sunt deloc o autoritate în privința „tușelor” unuia sau altuia dintre maeștri, deși știu foarte bine (cum poate ști oricine dintre cei care își dau osteneala să se gândească la acest lucru) că foarte puțini mari

maestri puteau, omeneste vorbind, să picteze în timpul vieții măcar jumătate din picturile care le poartă numele, picturi care sunt recunoscute de către mulți pretendenți la faima de oameni cu gust ca fiind fără îndoială originale. Dar acestea le spun doar așa, fiindcă a venit vorba. Despre „Cina cea de taină” aș dori să remarc doar că, în ceea ce privește admirabila ei compoziție și înfățișare, este o pictură minunată, însă că, din punct de vedere al originalității, coloritului și expresiei fiecărui chip sau trăsătură, nu o putem numi așa. În afară de stricăciunile provocate de umezeală, degradare sau neglijență, pictura a fost (după cum arată și Barry) atât de mult retușată și repictată, și lucrul acesta a fost făcut atât de stângaci, încât multe dintre chipuri sunt acum adevărate diformități, cu petice de vopsea și ipsos lipite pe ele ca niște cucuie, care le contorsionează cumplit expresia. Artistul original și-a pus pecetea geniului său pe câte un chip, pe care aproape doar cu o linie sau o tușă l-a separat de alți pictori minori și l-a făcut ceea ce este; cei care l-au urmat au lucrat de mântuială, pictând de-a curmezișul straturilor și crăpăturilor, nefind destul de îndemânatici ca să-i imite mâna și adăugând de la ei niște priviri posomorâte, încruntături sau zbârcituri care au pătat și au stricat lucrarea. Acest lucru este atât de bine stabilit ca fapt istoric, încât nu vreau să-l mai repet, riscând să fiu plicticos, dar am observat un domn englez postat în fața picturii și făcând mari eforturi să cadă în niște convulsii decente în legătură cu anumite detalii de expresie care nici nu își aveau locul acolo. Ar fi comod și rațional ca vizitatorii și criticii laolaltă să ajungă la o înțelegere comună, și anume că pictura a avut odată o valoare extraordinară – dovadă fiind faptul că, deși au rămas atât de puține din frumusețile originale, măreția subiectului este suficientă ca să facă din ea o operă demnă de un mare interes.

Cu alte ocazii am văzut și celelalte priveriști ale Milanului, care este un oraș frumos, deși nu îndeajuns de italianesc ca să aibă trăsăturile caracteristice multor orașe mai puțin importante. Corso este o superbă promenadă publică, umbrită de șiruri nesfârșite de pomi; aici nobilimea din Milano se plimbă în trăsurile încoace și încolo și mai degrabă ar flămânzi decât să se lipsească de această îndeletnicire. În splendidul teatru La Scala, după o operă, se prezintă un balet intitulat „Prometeu”, la începutul căruia vreo sută sau două de bărbați și femei întruchipau muritoarea noastră rasă înainte ca rafinamentele artelor și științelor, dragostea și frumusețea să coboare pe pământ ca să-i înalțe. Niciodată n-am văzut ceva mai eficient. În general, calitatea pantomimică a italienilor este remarcabilă mai mult prin ceea ce are neașteptat și impetuos decât prin expresia delicată; în cazul de față însă, monotonia, platitudinea, existența anostă, apatică, descurajatoare, pasiunile și dorințele sordide ale creaturilor umane lipsite de acele impulsuri înălțătoare, cărora le datorăm atât de mult și ale căror promotori se bucură de atât de puțină stimă din partea noastră,

erau exprimate într-o manieră cu adevărat energică și impresionantă. N-aș fi crezut vreodată că este posibil să se prezinte atât de sugestiv o astfel de idee pe scenă, fără ajutorul vorbirii.

Nu mult după orele cinci dimineața, Milano a rămas în urma noastră și, înainte ca statuia de aur de pe turnul Domului să se facă totuna cu cerul albastru, în fața noastră au apărut Alpii: un amestec uimitor de piscuri și crește, nori și zăpadă.

Am continuat să înaintăm spre munți până la căderea nopții și, cât a fost ziua de lungă, piscurile lor ni s-au înfățișat într-o suită de forme schimbătoare, după cum drumul le arăta din diferite unghiuri. Frumoasă zi era tocmai pe sfârșite, când am ajuns la Lago Maggiore, cu minunatele sale insule. Căci, oricât de fantastică ar fi fost Isola Bella, și așa este, ea rămâne întâi și întâi frumoasă. Tot ceea ce se înalță din apa albastră a lacului, laolaltă cu peisajul dimprejur, nu poate fi decât frumos.

Când am ajuns la Domo d'Ossola, la poalele Trecătorii Simplon, era zece noaptea. Cum luna strălucea puternic și pe cerul înstelat nu era fir de nor, nu era cazul să ne ducem la culcare, ci să mergem mai departe pe drum. Așa că, după oarecare zăbavă, am tocmnit o trăsură mică și am început urcușul.

Era pe la sfârșitul lui noiembrie și zăpada mare, de peste un metru, acoperea drumul bătătorit de pe creastă (în unele locuri troienele erau și mai mari), iar aerul rece cam pișca. Dar noaptea senină, splendoarea drumului, umbra deasă, întunericul adânc și bruștele cotituri descoperite de lumina lunii, precum și mugetul neîncetat al torentului care se prăvălea la vale, făceau cu fiecare pas călătoria și mai frumoasă.

Curând, lăsând sub noi liniștitele sate italienești cufundate în somn sub raza lunii, drumul a început să se răsucescă printre pomi și, după un răstimp, am ieșit într-o regiune pustie, foarte abruptă și greu de străbătut. Aici, luna strălucea și mai tare sus, pe cer. Treptat, mugetul torentului de apă a devenit mai puternic; drumul superb, depășind hăul peste un pod, se strecura printre doi pereți de stâncă, masivi și perpendiculari, care aproape că răpeau vederii luna și lăsau numai câteva stele să strălucească în fâșia îngustă de cer de deasupra. Aceasta a dispărut și ea în întunericul gros al unei peșteri prin care străbătea calea; teribila cataractă tuna și urla foarte aproape sub noi, iar spuma și pulberea de apă pluteau ca o ceață în jurul intrării. După ce a ieșit din tunel, apărând din nou la lumina lunii și trecând peste un pod amețitor, drumul se târa și se răsucescă acum prin cheile râului Gondo, atât de sălbatice și sublime, încât erau mai presus de orice descriere: pe ambele părți se ridicau pereții netezi și atât de înalți că aproape se întâlneau undeva sus, deasupra capului. Am mers așa toată noaptea, urcând pe acest drum bolovănos tot mai sus și mai sus, fără să ostenim un minut, pierduți fiind în contemplarea stâncilor negre, a înălțimilor și a adâncurilor înspăimântătoare, a fâșiilor de zăpadă care se întindeau în despicături și în văi și a torentelor

tumultuoase ce se prăvăleau impetuos, însoțite de tunete, în abisul fără fund.

Către zori, am înaintat prin nămeți într-un loc unde sufla un vânt tăios. După ce am reușit cu mare greutate să-i trezim pe locatarii unei cabane de lemn aflată în această pustietate, unde vântul viscolea cu furie, prinzând zăpada în vârtejuri ca s-o azvârle mai departe, am luat micul dejun într-o încăpere construită din bușteni necojiți, însă încălzită strașnic de o sobă bine clădită (așa cum și trebuia să fie), ca să facă față furtunilor mari. După ce ni s-a pregătit o sanie cu patru cai, am pornit-o iar la drum, brăzdând zăpada. Înaintam tot spre vârf, însă de data aceasta în lumina rece a dimineții, iar marele deșert alb, prin care călătoream, era neted și neîntinat.

Am ajuns cu bine pe vârful muntelui și, pe când priveam în fața noastră la rudimentara cruce de lemn, care indica acolo cea mai înaltă altitudine față de nivelul mării, lumina soarelui care tocmai răsărea a inundat deodată întinderea de zăpadă, transformând albul ninsorii într-un roșu aprins. În acel moment, grandoarea priverii a atins apogeul.

Pe când ne continuăm drumul cu sania, din arhondaricul ridicat de Napoleon a apărut un grup de țărani drumețind cu toiege și ranițe. Aceștia se odihniseră peste noapte acolo și acum erau întovărășiți de doi-trei călugări, gazdele lor, care-și târau cu greu picioarele, mergând pe lângă ei de dragul de a le ține de urât. Ne-a făcut plăcere să le urăm bună dimineața și ne-am bucurat când, privind în urmă, am văzut că și ei își întorceau privirile după noi, iar când unul din caii noștri s-a împiedicat și a căzut, am înțeles că se întrebau dacă era cazul să vină să ne ajute. Însă calul s-a ridicat cu ajutorul unui căruțaș vânjos și al oamenilor săi, care s-au grăbit la locul accidentului, și după ce, la rândul nostru, i-am ajutat să treacă de un obstacol, ne-am continuat drumul pe marginea unei prăpăstii abrupte, printre pinii de munte.

Curând după aceea, putând iarăși să călătorim cu trăsura, am început un coborâș vertiginos. Treceam acum pe sub ghețarii veșnici, prin niște galerii arcuite din care picurau ciorchini de țurturi, pe deasupra și pe dedesubtul unor căderi de apă înspumate, pe lângă locuri de refugiu și galerii de adăpost, prin peșteri pe deasupra căror acoperișuri alunecau primăvara avalanșele, prăvălindu-se în hăul de jos. Coboram, gonind peste poduri înalte și prin râpe înfricoșătoare; eram o mică pată schimbătoare în acea dezolare imensă de gheață și zăpezi și stânci monstruoase de granit. Ne strecuram prin cheile adânci ale Saltinelui, unde ne-a asurzit torentul care se năpustește nebunește în jos, printre blocurile de stâncă prăvălită, ca să ajungem la depărtatele ținuturi de la șes. Treptat, tot avântându-ne pe drumuri în zig-zag, tăiate în peretele prăpastiei adânci, am coborât spre o climă mai caldă, într-un aer mai calm și un peisaj mai blând, până ce în fața noastră, sclipind ca aurul și argintul în strălucirea

soarelui, s-au arătat domurile și turlele roșii, verzi și galbene, dintr-un oraș elvețian.

Dar, cum obiectul acestor amintiri este legat de Italia și preocuparea mea fiind, prin urmare, să mă reîntorc în această țară cât mai repede posibil, nu voi aminti (deși sunt foarte tentat să o fac) de satele elvețiene care, ghemuite la poalele munților falnici, arată ca niște jucării, după cum nu vreau să amintesc cât de dezordonat sunt îngrămădite casele (literalmente una peste alta) și nici cum niște străzi foarte înguste pot opri furtunile iernii, ori cum torentele impetuoase, ce se dezlănțuie brusc primăvara, rup și mătură podurile. La fel, nu voi descrie cum țărâncile de pe aici poartă niște căciuli mari, rotunde, de blană, încât seamănă cu purtătorii de sabie ai lordului primar al Londrei, cum orașul Vevay¹, care se află pe malul liniștitului Lac Geneva, este foarte pitoresc, cum statuia Sfântului Petru din Fribourg este înzestrată cu cea mai mare cheie din câte s-au văzut vreodată, sau cum Fribourgul însuși este renumit pentru cele două poduri suspendate, precum și pentru marea orgă a catedralei.

¹ Vevey (n. tr.)

Și nici nu voi aminti cum, între acest oraș și Basel, drumul serpuiește printre sate prospere, ale căror căsuțe de lemn au acoperișuri de stuf și ferestre joase, cu gemulețe lucioase și rotunde, asemenea unor piese de o coroană, sau cum fiecare gospodărie elvețiană, cât de mică, are carul sau căruța rânduie cu grijă lângă casă, grădina micuță, păsările de curte și grupuri de copii cu obraji rumeni, cum pretutindeni domnește un aer de destindere foarte nou și foarte plăcut, mai ales după ce vii din Italia, sau cum portul femeilor se schimbă mereu; acum nu se mai văd „purtătorii de sabie“, în schimb au apărut frumoasele brăie albe și căciuli mari, negre, în formă de evantai.

Tot așa, nu voi zăbovi să descriu cât de minunat este ținutul Munților Jura, presărați cu zăpadă și luminați de lună, vuind de apele în cascadă, cum sub ferestrele marelui Hotel „Cei Trei Regi“ din Basel, Rinul curge vertiginos și învolburat, sau cum la Strasbourg Ronul este aproape tot atât de năvalnic, dar nu tot atât de învolburat – se spune că mai la vale este acoperit de ceață și că, în această perioadă târzie a anului, este o cale cu mult mai puțin sigură de călătorie decât șoseaua spre Paris.

Sau cum Strasbourgul însuși, cu măreția lui catedrală gotică și casele vechi, cu acoperișuri ascuțite și cu frontoane, constituie o galerie de priveliști ciudate; sau cum, la ora prânzului, înăuntrul catedralei se adună o mulțime de oameni, ca să vadă faimosul orologiu bătând orele douăsprezece. Și cum, când orologiul bate orele douăsprezece, o dată cu multe alte manevre ingenioase apare o întreagă armată de păpuși, printre care se află și un imens cocoș, cocoțat în vârf, cântând de douăsprezece ori tare și clar. Sau cât de neașteptat este să vezi acest cocoș făcând eforturi să bată din aripi

și să-și întindă gâtul, eforturi care nu au nici o legătură cu cântatul, care vine din adâncul orologiului, mult mai de jos.

Tot așa, nu vă mai spun că drumul spre Paris era o mare de noroi, iar de la Paris până la coastă numai cu puțin mai bun, și asta din cauza unui îngheț strașnic. Stâncile de la Dover mi-au oferit o priveliște încântătoare, iar Anglia mi s-a părut extrem de ordonată – deși trebuie să recunosc că, în ziua aceea de iarnă, era tare întunecată și-i lipsea cu desăvârșire culoarea.

Iarăși, nu mai amintesc cum, la câteva zile după aceea, traversând din nou Canalul, era un ger atât de mare, încât punțile vasului se acoperiseră de gheață; iar în Franța zăpada căzută era destul de mare. *Malle Poste*, de obicei impetuoasă, abia își croia drum acum, brăzdând zăpada, iar în regiunile de deal era trasă de un mare număr de cai puternici, înaintând într-un galop încet. În fața Poștei din Paris se găseau niște indivizi în zdrențe, neobișnuit de întreprinzători, care, înarmați cu niște mici greble, cercetau străzile înzăpezite în căutare de resturi.

Nu mai zăbovesc să vă spun cum, între Paris și Marsilia, zăpada fiind foarte mare și venind un dezgheț brusc, diligența noastră a străbătut trei sute de mile mai mult târâș decât mergînd pe roate; arcurile s-au rupt tocmai într-o noapte de duminică și, în timpul reparațiilor, cei doi pasageri au coborât să se mai încălzească și să se refacă într-o sală nenorocită de biliard, unde niște lăptoși, înghesuiți pe lângă sobe, jucau cărți. Cărțile de joc erau foarte asemănătoare cu ei: extrem de flexibile și de soioase.

Și iarăși, nu vă descriu cum, din cauza vremii, am fost reținut la Marsilia, fiindcă vapoarele anunțate să plece nu plecau; și cum, în cele din urmă, *Charlemagne* a ridicat ancora și a avut de înfruntat o vreme atât de rea, încât era gata-gata să fie azvârlit pe țarm când la Toulon, când la Nisa, dar cum, încetând furtuna, n-a ajuns nici la Toulon, nici la Nisa, intrând în schimb în portul Genovei, unde mi-au sunat plăcut în urechi clopotele cunoscute. Nu mai lungesc povestirea spunându-vă că la bord era un grup de călători, dintre care unul, din cabina de lângă mine, era foarte bolnav și, fiind suferind, era tare întors pe dos și din cauza aceasta nu voia să renunțe la dicționarul pe care îl ținea sub pernă, obligându-i în felul acesta pe tovarășii săi de călătorie să coboare tot timpul la el, ca să-l întrebe cum se spune în italienește *o bucată de zahăr, un pahar de brandy cu apă, cât e ceasul* și alte asemenea; omul nostru insista să caute chiar el cuvintele, să le vadă cu ochii lui congestionati de atâta rău de mare și refuza pur și simplu să încredințeze cartea altcuiva.

Ca și Grumio¹, așa fi putut să vă povestesc în amănunt toate acestea și chiar mai multe, dacă nu așa fi fost împiedicat de gândul că preocuparea mea este Italia. De aceea, povestea aceasta, ca și povestea lui Grumio, „va muri în uitare”.

¹ Personaj din piesa *Îmblânzirea Scorpiei* de W. Shakespeare (n. t.).

SPRE ROMA, PRIN PISA ȘI SIENA

Pentru mine, nimic nu este mai frumos în Italia decât drumul pe coasta mării, între Genova și Spezzia. Pe o parte se află întinderea nesfârșită de ape când jos, în abis, când aproape la același nivel cu drumul, și foartea adesea mărginită de colțuri de stâncă, de cele mai neașteptate forme; pe oglinda mării, ici și colo, plutește câte o pitorească *feluca*¹. Pe cealaltă parte, se înalță coloane înalte, presărate cu vile albe, crânguri de măslini de culoare închisă, biserici de țară cu clopotnițe deschise și case de la țară zugrăvite în nuanțe vesele. Pe fiecare grindă și movilă de pe laturile drumului înfloresc din belșug cactusul sălbatic și aloea, după cum în frumoasele sate aflate de-a lungul căii se văd grădini colorate toată vara în roșul ciorchinilor de belladonna și înmiresmate, toamna și iarna, cu parfumul portocalilor și lămâilor aurii.

¹ Luntre (ital.).

Unele sate sunt locuite aproape în întregime de pescari și e o adevărată încântare să vezi bărcile mari trase pe plajă, aruncând petice de umbră la adăpostul cărora se întind să doarmă pescarii sau la care vin femeile și copiii să se joace ori să privească marea, în timp ce bărbații își repară năvoadele pe țărm. Camoglia este un orașel cu un mic port la mare, aflat la mai bine de o sută de metri sub drum; aici trăiesc familii de marinari care, încă din timpuri străvechi, au propriile lor ambarcațiuni și se îndeletnicesc cu comerțul pe mare, ajungând până în Spania sau în alte meleaguri. Văzut de pe drumul cocoțat sus pe coastă, portul pare o micuță machetă construită la marginea apei încrețite de valuri, care strălucește puternic în soare. Coborând în acest orașel pe serpentinele drumului de catări, ai în față copia perfectă a unui port primitiv, un loc mirosind a sare și neînchipuit de sălbatic: un adevărat cuib de pirați. Calea este pretutindeni blocată de inele mari de fier ruginit și lanțuri vechi, cabestane și rămășițe de catarge și verigi. Pe chei flutură îmbrăcămintea marinarilor, în timp ce în port se leagă bărci cutezătoare chiar și pe vreme rea, care sunt trase uneori pe stâncile înSORITE, ca să se usuce. Pe parapetul digului rudimentar zac adormiți câțiva indivizi cu picioarele bălăbănindu-se peste zid, arătând ca niște amfibii pentru care pământul sau apa este tot una și lăsând impresia că, dacă ar aluneca în apă, ar pluti acolo, moțâind confortabil printre pești. Biserica este împodobită cu trofee marine, precum și cu fel de fel de ofrande aduse în amintirea salvării din furtună și din naufragii. Ca să ajungi la cartierele din afara portului trebuie să străbați niște arcade ascunse și întunecoase și să urci pe niște trepte prăvălite, ca și cum, prin întunecimea și greutatea de acces, ele ar trebui să semene cu calele de corăbii sau cu cabinele incomode aflate sub linia de plutire, și pretutindeni te apasă mirosul de pește, de iarbă de mare și de frânghie putredă.

În anotimpul cald, drumul de coastă de pe care se zărește Camoglia, mai ales pe anumite porțiuni de lângă Genova, este vestit pentru licurici. Plimbându-mă pe acolo într-o noapte întunecoasă, am văzut un firmament atât de sclipitor, format din aceste insecte, încât stelele, în depărtarea lor, erau palide în comparație cu lumina și strălucirea presărată pe fiecare crâng de măslini și pe fiecare coastă de deal, inundând parcă întreaga atmosferă.

Acum însă, când ne îndreptam spre Roma, nu era timpul lor. Abia trecuse de jumătatea lui ianuarie și vremea era posomorâtă, închisă și foarte umedă pe deasupra. Când am ajuns în pitoreasca Trecătoare Bracco, ne-a apucat o furtună cu negură și ploaie atât de puternică, încât după aceea am călătorit tot timpul învăluiți într-un nor. Era ca și cum pe lume nu există nici o Mediterană, fiindcă nu mai vedeam nimic din ea, în afară de unele momente când vreo rafală de vânt, care gonea ceața din fața noastră, descoperea la o mare adâncime sub noi, pentru o clipă doar, marea agitată ce biciuia stâncile și aruncându-și furios spuma. Ploaia nu mai contenea, așa încât pâraiele și torentele se umflaseră, iar prăvălirea, mugetul și tunetul apei erau asurzitoare cum nu mai auzisem vreodată în viața mea. De aceea, când am ajuns la Spezzia, am aflat că apele Magrei crescuseră prea mult și că trecerea cu bacul (întrucât nu există pod peste acest râu în drum spre Pisa) nu era îndeajuns de sigură. Am fost obligați să așteptăm până în după-amiaza zilei următoare, când apele au mai scăzut puțin. Lucrul acesta nu ne-a deranjat prea mult, fiindcă Spezzia este un bun loc de popas: în primul rând pentru splendidul golf, în al doilea rând pentru hanul fantomatic și, în al treilea rând, pentru podoabele de cap ale femeilor. Acestea poartă o micuță pălărie de paie, ca de păpușă, fixată în păr cam pe o parte: este pălăriuța cea mai ciudată și cea mai ștregărească din câte s-au inventat vreodată.

La câteva ore după ce am trecut Magra cu bacul - trecerea nu este la fel de agreabilă, când curentul apei este învolburat și puternic - am ajuns la Carrara. În dimineața următoare, devreme, am încălecat pe niște ponei și am pornit să vizităm carierele de marmură.

Aici sunt patru-cinci vâlcele largi, care se strecoară în sus printr-un șir de dealuri înalte, până ce nu mai pot străbate, fiind brusc strangulate de natura însăși. Carierele sau „peșterile”, cum se numesc pe aici, sunt construite din mai multe deschideri, sus în munte, pe fiecare parte a vâlcelor, unde se dinamitează și se excavează pentru extracția marmurii, care se dovedește bună sau rea, și care te poate îmbogăți foarte repede sau te poate ruina, căci de multe ori eforturile supraomenești de a o obține nu sunt răsplătite cu nimic. Unele dintre aceste peșteri au fost deschise de către romanii din antichitate și au rămas părăsite până în ziua de astăzi, în timp ce la multe altele se lucrează de zor. Alte cariere vor fi deschise mâine, săptămâna viitoare, luna viitoare, întrucât multe

zăcămintele sunt încă nevalorificate și nimeni nu s-a gândit la ele. Peste tot, așteptând cu răbdare momentul în care să fie descoperită, zace ascunsă destulă marmură: atât cât să ajungă pentru mai multe secole decât cele care au trecut de când s-au tăiat primele blocuri.

Din când în când, în timp ce te muncești din răspuțuri să te cațeri pe una din aceste viroage abrupte (după ce ai lăsat poneiul să-și moaie chingile în apă, la o milă sau două mai jos), auzi printre dealuri ecoul slab, mai tăcut parcă decât tăcerea care-l precede, al unei trâmbițe melancolice: este semnalul dat muncitorilor de la carieră pentru a se adăposti. Apoi se aude un tunet și ecoul lui purtat din deal în deal, însoțit de o împrășcare în aer de mari fragmente de rocă, după care începi iarăși să te lupți cu urcușul, până auzi sunetul unei alte trâmbițe, într-o altă direcție, și te oprești imediat, ca să nu ajungi în bătaia noii explozii.

Sus, pe pantele acestor dealuri, se află numeroși bărbați la lucru, care curăță locul și prăvălesc în vale masele dislocate de piatră și pământ, că să-și croiască drum spre blocurile de marmură recent descoperite. Pe când se rostogoleau bolovanii în valea îngustată, împinși parcă de niște mâini nevăzute, nu am putut să nu mă gândesc la vâlceaua adâncă (asemănătoare acesteia de la cariere) în care Roc l-a părăsit pe Sinbad Marinarul și în care negustorii adunați pe înălțimile dimprejur aruncau bucăți mari de carne ca să scoată diamantele lipite de ele. Este drept că aici nu erau vulturi care să întunece soarele cu bătaia aripilor sau să se năpustească asupra lor, însă atmosfera era la fel de sălbatică și de fioroasă.

Dar să vedeți drumul acela în josul căruia e coborâta marmura, oricât de grele ar fi blocurile! Geniul țării și spiritul instituțiilor ei pavează acest drum: îl repară, îl păzește, îl ține în stare de funcționare! Închipuiți-vă un torent de apă care curge năvalnic într-o albie stâncoasă, amenajată cu mari grâmezi de piatră de toate formele și mărimile, șerpuiind în jos chiar prin mijlocul văii: acesta este drumul și tot acesta era acum cinci sute de ani! Imaginați-vă carele greoaie, asemănătoare de acum cinci sute de ani, folosite și astăzi și trase, așa cum se obișnuia acum cinci sute de ani, de boi ai căror strămoși erau munciți până la epuizare atunci, tot așa cum nefericiții lor urmași de acum sunt sfârșiți în numai douăsprezece luni de suferințe! Două perechi, patru perechi, zece perechi, douăzeci de perechi la un singur bloc (după cum e mărimea) trebuie să-l coboare pe acest drum. În efortul lor, coborând din piatră în piatră cu enormele încărcături în spate, se întâmplă adeseori că aceste animale de povară să moară pe loc; și nu numai ele, fiindcă și aprigii oameni care le mână, uneori cu exces de zel, cad și sunt sfărâmați sub roți. Așa era firesc acum cinci sute de ani și tot atât de firesc trebuie să fie și astăzi. O cale ferată coborând printre aceste prăpăstii (lucrul cel mai ușor de pe lume) ar fi curată blasfemie.

La un moment dat ne-am oprit să vedem cum coboară unul din aceste care tras de o sigură pereche de boi (fiindcă în el se afla un bloc mai mic) și am tremurat în sinea mea pentru omul care ședea pe jugul greu, ca să-l țină strâns pe gâtul sărmanelor animale, și care stătea întors, privind înapoi, nu în față, așa încât părea un demon al adevăratului despotism. În mână ținea o vergea lungă, cu vârf de fier, și, când boii nu-și mai puteau croi și forța drumul prin albia bolovănoasă a trotuarului și se opreau, le înfigea fierul în trupuri, îi bătea în cap, îi împungea în nări și îi tot îmboldea așa, un metru sau doi, iar ei se opinteau, înnebuniți de o durere neînchipuită; iar când boii se opreau din nou, el relua aceste îndemnuri cu o intensitate sporită, îi împungea mai departe, îi forța și-i îmboldea spre un punct mai abrupt al coborâșului. Când zbuciumul, durerea și greutatea din spatele animalelor i-au năpustit în josul prăpăstiei, învăluți într-un nor de apă pulverizată, cârmaciul și-a învărtit vergeaua deasupra capului și a tras un chiot prelung, de parcă ar fi realizat nu știu ce faptă eroică, fără să-i treacă măcar prin cap că în apogeul triumfului său putea fi zvârlit jos, ca să se aleagă cu creierii zdrobiți.

În după-amiaza aceea, aflându-mă într-unul din numeroasele ateliere din Carrara (fiindcă aici se află un mare atelier în care se păstrează copiile frumos finisate în marmură ale tuturor chipurilor, grupurilor și busturilor mai cunoscute), mă gândeam cât de ciudat este că aceste forme desăvârșite, pline de grație, de cugetare și repaus delicat, să se nască prin atâta trudă, nădușeală și tortură! Curând însă, am găsit o comparație și o explicație a acestui fapt în fiecare virtute care se naște din asprul pământ și în fiecare lucru bun întrupat din durere și suferință. Și, privind afară, pe fereastra largă a atelierului, la munții plini de marmură, roșii și strălucitori în amurgul zilei, însă dârji și solemni până în ultima clipă, am cugetat: o, Doamne! câte mine de inimi și suflete omenesti, capabile să creeze opere cu mult mai frumoase, nu rămân închise și câte nu se distrug, în timp ce aceia care călătoresc de plăcere prin viață își abat privirile în trecerea lor și se cutremură de groază la întunecimea și violența care li se dezvăluie doar o clipă!

Ducele Modenei, care domnea pe atunci și care stăpânește în parte acest teritoriu, se fălea cu mândra distincție de a fi fost singurul suveran din Europa care nu-l recunoștea pe Louis-Philippe ca rege al francezilor! Și nu era un om care să se țină de glume, ba vorbea chiar foarte serios. De asemenea, ducele este un dușman declarat al căilor ferate și, dacă ceilalți prinți ar fi pus în aplicare planurile de construcție a unor drumuri de fier în teritoriile învecinate domeniului său, probabil că el și-ar fi oferit satisfacția de a pune un omnibuz care să transporte călătorii de la un capăt la celălalt, de-a curmezișul posesiunilor sale nu prea vaste.

Carrara, închisă între dealuri înalte, este foarte pitorească. Turiștii stau aici puțin, iar localnicii sunt aproape cu toții angrenați, într-un fel sau altul, în prelucrarea marmurii. De

asemenea, printre cariere se află sate în care trăiesc muncitorii. Localitatea are un frumos teatru construit recent și pe aici dăinuie un obicei interesant: alcătuirea unui cor al muncitorilor de la cariere; aceștia sunt autodidacți și cântă după ureche. I-am auzit chiar interpretând o operă comică și un act din „Norma” și pot să spun că s-au achitat foarte bine de ele, spre deosebire de italienii de rând, care (cu câteva excepții, printre napolitani) cântă groaznic de fals și au și niște voci dezagreabile pe deasupra.

De pe culmea unui deal înalt, dincolo de Carrara, se desfășoară priveliștea încântătoare a unei câmpii fertile în care se află Pisa, iar și mai departe în zare se vede, ca un punct purpuriu, Livorno. Nu numai cuprinderea întinsă umple priveliștea de încântare, ci și ținutul mănăsesc și livezile bogate de măslini prin care se strecoară drumul și care sunt fermecătoare.

Când ne-am apropiat de Pisa, strălucea deja luna și timp îndelungat am putut vedea ridicându-se în spatele zidurilor Turnul înclinat, ce sta oblic în lumina nesigură: era originalul vag al vechilor poze din cărțile de școală care prezentau „Minunile lumii”. Ca multe lucruri legate în primele lor asocieri cu cărțile și cu anii de școală, turnul era prea mic și am trăit această senzație foarte intens. Nu se ridica prea mult deasupra zidului, așa cum sperasem. Era o altă decepție printre cele multe provocate de domnul Harris, negustorul de cărți din colțul Catedralei Sf. Paul din Londra. Turnul său era o ficțiune, iar acesta de aici era realitatea însăși și, prin comparație, era o realitate mult mai mică! Totuși, arăta destul de bine și-așa și, lucru ciudat, era destul de înclinat față de perpendiculară, așa cum îl prezenta și Harris. Atmosfera liniștită a Pisei, marele corp de gardă de la poarta orașului (cu numai doi soldați în el!), străzile pe care se văd foarte puțin cetățeni și râul Arno, curgând chiar prin mijlocul orașului, toate acestea sunt splendide. Așadar, în inima mea nu i-am purtat deloc pică domnului Harris (aducându-mi aminte de bunele sale intenții) și l-am iertat înainte de prânz, iar în dimineața următoare am ieșit plin de încântarea să văd Turnul.

Aș fi putut ghici mai bine, însă oricum, mă așteptam să-l văd aruncându-și umbra lungă pe vreo stradă în care să se îmbulzească toată ziua vizitatorii. A fost o mare surpriză pentru mine să-l găsesc într-un colț retras și liniștit, departe de locurile de mare afluență și înconjurat de un covor neted de verdeață. Grupul de clădiri concentrate pe și împrejurul acestui covor (incluzând turnul, baptisteriul, catedrala și Basilica Campo Santo) este poate cel mai neobișnuit și cel mai frumos din întreaga lume și, datorită faptului că sunt adunate acolo, la un loc, departe de tumultul orașului, ele capătă un caracter deosebit, venerabil și impresionant. Ele constituie esența arhitecturală a unui oraș vechi, din care pulsul de viață nouă și cartierele moderne au fost eliminate.

Simond compară Turnul cu obișnuitele imagini ale Turnului Babei din cărțile pentru copii. Este o comparație destul de fericită,

care definește construcția mai bine decât o sumedenie întreagă de capitole de măiastră descriere. Nimic nu poate depăși gingășia și grația construcției. În timpul ascensiunii către vârf (care se face pe o scară ușor de urcat), nu-ți dai prea mult seama de înclinație, însă, odată ajuns sus, ea devine evidentă, dându-ți impresia că te afli pe un vapor aplecat într-o parte din cauza refluxului. Senzația pe care o ai privind în jos, când te afli în galerie și vezi coloană care se depărtează dinspre bază, este de-a dreptul uimitoare; și-am văzut chiar un vizitator fricos care, după ce a privit în jos, s-a proptit în mod involuntar de Turn, ca și cum ar fi vrut să-l împiedice să cadă! Tot atât de ciudată este și senzația pe care o ai când privești de la bază în sus, ca printr-un tub înclinat. Cu siguranță că turnul este înclinat numai atât cât și-ar dori turiștii. Impulsul firesc la nouăzeci și nouă de oameni dintr-o sută, care ar dori să se întindă pe iarba de sub turn, că să se odihnească și să contemple clădirile învecinate, va fi probabil, să nu-și aleagă locul de sub partea înclinată.

Nenumăratele frumuseți ale catedralei și ale baptisteriului nu au nevoie de vreo recapitulare din partea mea, deși în acest caz, ca și în altele o sută, găsesc că este greu să separ propria-mi plăcere de a mi le reaminti de plictiseala pe care vi-o provoc dumneavoastră amintindu-le. În prima clădire se află un portret al Sfintei Agnes, pictat de Andrea del Sarto, iar în cea de-a doua se găsesc o varietate de coloane bogate, care grozav mă mai ispitesc să le descriu.

Sper că nu-mi încalc hotărârea de a nu intra în descrieri amănunțite, dacă amintesc aici cunoscutul Campo Santo, unde mormintele năpădite de iarbă sunt săpate în pământ adus acum mai bine de șase sute de ani de la Locurile Sfinte, fiind înconjurate de niște ganguri boltite, a căror pardoseală de piatră îl străbat, prin ornamente delicate, lumini și umbre atât de zglopii, încât, cu siguranță, nici cea mai întunecată memorie nu le va uita vreodată. Pereții acestui loc solemn sunt acoperiți cu fresce vechi, în mare parte șterse și foarte ciudate. Cum se întâmpla adeseori în Italia, în fiecare colecție de pictură de orice fel se pot vedea nenumărate chipuri, iar într-unul din acestea am găsit o uimitoare asemănare (întâmplătoare) cu Napoleon. La un moment dat, obișnuiam chiar să-mi delectez imaginația, întrebându-mă dacă acești pictori de odinioară n-au avut cumva vreo presimțire în legătură cu bărbatul care avea să provoace atâtea distrugerii artei și ai cărui soldați aveau să tragă la țintă în picturile celebre și să-și adăpostească bidiviii, ca într-un grajd, printre triumfurile arhitecturii. Însă mutra de corsican abundă într-atât în unele regiuni ale Italiei în aceste zile, încât explicația mai banală a simplei coincidențe este inevitabilă.

Dacă, datorită turnului înclinat, Pisa este a șaptea minune a lumii, ea poate tot atât de bine să pretindă a fi cel puțin a doua sau a treia în ceea ce privește cerșetorii. Aceștia îl pândesc pe

nefericitul vizitator la fiecare cotitură, îl escortează la orice ușă ar vrea să intre și rămân acolo să-l aștepte, primind între timp întărituri puternice de la alți cerșetori, care vin și se postează la toate ușile pe unde ar putea acesta să iasă. Scrâșnetul ușii provoacă un strigăt general și, în momentul în care apare, vizitatorul este înconjurat și toți năvălesc peste el cu droaia lor de zdrențe și diformități. Cerșetorii par să întruchipeze tot comerțul și activitatea Pisei. În afară de aerul fierbinte nu simți nimic altceva. Mergând pe străzi, poți foarte ușor confunda fațadele caselor adormite cu dosurile lor. Sunt atât de nemișcate, de liniștite și de diferite de casele locuite, încât orașul pare veșnic a fi în zorii zilei sau în timpul unei sieste generale a locuitorilor. Seamănă și cu acele fundale din stampele ordinare sau din vechile gravuri în care ferestrele și ușile caselor sunt sugerate corect și neconvingător și în care se vede o siluetă (un cerșetor, desigur) îndepărtându-se într-o perspectivă fără sfârșit.

Cu totul altfel este Livorno, devenit celebru datorită mormântului lui Smollett¹, un oraș prosper, stăpânit de spiritul practic și afacerist, și unde lenea este izgonită de comerț.

¹ Smollett, Tobias George (1721-1771), autor, printre alte romane, al celebrelor Roderick Random, Peregrine Pickle, Humphry Clinker. A murit la Monte Nero, lângă Livorno (n. t.).

Reglementările în vigoare pe aici în privința negoțului și a negustorilor sunt foarte generoase și largi, încât nu-i de mirare că orașul trage profituri mari de pe urma lor. Livorno avea odată faimă rea din cauza cuțitarilor și, ca să fim drepecți, nu pe degeaba. Nu cu mulți ani în urmă, pe aici există un distins club de asasini ai cărui membri nu aveau nicidecum dorința de a face rău cuiva în mod deosebit, însă uneori înjunghiau oameni noaptea, pe străzi, numai pentru plăcerea și emoția pe care le-o oferea această distracție. Cred că Președintele acestei amiabile societăți era cizmar. Până la urmă, a fost arestat și clubul a fost desființat. Probabil că acest club ar fi dispărut și așa, în desfășurarea firească a evenimentelor, chiar înainte de a apărea calea ferată dintre Livorno și Pisa, care este foarte bună și care a uimit întreaga Italie printr-un precedent de punctualitate, ordine, cinste și continuă perfecționare: cel mai periculos și mai eretic factor de înnoire dintre toate. Inaugurarea primei căi ferate italiene trebuie să fi produs un fel de cutremur la Vatican! După ce ne-am întors la Pisa, unde am tocmnit un *vetturino* mai potolit, care avea patru cai, pentru a ne duce mai departe, până la Roma, am călătorit toată ziua prin frumoasele sate și prin peisajul încântător al Toscanei. În această parte a Italiei, crucile de pe marginea drumului sunt foarte numeroase și neobișnuite. Rareori se vede vreo figură pictată pe ele: uneori se deslușește câte un chip, dar faptul cu totul și cu totul neobișnuit este că crucile sunt împodobite cu mici imitații cioplite în lemn ale tuturor obiectelor legate în vreun fel sau altul de

moartea Mântuitorului. Așa, de pildă, cocoșul care a cântat cucurigu de trei ori când Petru s-a lepădat de învățătorul său este cocoțat de obicei chiar în vârf și e un adevărat fenomen ornitologic! Sub el se află inscripția. Apoi, pe scândura transversală se află lancea, săgeata cu buretele înmuiat în oțet și apă, cămașa fără cusătură trasă la sorti de soldați, paharul cu care aceștia au aruncat zarurile, ciocanul cu care au fost bătute piroanele, cleștii cu care au fost scoase, scara care a fost sprijinită pe cruce, cununa de spini, instrumentul de flagelare, felinarul cu care s-a dus Maria la mormânt (așa cel puțin presupun eu) și sabia cu care Petru l-a lovit pe servitorul marelui preot: un adevărat magazin de jucării, repetat la fiecare patru sau cinci mile de-a lungul șoselei.

În seara celei de a două zile de când părăsiserăm Pisa, am ajuns în vechiul și frumosul oraș al Sienei. Aici tocmai se desfășura ceea ce numesc ei carnavalul, însă, cum tot secretul acestuia consta într-o duzină sau două de oameni care se plimbau pe strada principală, purtând măști obișnuite, cumpărate de la magazinele de jucării, și fiind mai triști, dacă e posibil, decât semenii lor din Anglia, nu mai pomenesc nimic din toate acestea. Dimineța următoare, devreme, ne-am dus să vedem catedrala, care este extrem de pitorească, dinăuntru și mai ales pe dinafară, apoi locul de târg, sau marea *piazza*, care este cu adevărat mare și împodobită cu o fântână cu muștiucul rupt. Am mai vizitat câteva case gotice ciudate și un turn de cărămidă înalt și pătrat; în vârf acest turn avea atârnat în *afară* (lucru foarte curios în Italia) un clopot enorm. Orașul aduce întrucâtva cu Veneția, dar fără apă. Mai sunt câteva *palazzi* deosebite la înfățișare în orașul vechi și, fără să fie (pentru mine) tot atât de interesant ca Verona ori ca Genova, Siena este un loc de vis, fantastic și nespus de interesant în felul său.

Imediat ce am terminat de văzut toate acestea, am pornit mai departe și, pe când treceam printr-un ținut cam mohorât (nu se vedea decât vița de vie, niște simpli araci în această perioadă a anului), ne-am oprit, ca de obicei, o oră-două în miezul zilei ca să se odihnească și caii, aceasta fiind o clauză prevăzută în orice contract încheiat cu un *vetturino*. Am pornit-o din nou mai departe, printr-o regiune care, pe măsură ce înaintam, se făcea tot mai mohorâtă și mai sălbatică, până ce a ajuns să arate tot atât de pustie și de dezolantă ca un peisaj din Scoția. Curând după lăsarea întinericului, ne-am oprit pentru popasul de noapte la *osteria* din La Scala, care nu-i decât o casă singuratică și atâta tot. Familia toată era adunată în bucătărie, în jurul unui foc strașnic ce ardea pe o platformă de piatră înaltă cam de un metru, îndeajuns de mare ca să se poată frige un bou întreg. La etajul de sus, singurul etaj al acestui han, se găsea o *sala* lungă și pustie, prevăzută într-un colț retras cu o fereastră mică și cu patru uși negre ce dădeau în patru dormitoare întunecate, dispuse care încotro. Ca să

nu mai pomenim și de o altă ușă neagră, care dădea într-o altă *sala* mare, cufundată și ea în întuneric și prevăzută cu o scară ce trecea brusc printr-un fel de ușă-trapă din podea, în timp ce deasupra se întrezăreau căpriorii tavanului; un mic dulăpior cu aspect dubios era pitit într-un colț obscur și peste tot erau împrăștiate cuțite. Vatra era o construcție de cea mai pură arhitectură italienească, așa încât era practic imposibil să o vezi din cauza fumului. Ospătărița arăta că nevasta unui brigand și pe cap purta un acoperământ care i se potrivea de minune. Căinii lătrau de parcă înnebuniseră, iar ecourile întorceau complimentele care li se făceau. Pe o rază de douăsprezece mile nu se mai găsea nici o altă casă și locurile aveau o înfățișare atât de sumbră, încât te puteai aștepta să fii atacat oricând de bandiți.

La toate acestea s-au adăugat zvonurile (care n-au îmbunătățit deloc situația) că de câteva nopți bântuiau tâlharii de drumul mare, fioroși și îndrăzneți, și că de curând aceștia opriseră poștalionul chiar în apropierea hanului. Se mai știa că-i pândiseră nu de mult pe niște călători chiar pe Muntele Vezuviu și pe la toate hanurile de la marginea drumului nu se vorbea decât de asta. Dar, cum tâlharii nu ne interesau (fiindcă aveam cu noi prea puține lucruri de valoare), ne-am distrat copios pe seama lor și foarte curând ne-am simțit cât se poate de bine. Ne-am luat deci obișnuita cină în această casă izolată; o cină care poate fi foarte bună, dacă te-ai obișnuit cu ea. În general, ea constă în ceva preparat cu legume ori cu orez – o descriere foarte sumară ar numi felul acesta „supă”, o supă foarte bună la gust dacă adaugi multă brânză rasă, o grămadă de sare și piper din abundență. Urmează jumătatea de pasăre din care a fost făcută supa. După ea vine un porumbel înăbușit, cu garnitură de pipote și ficați, de la el și de la alte păsări. Pe urmă ni se servește o bucătică de friptură de vacă, de mărimea unei mici chifle franțuzești. Ni se mai aduc o bucată de brânză parmezan și cinci mere veștede, îngrămădite toate la nimereală pe o farfurioară, înghesuite unul în altul, ca și cum fiecare ar încerca să se salveze de posibilitatea de a fi mâncat. La urmă bem cafeaua, după care la culcare! Nu mai iei în seamă nimic: nici pardoseala de cărămidă, nici ușile căscate, nici ferestrele trântite; nu te mai deranjează nici caii, care sunt adăpostiți într-un grajd aflat chiar sub pat și care sunt atât de aproape, încât te trezești ori de câte ori unul din ei tușește sau sforăie. Dacă sunteți bine dispuși și amabili cu oamenii din jurul dumneavoastră și le vorbiți frumos, credeți-mă pe cuvânt că veți fi întotdeauna tratați foarte bine, în modul cel mai îndatoritor, chiar și în cel mai rău han din Italia. Astfel veți putea călători de la un capăt la altul al țării (în ciuda oricăror povești care susțin contrariul), fără că răbdarea să vă fie pusă prea mult la încercare. Mai ales dacă beți vin de Orvieto sau de Monte Pulciano.

Dimineața, când am părăsit acest loc, era tare urât afară. Ne-am continuat drumul și, pe o distanță de vreo douăsprezece mile, am trecut printr-un ținut tot atât de arid, pietros și sălbatic ca și

Cornwall-ul din Anglia, până ce am ajuns la Radicofani, unde se găsește un alt han fantomatic și diavolesc, care pe vremuri era reședință de vânatoare a ducilor de Toscana. Clădirea are atât de multe coridoare și camere sinistre, încât toate istoriile cu omoruri și fantome care s-au scris până acum ar putea foarte bine să-și aibă originea aici. La Genova se află destule *palazzi* vechi și oribile și unul dintre ele în special, văzut din afară, nu se deosebește cu mult de acest han din Radiocofani, care are ceva numai al lui: este atât de încâlcit, totul scârțâie, mișună viermii și se aud zgomote ciudate, ușile sunt toate date de perete, piciorul îți alunecă pe scările prăvălite, încât o casă ca asta n-am mai văzut niciodată nicăieri. Orașul, așa cum este situat, pare să atârne pe o coadă de deal, deasupra și în fața hanului. Locuitorii sunt cerșetori cu toții și, cum văd că se apropie o trăsură, se reped asupra ei ca niște păsări de pradă.

Când am ajuns în trecătoarea din munte, care se află dincolo de han, vântul (așa cum ne preveniseră și gazdele) era atât de puternic, încât am fost obligat să o scot pe soția mea din trăsură, că să nu fie azvârlită cu trăsură cu tot, și a trebuit să ne ținem bine pe partea din care bătea vântul (atât cât ne permiteau puterile) ca să o împiedicăm să alunece Dumnezeu știe unde. Socotind doar după tăria vântului, furtuna stârnită s-ar fi putut lua la întrecere cu o furtună din Atlantic și avea șanse destul de mari să câștige. Rafalele pogorându-se din niște viroage din munții din dreapta noastră măturau totul în cale, încât am privit cu o adevărată groază la mlaștina întinsă din stânga și am văzut că prin apropiere nu era nici urmă de tufiș sau crenguță de care să ne ținem. Ne temeam că, odată luați pe sus, n-am fi avut altă soartă decât să fim azvârliți în apă ori în spațiu. Ba cădea zăpada, ba grindina, ba ploua, fulgera și tună, iar valurile de ceață se rostogoleau cu o viteză incredibilă. Domnea întunericul, era îngrozitor, eram înconjurați de o singurătate de nedescris; peste munți se înălțau alți munți, învăluți în nori dezlănțuiți, și pretutindeni era o vijelie atât de mânioasă, de vertiginoasă, de violentă și de tumultuoasă, încât nici nu se putea evoca decorul, atât era de emoționant și de măreț.

Când am scăpat de furtună, am simțit o mare ușurare și senzația aceasta nu ne-a părăsit nici măcar când am depășit murdarul post de frontieră în domeniile papale. După ce am trecut prin două orașele (într-unul din ele, Acquapendente, am văzut un alt „carnaval” care se reducea la un bărbat costumat și mascat în femeie și o femeie costumată și mascată în bărbat, care umblau foarte triști și murdari până la glezne pe străzile pline de noroi) am ajuns, în amurg, foarte aproape de Lacul Bolsena, pe al cărui mal se află un orașel cu același nume, vestit din cauza malariei care bântuie pe acolo; în afară de orașel, pe malurile lacului nu se află nici o altă casă, (fiindcă nimeni nu se încumetă să se stabilească acolo), iar pe apele sale nu plutește nici o barcă și nici măcar un băț ori vreun par nu întrerupe monotonia de nedescris a celor

douăzeci și șapte de mile de apă. Am pătruns în orașel târziu, din cauza drumurilor foarte rele, desfundate în urma ploilor abundente, la care, după căderea întunericului, s-a adăugat aspectul mohorât al peisajului cu adevărat insuportabil.

În ziua următoare, la apusul soarelui, am intrat într-un decor de o dezordine cu totul diferită. Trecuserăm prin Montefiascone (renumit pentru vinul său) și prin Viterbo (renumit pentru fântânile sale) și, după ce am urcat la deal pe o distanță de opt sau zece mile, am ajuns brusc la marginea unui loc singuratic: pe un mal foarte frumos, se întindea o pădure bogată; celălalt mal, complet pustiu și arid, era închis între niște dealuri vulcanice cu un aspect dezolant. Pe locul unde se află acum acest lac se înălța odinioară un oraș. Într-o bună zi orașul a fost înghițit și în locul lui a apărut lacul. Pe aici circulă niște legende vechi (întâlnite în multe alte părți ale lumii), potrivit cărora în străfunduri se poate vedea, când apa e limpede, cetatea distrusă; oricum ar fi, orașul a dispărut de pe fața pământului. Deasupra lacului țâșnesc jeturi de nămol și apă clocotită, ca niște stafii peste care s-a prăbușit brusc tărâmul celălalt, nemaiputând să se întoarcă de acolo. Par să aștepte trecerea secolelor, până când locul va fi din nou zgâlțâit de un cutremur și când toate se vor afunda sub pământul despicat, dispărând pentru totdeauna. Dar nefericitul oraș scufundat nu este și nici nu poate fi mai pierdut și mai lugubru decât dealurile prefăcute în scrum sau apa încremenită a lacului. Soarele roșu privea ciudat peste aceste ape, de parcă ar fi știut că sunt sortite cavernelor și întunericului; apa mohorâtă sugea noroiul și se strecura

tăcută printre ierburile și trestiiile mlaștinii, ca și cum distrugerea vechilor turnuri și acoperișuri de case și moartea tuturor locuitorilor născuți și crescuți acolo îi apasă încă greu conștiința.

O scurtă călătorie ne-a dus la Ronciglione: un orașel arătând ca o cocină imensă, unde ne-am petrecut noaptea. În dimineața următoare la orele șapte am pornit spre Roma.

Imediat ce am ieșit din Ronciglione, am pătruns în *campagna romana*, o câmpie întinsă (după cum știți), unde puțini oameni pot trăi și unde, pe distanțe de mile și mile, nu se arată nimic care să contrazică teribila monotonie și tristețe. Dintre toate ținuturile care există în afara porților Romei, aceasta este locul cel mai potrivit pentru un Oraș al Morților.

Atât de trist, de lugubru și de misterios în tăinuirea ruinelor este acest ținut, încât se aseamănă foarte mult cu pustietățile în care, în zilele de demult ale Ierusalimului, erau părăsiți cei posedăți de diavol, ca să urle și să se sfâșie între ei. Aveam de parcurs treizeci de mile prin această *campagna* și pe distanța a douăzeci și două din ele n-am văzut nimic altceva decât, ici-colo, câte o casă singuratică sau câte un păstor cu înfățișare de brigand; părul îi acoperea toată fața și era înfășurat până la bărbie într-o manta cafenie, murdară. După ce am străbătut această distanță,

ne-am oprit ca să se odihnească nițel caii, iar noi să luăm prânzul într-o cârciumioară nenorocită, într-un loc bântuit de malarie, în care fiecare centimetru de perete sau bîrnă era (conform obiceiului) zugrăvit și decorat inimaginabil de urât, cu imitații de draperie și lire asimetrice desenate atât de prost, de parcă ar fi fost șterpelite din decorul vreunui circ ambulant.

După ce ne-am pus din nou în mișcare, am început, cuprinși de o adevărată nerăbdare, să ne încordăm privirea, căutând spre Roma; și când, în cele din urmă, după o milă sau două, a apărut în depărtare Cetatea Eternă, aceasta arăta, aproape că mi-e teamă să scriu cuvântul, ca Londra!!! Orașul se întindea în fața noastră sub un nor gros, cu nenumăratele-i turnuri, clopotnițe și acoperișuri ce se înălțau spre cer, iar deasupra tuturor trona o cupolă imensă. Mărturisesc că, de la depărtarea aceea, oricât de absurdă ar fi comparația, orașul semăna atât de mult cu Londra, încât, dacă mi l-ai fi arătat într-o oglindă, aș fi jurat că nu putea fi altceva.

ROMA

În ziua de 30 ianuarie, cam pe la orele patru după-amiaza, am intrat în Cetatea Eternă prin Porta del Popolo (era o zi întunecată, noroasă și plouase cu găleata până atunci) și am pătruns de îndată în cortegiile periferice ale carnavalului. Nu ne-am dat seama atunci că ceea ce vedeam nu era decât o extremitate a mării de măști care se învârtteau încet în jurul unei *piazza*, până prindeau un prilej bun de a se strecura în șuvoiul de trăsură, ca să ajungă la timp în centrul festivității și, dând brusc peste puzderia de măști, murdari și obosiți de drum, nu eram prea bine pregătiți ca să gustăm spectacolul.

Trecuserăm Tibrul pe Ponte Molle, la două sau trei mile de acolo. Avea o culoare gălbuie, așa cum se cuvine, și își urma grăbit cursul printre malurile surpate și noroioase, cu un aspect care promitea locuri pustii și ruine. Costumele de mascaradă ale carnavalului contrastau violent cu această promisiune. N-am întâlnit nici mărețe ruine, nici urme solemne ale antichității - toate se aflau în partea cealaltă a orașului. Nu erau parcă decât străzi lungi, cu banale magazine și case, așa cum se pot vedea în orice oraș european; oameni grăbiți, echipaje, simpli pietoni care circulau încolo și înapoi și o mulțime de străini vorbăreți. Nu era Roma mea (Roma închipuirii orișicui, bărbat în toată firea ori adolescent; era o Romă dărăpănată, decăzută și moțând în soare printre grămezile de ruine), tot așa cum Place de la Concorde din Paris nu este la Roma. Eram pregătit să dau peste un cer înnorat, peste o ploaie tristă și rece, peste străzi pline de noroi, însă la asta nu mă așteptam și mărturisesc că în seara aceea m-am dus la culcare într-o dispoziție foarte ambiguă și cu un entuziasm mult scăzut.

A doua zi, de îndată ce am ieșit în oraș, ne-am grăbit să ajungem la Sf. Petru. Din depărtare, catedrala arăta imensă, însă, cu cât te apropiai mai mult, cu atât devenea mai mică. Nimic nu poate întrece frumusețea *piazzei* din fața basilicii, cu ciorchinele de coloane desăvârșit lucrate și fântânile din care țâșnesc debordante jeturi de apă extrem de răcoroase, imense, slobode și frumoase. Prima impresie pe care o ai când pătrunzi în interior este o dezlănțuire de măreție și splendoare, iar mai presus de toate contemplarea cupolei îți dă o senzație care nu se uită niciodată. Când am fost noi, tocmai se făceau pregătiri pentru o festa; maiestuoșii stâlpi de marmură erau înfășurați în niște draperii cam ieftine și ridicole, colorate în roșu și galben; altarul și intrarea în capela subterană, aflată în fața acestuia, chiar în mijlocul catedralei, se asemănau cu atelierul unui aurar sau cu decorul unei pantomime montate faistos. Și, cu toate că eram cât se poate de conștient de frumusețea locului (sper), nu am simțit nici o emoție deosebit de puternică. Am fost infinit mai impresionat în multe din catedralele englezești, ascultând orga, sau în bisericile noastre de

la țară, când cântă toată adunarea. Avusesem o senzație mult mai plină de mister și uimire în Catedrala San Marco din Venetia.

Când am ieșit din sfântul locaș (am stat acolo aproape o oră, uitându-ne la cupolă, și n-am fi rămas să „inspectăm” toată catedrala atunci pentru nimic în lume) i-am spus vizitiului: „Du-ne la Colloseum”. După vreun sfert de ceas, ne-am oprit la poarta acestuia și am intrat

Nu este deloc o ficțiune, ci *adevărul* adevărat, spus cu cea mai mare sinceritate: locul este atât de sugestiv și de distinct, încât, pentru o clipă – de fapt, când pășești înăuntru cei care vor își pot imagina întreaga construcție desfășurându-se în fața lor așa cum era odinioară: cu miile de chipuri întăritate, privind în arenă la înțeleștări, la sânge și la praf, alcătuind un spectacol ce depășește orice posibilitate de descriere. În clipa următoare însă, singurătatea locului, frumusețea înfricoșătoare și dezolarea fără margini îl cuprind pe vizitator ca o durere surdă și niciodată în viață, poate, el nu va fi atât de tulburat și de copleșit la vederea unei priveliști străine de propriile sale afecțiuni și nenorociri.

Să vezi Colloseumul fărâmițându-se acolo, cu câte un centimetru în fiecare an; zidurile și arcadele năpădite de verdeață; coridoarele deschise luminii zilei; iarba înaltă crescând printre loji; puieții de ieri, răsărind în parapetele zdrențuite, și gata să lege rod – au încolțit din semințe căzute la întâmplare pe aici din ciocul păsărilor ce-și au cuiburile printre crăpăturile zidurilor; să vezi arena de luptă, umplută cu pământ acum, sau pașnica cruce plantată în centru; să urci în sălile de sus și să privești ruine, ruine și iar ruine peste tot; arcurile triumfale ale lui Constantin, Septimiu Sever și Titus; Forul Roman; Palatul Cezarilor; templele vechii credințe, decăzute și năruite – să vezi toate acestea înseamnă să dai cu ochii de stafia vechii Rome, oraș antic corupt și minunat întotdeauna, bântuind chiar pământul pe care pășeau altădată propriii ei cetățeni. Este spectacolul cel mai impresionant, cel mai demn, cel mai solemn, mai măreț și mai trist din câte se pot imagina. Niciodată, de la începuturile sale sângeroase, înfățișarea giganticului Colloseum, martor al vieții celei mai destrăbălate, nu a mișcat vreo inimă așa cum o face azi la cei care-l văd în ruină. Slavă Domnului, doar o ruină!

Și, așa cum depășește în înălțime toate celelalte vestigii, ridicându-se ca un munte între morminte, tot așa supraviețuiesc influențele lui străvechi, întrecând în firea fiorosului și crudului popor roman toate celelalte rămășițe ale mitologiei și măcelurilor Romei! Fizionomia italianului i se schimbă pe măsură ce vizitatorul se apropie de oraș; frumusețea lui devine diavolească și arareori se găsește o înfățișare dintr-o sută, printre oamenii de rând, care să nu se potrivească și să nu se bucure într-un Colloseum renovat chiar mâine.

Aceasta era Roma! O Romă cum nimeni nu și-o poate imagina în deplinătatea și grozăvenia splendorii ei! Ne-am plimbat afară din

oraș, pe Via Appia, și apoi mai departe, de-a lungul a multe mile de morminte ruinate și de ziduri aparte, punctate ici și colo de câte o casă izolată, nelocuită; dincolo de cercul lui Romulus, unde urmele carelor, locurile judecătorilor, competitorilor și spectatorilor se pot vedea la fel de bine ca și în timpurile de demult; am trecut de mormântul Ceciliei Metella, dincolo de ultimile împrejurări, garduri vii, stâlpi ori ziduri; mai departe, în întinsa *campagna*, unde nu se zărește altceva decât o serie de *ruine*. Cu excepția acelei părți în care Apeninii din depărtare întimpină vederea în stânga, întregul peisaj nu e decât un vast câmp de dărâmături. Apeducte sfărâmate, părăsite în pitorești mănunchiuri de arcade; temple în paragină, morminte prăvălite. Un deșert al decăderii, sumbru și dezolant, dincolo de orice închipuire; o întreagă istorie zace în fiecare piatră care acoperă pământul.

Duminică, Papa a asistat la slujba mare de la Catedrala Sf. Petru. Impresia pe care mi-a făcut-o catedrala la această a doua vizită nu s-a deosebit cu nimic de cea de la prima și a rămas aceeași după multe alte reveniri. Nu este chiar atât de impresionantă și nici emoționantă. Este un edificiu imens, în care gândul nu găsește nici un loc să se odihnească și obosește cutreierând de colo-colo. Scopul anume al locului nu este exprimat în nimic din ceea ce vezi, afară de cazul în care îi examinezi detaliile și examinarea lor este incompatibilă cu locul însuși! Ar putea fi un Panteon, o sală a Senatului, sau un alt trofeu arhitectural care nu are alt scop decât triumful arhitectonicii. Aici, sub un baldachin roșu, se află o statuie neagră a Sfântului Petru, care depășește mărimea naturală; degetul mare de la picior este sărutat în mod constant de bunii catolici. Statuia îți sare în ochi, atât este de impresionantă și de veselă. Dar ca operă de artă nu contribuie cu nimic la frumusețea locașului și nici nu exprima înaltul ei scop – cel puțin, eu n-am avut impresia asta.

În spatele altarului este amenajat un spațiu lung, cu loji de forma acelor de la Opera Italiană din Anglia, însă mult mai bătătoare la ochi prin ornamentația lor. În centrul unui fel de teatru astfel format se găsește o platformă acoperită cu un baldachin, pe care se află tronul Papei. Pardoseala este acoperită cu un covor de cel mai luminos verde; și combinația aceasta de verde, roșu aprins și purpuriu, laolaltă cu marginile aurite ale draperiilor, arată ca o torță imensă. Pe fiecare latură a altarului există câte o lojă pentru doamnele străine. Acestea erau pline de cucoane în rochii și văluri negre. Străjerii din garda papală, în tunicii roșii, pantaloni bufanți de piele și cizme cu genunchieră, stăteau cu săbiile lor foarte sclipitoare, trase din teacă, iar de la altar, de-a lungul întregii săli, era păstrat cu strictețe un coridor format de garda elvețiană a Papei, ai cărei membri poartă o ciudată haină dungată, pantaloni la fel, strânși pe picior, și halebarde asemănătoare acelor purtate pe umăr de figuranții de la teatru, care niciodată nu pot ieși din scenă îndeajuns de repede

și care pot fi văzuți, în general, cum își pierd timpul în tabăra dușmană, după ce frontul inamic a fost rupt de o convulsie a naturii!

Am ajuns la marginea covorului verde în compania unui mare număr de alți domni îmbrăcați în negru și am stat acolo, la largul meu, în timpul desfășurării slujbei. Cântăreții se aflau într-un fel de țarc format dintr-o lucrătură de sârmă într-un colț (ca un imens clopot sub care se păstrează carnea, sau ca o colivie uriașă) și cântau cumplit de fals. Pretutindeni în jurul covorului verde se aflau o mulțime de oameni care se agitau în permanență: vorbeau unii cu alții, îl priveau pe Papă prin binocluri, își furau unul altuia, în momentele de curiozitate, puținele locuri de la baza coloanelor, iar unii rânjeau la cucoane în chip groaznic. Presărate ici și colo se aflau mici grupuri de călugări (franciscani ori capucini în veșmintele lor aspre, cafenii și cu glugi moțate), care făceau un straniu contrast cu ecleziaștii din ordinele superioare, îmbrăcați în straie strălucitoare și care își vedeau umilința răsplătită din plin prin faptul că erau îmbrânțiți cu umerii și cu coatele la dreapta, la stânga și în toate părțile. Unii dintre ei aveau sandalele și umbrelele pline de noroi și hainele pătate, întrucât veniseră pe jos de la țară. Chipurile celor mai mulți erau tot atât de aspre și de dure ca și îmbrăcămintea pe care o purtau; privirea lor stăruitoare, prostească, uniformă, oarbă la toată gloria și splendoarea din jur, avea ceva pe jumătate nenorocit, pe jumătate ridicol.

Pe covorul verde însuși era adunată, în jurul altarului, o întreagă armată de cardinali și de preoți în roșu, auriu, purpuriu, violet, alb și în țesături fine. Dintre aceștia, unii rătăceau încolo și înapoi prin mulțime, conversând doi câte doi, dădeau și primeau instrucțiuni ori schimbau saluturi între ei; unii erau în robe negre, alții în veșminte de ceremonie, însă toți păreau la fel de preocupați. În mijlocul tuturor se strecurau când înăuntru, când afară, iezuiți cu chipuri misterioase. Niște tineri englezi se tot perindau pe-acolo neobosiți, iar câteva persoane neclintite, în sutane negre, îngenuncheară cu fața la perete și se uitau atent în cărțile de rugăciuni, devenind fără voia lor un fel de capcană omenească, fiindcă propriile lor picioare, aflate în acea poziție pioasă, le puneau piedică celorlalți.

Lângă mine, pe podea, se afla un morman de lumânări cu care un om bătrân, într-o robă neagră, ponosită, și cu un fel de broderie drept guler, ca un ornament de hârtie, din acelea care se pun vară pe cămin, își făcea de lucru, distribuind zelos la toți ecleziaștii câte o lumânare de căciulă. Aceștia umblau o vreme cu ele sub braț, ca niște toiège, sau purtându-le în mâneca la fel ca pe niște măciuci. Totuși, la un moment dat al ceremoniei, fiecare și-a dus lumânarea la Papă, punând-o de-a curmezișul genunchilor Prea Sfinției-Sale, ca să fie binecuvântată, după care a luat-o înapoi și a șters-o repede de acolo. Acest lucru s-a sfârșit într-o procesiune foarte lentă, după cum vă puteți închipui, și a luat o groază de

timp. Nu fiindcă ar dura prea mult să bine-cuvântezi o lumânare, ci pentru că erau foarte multe lumânări de binecuvântat. În cele din urmă au fost binecuvântate toate, au fost aprinse și apoi Papa a fost luat pe sus, cu tron cu tot, și purtat prin toată catedrala.

Trebuie să spun că niciodată, în afară de luna noiembrie, nu am văzut ceva asemănător cu populara sărbătoare englezească din ziua de cinci a acestei luni. Mai lipsea doar un mănunchi de chibrituri și o lampă. Nici Papa însuși nu a tulburat asemănarea, deși este plăcut la înfățișare și venerabil. Deoarece această parte a ceremoniei îl ametește și-i face rău, el închide ochii de cum începe și, cu ochii închiși, cu mitra cea mare pe cap și cu capul bălăbănindu-i-se într-o parte și în alta de scuturăturile purtatului, arată de parcă dintr-o clipă în alta i se va rostogoli masca. Cele două evantaie imense, întodeauna purtate de fiecare în parte, îl însoțeau, desigur, și în această ocazie. Pe când îl duceau așa, el binecuvânta asistența cu semnul mistic și, când trecea prin fața lor, oamenii îngenuncheau. După ce a făcut turul bisericii, a fost purtat înapoi și, dacă nu greșesc, lucrul acesta s-a repetat pe de-a întregul de trei ori. N-a fost, firește, nimic solemn sau de efect în asta, în schimb multe amănunte erau hazlii și chiar bătătoare la ochi. Remarca aceasta se aplică la tot ceremonialul, în afară de ridicarea azimei pentru împărtășanie, când toți soldații din gardă s-au lăsat deodată pe genunchi și și-au lovit săbiile de pământ – a fost grozav!

Două sau trei săptămâni după aceea, când am vizitat din nou catedrală, m-am urcat în cupolă; draperiile fuseseră îndepărtate și covorul strâns, însă cadrul mai era încă acolo, iar rămășițele decorului arătau ca niște plesnituri explodate.

rămășițele decorului arătau ca niște plesnituri explodate.

Vinerea și sâmbăta fiind zile solemne de *festa*, iar duminica întotdeauna o *dies non* în desfășurarea carnavalului, am așteptat cu o oarecare nerăbdare și curiozitate începutul săptămânii următoare, luni și marți fiind ultimele două zile, și cele mai grozave, ale carnavalului.

Luni după-amiază, pe la orele unu sau două, a început în curtea hotelului o nemaipomenită huruială de trăsură și o vânzoleală a tuturor servitorilor; din când în când, pe sub arcada unei porți sau la vreun balcon apărea subit câte un străin costumat, rămas de căruță și neobișnuit încă să poarte costumul cu atâta încredere, încât să poată desfiinde opinia publică. Toate trăsurile erau deschise și aveau tapițeria acoperită cu pânză de bumbac sau cu stambă albă, ca să împiedice murdărirea prin neconținutul bombardament cu bomboane în chip de confeti, iar oamenii se înghesuiau și se îngrămădeau în fiecare vehicul, care-și aștepta pasagerii laolaltă cu saci și coșuri enorme, pline de dulciuri, precum și munți de flori legate în mici buchețele, încât unele trăsură nu erau numai pline până la refuz de flori, ci inundate de-a dreptul și, la fiecare smucitură și hurducătură pe pavaj, aruncau câte ceva din abundența lor pe stradă. Ca să nu rămânem mai prejos în aceste pregătiri esențiale, ne-am îngrijit că doi saci foarte

încăpători (fiecare măsura cam un metru), îndesați cu bomboane, și un coș mare, plin cu flori, să fie încărcăți degrabă în caleașca pe care o închinaserăm. De la locul nostru de observație, într-unul din balcoanele de mai sus ale hotelului, am contemplat aceste pregătiri cu cea mai mare satisfacție. Trăsurile începând acum să se umple cu clienți și să plece, ne-am urcat și noi într-a noastră și am pornit-o înarmați cu mici măști de sârmă pentru față, întrucât bomboanele, ca și vinul contrafăcut al lui Falstaff¹, aveau în compoziția lor și un fel de clei întărit.

¹ Eroul comic din piesele lui Shakespeare *Henric al IV-lea* și *Nevestele vesele din Windsor* (n.t.).

Corso-ul este o stradă lungă de o milă: o stradă cu magazine, palate și case particulare, care se deschide, din loc în loc, în câte o largă *piazza*. Verande și balcoane de toate felurile și mărimile apar la fiecare casă (adeseori la o cameră sau alta și nu numai la un anumit nivel, ci la fiecare etaj), dispuse în general cu atât de puțină regularitate, încât, dacă an după an și anotimp după anotimp ar fi plouat cu balcoane, ar fi bătut grindina cu balcoane, ori ar fi nins cu balcoane, tot n-ar fi putut să apară într-un mod mai dezordonat. Acest *Corso* este izvorul de căpetenie și centrul carnavalului. Toate străzile pe care se desfășoară serbările fiind păzite cu strășnicie de dragoni din gardă, este necesar ca trăsurile să treacă mai întâi printr-o altă arteră, intrând astfel pe *Corso* prin capătul cel mai îndepărtat de Piazza del Popolo. În consecință, am intrat și noi în coloana de trăsură și câtva timp am înaintat destul de bine; când târându-ne la pas, când mergând la trap câțiva iarzi, când dând înapoi vreo cincizeci, când oprindu-ne de tot. Dacă vreo trăsură mai grăbită țâșnea zdrăngănind din rând, animată de o nestăpânită dorință de a înainta mai repede, era imediat întâmpinată de un dragon călare care, surd precum propria-i sabie scoasă din teacă la toate protestele, o escorta imediat înapoi, tocmai la coada șirului, unde devenea o pată minusculă în cea mai îndepărtată perspectivă. Din când în când, mai schimbăm câte o salbă de confeti cu trăsura din față sau din spate, însă principalul amuzament îl constituia capturarea de către dragoni a trăsurilor „rătăcite“.

Curând, am intrat pe o stradă îngustă unde, pe lângă coloana de trăsură care se târa spre *Corso*, se strecura o altă procesiune care se întorcea de acolo. Aici, bomboanele în chip de confeti și buchetele de flori zburau neîncetat în toate direcțiile și am fost destul de norocos să observ un domn costumat în războinic grec, nimerindu-l în nas pe un brigand cu perciuni blonzi (acesta tocmai arunca un buchet unei tinere doamne aflată la o fereastră de la primul etaj) cu o precizie îndelung aplaudată de asistență. Pe când grecul victorios schimba o remarcă glumeață cu un domn mai solid, îmbrăcat în alb-negru, ca și cum ar fi fost cojit pe jumătate, aflat în pragul unei porți și care îl felicita pentru succesul repurtat, a încasat o portocală, venită de pe acoperișul unei case, chiar în plină ureche și a fost foarte surprins, ca să nu zic derutat. Cu atât

mai mult cu cât stătea în picioare și, datorită faptului că în acel moment trăsură se oprise brusc, și-a pierdut echilibrul și s-a îngropat nevrednic în propriile-i flori.

Înaintând astfel, după vreun sfert de oră am ajuns pe *Corso* și ar fi greu de imaginat ceva mai vesel, mai strălucitor și mai viu decât spectacolul de acolo! De la nenumăratele balcoane, de la cel mai de sus și până la cel mai de jos, fluturau în lumina orbitoare a soarelui draperii colorate în roșu aprins, verde închis, albastru intens, ca să nu mai vorbim de alb și de auriu. Iar de la ferestre, de pe parapete și de pe acoperișuri atârnavă afară, în stradă, flamuri de cele mai bogate culori și draperii în nuanțele cele mai țipătoare și mai strălucitoare. Clădirile păreau literalmente întoarse pe dos, cu interiorul în afară, tot ce aveau mai vesel și mai frumos fiind expus spre stradă. Obloanele magazinelor fuseseră scoase și în vitrine ședea spectatori întocmai ca în lojile de la vreun teatru simandicos; porțile fuseseră scoase și ele din țâțâni și în locul lor atârnavă ghirlande de flori și plante veșnic verzi; schelele constructorilor se transformaseră în minunate temple strălucind de argint, de aur și de purpură; și în fiecare ungher, în fiecare colț, de la pavajul străzii și până sus, în vârfurile coșurilor, sclipeau ochii femeilor care dansau, râdeau și luceau ca lumina pe suprafața apei. Se aflau acolo tot felul de costume, unele fistichii, altele încântătoare. Jachete purpurii, absurde; brâuri neobișnuite, mai înșelătoare decât cele mai drepte corsaje; veșminte poloneze întinse și strânse pe corp, ca niște agrișe coapte; căciuli grecești, agățate pe-o parte în părul negru, Dumnezeu știe cum; orice închipuire sălbatică, ciudată, îndrăzneată, reținută, pricăjită, zăpăcită era ilustrată în câte-un costum, dar în zăpăceala și veselia generală zămisliitorul acesteia uita de ea, de parcă cele trei apeducte, încă întregi, ar fi adus, pe arcadele lor robuste, apele lui Lethe¹ la Roma.

¹ Zeița Uitării; numele uneia din apele Infernului, care făcea sufletele celor morți să uite de viața pe Pământ (n. t).

Trăsurile se înghesuiau acum câte trei pe același rând, iar în locurile mai largi, câte patru; adeseori rămâneau pentru mai mult timp nemișcate, părând niște mase compacte de lumină multicoloră; prin furtuna de flori arătau ca niște buchete crescute nebunește. Uneori caii purtau un harnașament bogat împodobit, alteori erau gătiți de la cap la coadă cu panglici care fluturau pe lângă ei. Unele trăsură erau mâinate de birjari cu fețe duble: cu una se uită chiorâș la cai, iar cu cealaltă privea, cu niște ochi nemaipomeniți, în trăsură și amândouă răpăiau în grindina de bomboane. Alți birjari erau îmbrăcați femeiește, purtând lungi cârlionți, fără bonetă, și arătau neînchipuit de ridicoli când păteau ceva cu caii (în astfel de împrejurări mânatul provoacă nenumărate dificultăți). În aceste momente de destindere generală, frumoasele femei romane în loc să șadă, se urcă pe caprele și pe pernele trăsurilor, ca să vadă și să fie văzute mai bine și, Doamne! au niște

fuste unduitoare, talii delicate, forme binecuvântate, chipuri surâzătoare, bine dispuse și atât de plăcute, de ți-e mai mare dragul! Vedeam aci coviltire mari, pline cu fete: drăguțe - treizeci sau mai multe la un loc - și rafalele revărsate asupra și dinspre aceste purtătoare de foc, ca în basme, împrășcau cu flori și bomboane timp de zece minute și mai mult Ocupanții trăsurilor care zăboveau în vreun loc; anume se angajau în mod deliberat în luptă cu cei din alte trăsură ori cu cei ce priveau de la ferestrele de jos, iar spectatorii de la balcoane și de la ferestrele de mai sus, alăturându-se tămbălăului, atacau ambele tabere, deșertând peste ele mari cantități de confeti care se pogorau asupra celor din stradă ca un nor de făină, albindu-i pe toți într-o clipită, ca pe niște morari. Și tot așa, trăsură peste trăsură, costume peste costume, culori peste culori, mulțimi peste mulțimi, la nesfârșit. Bărbații și băieții se agățau de roțile trăsurilor, trăgându-le înapoi, sau mergeau în urma lor și se aruncau între picioarele cailor, ca să adune florile împrăștiate, pentru a le revinde; indivizi mascați, mergând pe jos (în general aceștia erau cei mai hazlii) și purtând niște costume de curte neînchipuit de grotești, observau mulțimea prin niște ochelari enormi și, ori de câte ori descopereau vreo bătrână doamnă, la o fereastră, cădeau într-un nesfârșit extaz de dragoste; lungi șiruri de *policinelli* purtau bășici sparte, înfipite în capete de prăjini; o căruță era plină de nebuni care țipau și sfârâmau totul; o altă trăsură era ocupată de niște mameluci cu chip grav, purtând în mijlocul lor un stindard de coadă de cal; un grup de țigănci angajate într-un formidabil conflict cu un transport de marinari; un maimuțoi cocoțat pe o prăjină, înconjurat de animale stranie cu fețe de porc și cozi de leu, purtate sub braț sau pe umeri; trăsură peste trăsură, costume peste costume, culori peste culori, mulțimi peste mulțimi, la nesfârșit. Cu totul nu erau prea multe personaje reprezentative, dacă ne gândim la numărul celor costumați, însă principala savoare a spectacolului consta în bună dispoziție generală, în varietatea culorilor și luminilor, în strălucire și în abandonarea totală în nebunia clipei - abandonarea este atât de completă, atât de contagioasă și atât de irezistibilă, încât până și cel mai bățos dintre străini se îneacă până la brâu în flori și bomboane, ca și cum ar fi cel mai aprig dintre romani și nu se mai gândește la nimic altceva până la ceasurile patru și jumătate, când sunetele de trompetă și vederea dragonilor care încep să evacueze strada îi amintesc brusc (spre marele său regret) că asta nu este singura îndeletnicire a vieții sale.

Modul în care este degajată strada, pentru cursa de la orele cinci, sau modul în care aleargă caii în cursă prin torentul de oameni, fără să calce în picioare vreunul, depășește posibilitatea mea de înțelegere. Cum-necum, trăsurile se retrag în străzile lăturalnice sau se duc în Piazza del Popolo, iar spectatorii iau loc în niște tribune improvizate în piață, în timp ce alte zeci de mii se aliniază de-a lungul *Corso*-ului, pe ambele părți, până ce caii sunt

aduși într-o *piazza*, la baza aceleiași colonne care, timp de secole, a vegheat jocurile și cursele de care din Circus Maximus.

Caii pornesc la un anumit semnal. De-a lungul coridorului viu, pe întregul traseu al *Corso*-ului, ei aleargă ca vântul: fără jochei, după cum bine știe toată lumea, cu ornamente strălucitoare pe spate și răsucite în coamele împletite, și cu niște biluțe mici și grele, prevăzute cu vârfuri ascuțite, fixate pe trup, care li se lovesc încontinuu de coaste, ca să-i îmboldească. Zornăiala acestor harnașamente și scăpăratul copitelor pe pietrele din pavaj, furia goanei de-a lungul străzii care vuieste de lume, ba mai mult chiar, tunul care trage: toate aceste zgomote sunt nimic pe lângă mugetul mulțimii și pe lângă strigătele și bătăile din palme. Însă totul se termină curând, aproape brusc. Orașul mai este încă zguduit de canonadă. Caii se năpustesc în covoarele puse de-a curmezișul străzii, ca să-i oprească: ținta a fost atinsă și acum se împart premiile (acordate în parte de către sărmanii evrei, drept compensație a faptului că nu aleargă ei înșiși în niște curse pe jos) și astfel ia sfârșit distracția din acea zi.

Dacă în penultima zi spectacolul acesta abundă în lumină, veselie și spectatori, în ziua de închidere el atinge paroxismul culorii, înghesuiei și tărăboiului nebunesc, încât numai amintirea lor mă face să amețesc și acum. Aceleași distracții, mult sporite și intensificate în ardoarea cu care sunt urmărite, continuă până la ora închiderii. Întrecerea este repetată; tunurile trag din nou; strigătele și bătăile din palme răsună iar; se trage din nou cu tunurile; întrecerea se termină; premiile sunt împărțite. Trăsurile sunt atât de inundate în bomboane în chip de confeti pe dinăuntru și atât de înflorate și de prăfuite pe dinafară, încât este foarte greu să recunoști în ele vehiculele de acum trei ore care, în loc să alerge în toate direcțiile, se înghesuie iar pe *Corso*, unde sunt imediat înghițite de o masă care se mișcă foarte încet. Fiindcă acum începe distracția cu *Moccoletti*¹, ultima veselă nebunie a carnavalului; vânzătorii de lumânări, mici, ca acelea numite în Anglia lumânări de Crăciun, răcnesc din toate puterile la fiecare colț de stradă „*Mocoli, Mocoli! Ecco Mocoli!*”²: un strigăt nou care, în hărmălaie, aproape îl abolește pe celălalt: „*Ecco Fiori! Ecco Fior-r-r!*”³, care, până acum s-a auzit mai tare decât altele.

¹ Lumânări (Ital.).

² Lumânări! Ia lumânări! (Ital.).

³ Ia flori, ia flori! (Ital.).

Acum, către sfârșitul zilei, în timp ce strălucitoarele draperii și costume se amestecă toate într-o singură culoare cenușie, uniformă, ici și colo încep să pâlpâie lumini: la ferestre, pe acoperișuri, în balcoane, în trăsurile, în mâinile trecătorilor; puțin câte puțin, tot mai multe, până ce întreaga stradă se transformă într-o mare de lumină orbitoare, o strălucire de foc. În clipa următoare, fiecare dintre cei prezenți are un singur obiectiv important: să stingă lumina celorlalți și să și-o păstreze aprinsă pe a sa; și fiecare bărbat, femeie ori copil, domn sau doamnă, nobil

ori țăran, localnic ori străin, cu toții urlă și strigă fără încetare, drept batjocură pentru cei învinși, „*Senza Moccolo, Senza Moccolo*“! (Fără lumină! Fără lumină!) până ce nu se mai aude decât un cor gigantic pe aceste două cuvinte, amestecat cu hohote de râs.

Spectacolul acesta este unul dintre cele mai grozave din câte se pot imagina. Pe lângă tine trec încet trăsurile cu clienții stând în picioare pe canapele sau pe capră și ținând sus lumânările, la depărtarea brațului, pentru mai mare siguranță; unii au chiar apărători făcute din hârtie; alții țin câte-un mănunchi de lumânările care ard laolaltă, fără nici un fel de apărătoare; unii au torțe, iar alții doar mici lumânări abia pâlpâind; unii bărbați, pe jos, se furișează printre trăsurile, pândind prilejul să se năpustească la o anumită lumânare, ca să o stingă; alții se cocoată în trăsurile, ca să pună mâna pe ele prin forță; alții se țin scai după vreun ghinionist care încearcă în van să scape de ei, alergând de jur împrejurul propriei sale trăsurile: vor să-i stingă lumina pe care a cerșit-o ori a furat-o de undeva, înainte ca acesta să se poată alătura celor din grupul său și să le dea posibilitatea să-și aprindă lumânările stinse; alții stau cu pălăriile scoase pe la portierele trăsurii, cerșind stăruitor de la vreo doamnă mai bună la inimă să-i îndatoreze cu un foc de țigară și, când aceasta stă la mare îndoială dacă să-i dea sau nu, îi sting lumânarea pe care o păzește atât de tandru cu mâna ei micuță; alții, pe la ferestre, pescuiesc lumânările cu undițe și cârlige, sau coboară lungi vergele de salcie, prevăzute cu batiste la capăt, și plesnesc flăcările, stingându-le cu multă dexteritate, tocmai când cel care poartă lumânarea se află în culmea triumfului; alții stau ascunși pe la colțuri cu niște stingătoare imense, ca niște halebarde, și țâșnesc brusc asupra trufașelor torțe; alții se înghesuie în jurul unei trăsurile și nu se mai dezlipesc de ea; alții toarnă cu portocale și buchete pe câte o lumânare mai încăpățanată sau abat o adevărată furtună peste câte o piramidă de oameni ce poartă pe unul dintre ei ținând deasupra capului un fitil nenorocit cu care îi desfide pe toți! *Senza Moccolo! Senza Moccolo!* În trăsurile, femeile frumoase arată în batjocură la lumânările stinse și bat din palme, strigând încontinuu *Senza Moccolo! Senza Moccolo!* Balcoanele mai joase sunt pline de fete drăguțe în costume vesele de carnaval, luptându-se cu asediatorii de pe stradă: unele îi opresc să se urce la ele, altele se ascund, altele se apleacă peste balustradă, altele se retrag înăuntru - peste tot brațe și piepturi frumoase, siluete grațioase, lumini orbitoare, costume strălucitoare, *Senza Moccolo, Senza Moccoli, Senza Mocco-lo-o-o-o!!* - Până când, în toiul celui mai nestăvilit entuziasm al strigătelor și în extazul cel mai deplin al distracției, din clopotnițele catedralelor răsună Ave Maria și carnavalul se stinge dintr-o suflare, ca o lumânare.

În aceeași seară, m-am dus la teatru la un bal mascat tot atât de plicticos și fără sens ca și unul din Londra; remarcabil a fost

doar felul în care a fost evacuată sala, la orele unsprezece: lucrul acesta a fost făcut de un rând de soldați, format de-a lungul peretelui din fundul scenei, care a împins afară întreaga omenire din fața lor, ca o mătură uriașă! Jocul cu *Moccoletti* (cuvântul, la singular *Moccoletto*, este diminutivul lui *Mocollo* și înseamnă „lampă mică” sau „muc de lumânare”) este considerat de unii a fi o parodie de ceremonie funerară, însemnând moartea carnavalului, fiindcă la catolici lumânările sunt absolut necesare pentru jeli. Dacă așa o fi, sau dacă nu-i decât o rămășiță a vechilor Saturnalii, ori o împletire a celor două, sau dacă își are originea în altceva, asta nu are nici o importanță: eu unul nu voi uita niciodată zburdălnicia de la acest spectacol, atât de strălucitor și de captivant, deopotrivă remarcabil prin neîntrerupta bună dispoziție a tuturor celor „interesați”, până la omul cel mai de jos (printre aceia care escaladau trăsurile erau mulți bărbați și copii din popor) și prin vivacitatea lui inofensivă. Căci, oricât de ciudat ar părea, o distracție ce implică atâta nesocotință și participare personală este tot atât de lipsită de depravare cât orice altă reuniune mai mare a ambelor sexe; și în timpul desfășurării carnavalului pare să domnească un sentiment de simplitate și încredere aproape copilărească, la care oricine se gândește cu părere de rău după ce *Ave Maria* îl gonește, cu sunet de clopot, până în anul următor.

Profitând de liniștitul interval dintre sfârșitul carnavalului și începutul Săptămânii Sfinte, în care cu toții, obosiți fiind de primul eveniment, se odihnesc ca să-l întimpine cum se cuvine pe al doilea, ne-am pus conștiincioși pe treabă, ca să vedem Roma. Și prin puterea obișnuinței de a ieși devreme în fiecare dimineață și de a ne întoarce târziu în fiecare seară, muncindu-ne din greu toată ziua, cred că am luat cunoștință de fiecare stâlp și coloană din oraș și din ținutul înconjurător; și, mai ales, am explorat atâtea catedrale, încât, în cele din urmă, am abandonat această latură a expediției înainte de a fi văzut jumătate din edificiile de cult, ca nu cumva să iau hotărârea să nu mai calc niciodată în vreo biserică cât oi mai trăi. În schimb, am reușit ca aproape în fiecare zi să mă reîntorc la Colloseum și în câmpia din afara orașului, până dincolo de mormântul Ceciliei Metella.

În aceste peregrinări am întâlnit adeseori un grup de turiști englezi cu care doream fierbinte să stau de vorbă, dorință ce mi-a rămas neîndeplinită. Grupul era format dintr-un anume domn Davis și un mic cerc de prieteni. Era imposibil să nu înveți numele doamnei Davis, din cauză că era foarte des strigată de membrii grupului, iar grupul putea fi întâlnit peste tot. În timpul Săptămânii Sfinte am dat peste ei la fiecare ceremonie. Cu două sau trei săptămâni înainte îi întâlnisem la fiecare mormânt, în fiecare catedrală, la fiecare ruină și în fiecare galerie de picturi pe care o vizitam, și am observat că doamna Davis nu tace din gură nici măcar o clipă. Adânc sub pământ, sus, în cupola Basilicii Sf. Petru, afară din oraș, în *campagna* sau în cartierul evreilor, peste tot

apărea doamna Davis, mereu aceeași. Nu cred să fi văzut ceva, ori să fi privit vreodată la ceva: fiindcă mereu rătăcea câte ceva în coșulețul de papură pe care-l ducea cu ea și ținea cu tot dinadinsul să-l regăsească într-o imensă cantitate de monede englezești de o jumătate de penny, care se îngheșuiau pe fundul poșetei precum nisipul pe țărmul mării. Grupului îi fusese atașat, pentru întreaga perioadă a sejurului, un *cicerone* de profesie (grupul venise de la Londra pe baza unui contract și era format din vreo cincisprezece-douăzeci de persoane) și, dacă acesta o privea cu înțeles pe doamna Davis, ea i-o retează scurt, spunându-i în mod invariabil: „Ei, nu mă plictisi! Nu înțeleg un cuvânt din ce-mi spui și nu aș înțelege chiar dacă ai vorbi până te-ai înnegri!” Domnul Davis purta întotdeauna un pardesiou de culoarea tutunului de prizat și în mână ducea o imensă umbrelă verde; în mod constant era devorat de o curiozitate înceată, care-l îmboldea să facă lucruri extraordinare, ca de exemplu să dea la o parte capacele urnelor din morminte și să privească cenușa dinăuntru, de parcă ar fi fost saramură; de asemenea, descifra inscripțiile, arătând cu vârful de metal al umbrelei și spunând după o intensă gândire: „Uite, aici e un B, vedeți? Aici e un R și continuă așa, nu?” Obiceiurile sale de anticar îl făceau să rămână mereu în urma celorlalți și una din suferințele continue ale doamnei Davis, și ale grupului în general, era teama mereu prezentă că domnul Davis o să se piardă. Aceasta îi făcea să strige după el, în locurile cele mai neașteptate și în momentele cele mai nepotrivite. Și, când domnul Davis apărea încet din vreun mormânt sau altul, ca un pașnic vampir, el zicea „Iată-mă-s!”, la care doamna Davis îi răspundea invariabil: „O să rămâi îngropat într-o țară străină, Davis, și zău că nu văd cum o să te împiedic!”

Domnul și doamna Davis, împreună cu grupul lor, sosiseră de la Londra în urmă cu nouă sau zece zile. Acum o mie opt sute de ani, legiunile romane sub comanda lui Claudius nu voiau să plece în campanie în țara domnului și doamnei Davis, susținând că aceasta se afla dincolo de hotarele lumii!

Dintre locurile mai puțin cunoscute ale Romei, unul m-a amuzat în chip deosebit. Acesta poate fi vizitat oricând, întrucât se află chiar pe scările care duc de la Piazza di Spagna la Catedrala Trinita del Monte. Mai pe șleau, aceste trepte sunt celebrul loc de întâlnire al „modelelor” pentru artiști, unde acestea așteaptă să fie angajate. Când m-am dus prima oară acolo nu mi-am putut explica de ce chipurile lor mi se păreau atât de familiare, de parcă ar fi stat în preajma mea ani de-a rândul, în tot felul de atitudini și costume, după cum nu înțelegeam cum de au apărut în fața mea aici, la Roma, ziua în amiaza mare, ca niște coșmaruri domestice și puse în frâu. Curând, am descoperit că ne cunoscuserăm și că am întreținut această cunoștință de-a lungul mai multor ani pe pereții diferitelor galerii de artă. De pildă, iată aici un domn bătrân, cu păr alb, lung, și cu o barbă imensă, care, după câte îmi

amintesc, se află reproduș în jumătate din catalogul Academiei Regale. Acesta este modelul *venerabilului* sau al *patriarhului*. Duce cu sine un baston lung, ale cărui noduri și răsuciri le-am văzut de nenumărate ori redată cu minuțiozitate prin vreun tablou sau altul. Mai încolo, un alt bărbat, într-un veșmânt albastru, se face că doarme la soare (atunci când e soare), dar, trebuie să o spun, este întotdeauna treaz și foarte atent la felul în care îi sunt așezate picioarele. Acesta este modelul pentru *dolce far' niente*. Mai este și un bărbat într-un veșmânt maroniu, care se sprijină de un zid, cu brațele încrucișate sub manta, și privește cu coada ochiului pe sub pălăria largă, lăsată pe o sprânceană. Acesta este tipul *asasinului*. Un altul privește neconținut peste propriul său umăr și este întotdeauna pe punctul de a pleca, deși nu pleacă niciodată. Acesta este modelul *arogantului* sau al *disprețuitorului*. Cât despre fericirea casnică sau *Sfânta Familie*, ele trebuie să coste foarte puțin, fiindcă din acestea se găsesc cu toptanul pe întreaga întindere a scărilor. Dar partea nostimă a lucrurilor este că toți sunt cei mai falși vagabonzi de pe lume, creați parcă anume în acest scop, și nu au pereche în Roma sau altundeva pe acest Pământ!

Am menționat mai înainte carnavalul; acesta îmi amintește că ceremonia cu care ia sfârșit este considerată a fi o parodie de înmormântare a distracțiilor și a veseliei dinainte de postul Paștelui; și-mi mai amintește de adevăratele funeralii și procesiuni de doliu din Roma, care, ca și acelea din multe alte părți ale Italiei, sunt de neuitat pentru un străin, mai ales prin indiferența cu care este tratat trupul după ce l-a părăsit viața. Și nu se poate spune că supraviețuitorii au timp să distingă rămășițele celor morți de înfățișarea lor bine-memorată pe pământ; fiindcă înmormântarea urmează prea repede decesului, având aproape întotdeauna loc în răstimp de douăzeci și patru de ore, iar uneori chiar de douăsprezece.

La Roma există aceeași dispunere a gropilor, într-un loc pustiu, neîngrădit și trist, ca și la Genova. Când am vizitat cimitirul, în miezul zilei, am văzut un coșciug din brad, simplu, nevopsit, care stătea acolo singuratic: nu era acoperit cu nici un fel de giulgiu și era atât de fragil, încât copita oricărui catâr care cutreieră pe acolo l-ar fi sfărâmat; fusese părăsit lângă deschizătura unei gropi, expus vântului și soarelui. „Cum de a fost lăsat așa?” l-am întrebat pe cel care mă însoțea. „A fost adus aici acum o jumătate de oră, signore”, a răspuns el. Mi-am amintit că întâlnisem niște oameni întorcându-se de la cimitir și împrăștiindu-se care încotro cu pas grăbit. „Când o să fie pus în groapă?” l-am întrebat. „Când vine căruța; groapa se deschide la noapte”, a spus el. „Cât costă să fie adus aici în coșciug, în loc să-l transporte cu căruța?” „Zece scuzi” (aproape două lire, doi șilingi și șase pence, în bani englezești). „Cadavrele pentru care nu se plătește nimic sunt duse la Biserica Santa Maria della Consolazione”, a continuat

el, „și apoi aduse aici, toate la un loc, cu căruța, în timpul nopții“. Am rămas acolo o clipă, privind la coșciugul care avea scrijelit pe capac două inițiale necitețe și, când m-am întors, aveam o privire care exprima destul de clar, presupun, opinia mea în legătură cu soarta coșciugului, fiindcă însoțitorul mi-a spus, dând din umeri și acordându-mi un zâmbet larg: „Dar e mort, signore, e mort și mort rămâne. Ce mai contează?!“

Printre nenumăratele catedrale se află una pe care trebuie să o menționez separat Este vorba de Ara Coeli; despre ea se spune că ar fi fost construită pe locul vechiului templu al lui Jupiter Feretrius; se ajunge acolo urcând spre una din laturile ei, o escaladă abruptă de trepte căreia îi lipsește în vârf doar un grup de proroci cu barbă. Catedrala este renumită pentru faptul că posedă un *bambino* miraculos, adică o păpușă de lemn reprezentându-l pe Mântuitorul pe când era copil; și l-am văzut prima dată pe acest *bambino* miraculos: în următoarele împrejurări:

Într-o după amiază, plimbându-mă, am intrat în catedrală, și tocmai priveam lungă *vista* a stâlpilor înnegriți (fiindcă toate vechile catedrale construite pe ruinele fostelor temple sunt întunecoase și triste), când bravul meu curier a venit într-o goană, cu un rânjet care i se întindea de la o ureche la alta, și ne-a implorat să-l urmărim fără să mai întârziem o clipă, fiindcă *bambino* urma să fie arătat unui grup distins. Drept urmare, ne-am grăbit să ajungem la un fel de capelă, ori sacristie, aflată în apropierea altarului principal (însă nu în biserica propriu-zisă), unde se adunase deja distinsul grup format din doi-trei domni și doamne (catolici, dar nu italieni), și unde un tânăr călugăr cu obrajii scobiți aprindea felurite lumânări, în timp ce altul își puneă niște veșminte preoțești peste îmbrăcămintea aspră și cafenie. Lumânările ardeau pe un fel de altar și deasupra erau două fermecătoare statuete, așa cum se pot vedea la orice târg englezesc, reprezentând pe Sfânta Fecioară și pe Sfântul Iosif, bănuiesc, care se aplecau cu multă devoțiune asupra unei cutii de lemn care era închisă.

După ce a terminat de aprins lumânările, primul călugăr, cel cu obrajii scobiți, a îngenuncheat într-un colț, cu fața spre această piesă; cel de-al doilea și-a pus o pereche de mănuși împodobite și presărate cu aur, după care, cuprins de o adâncă venerație, a ridicat sipetul și l-a așezat pe altar. Apoi, făcând multe genuflexiuni și bolborosind rugăciuni anume, l-a deschis, a dat capacul deoparte și a scos dinăuntru diverse acoperitori de mătase și dantelă. Doamnele îngenuncheaseră încă de la început, iar acum s-au lăsat în genunchi și domnii, cuprinși și ei de evlavie, în timp ce călugărul le arăta o păpușă mică de lemn, care semăna mult la față cu Tom Degețelul, piticul american: minunat îmbrăcată în mătase și dantelă de aur și sclipind puternic de nestemate. Abia dacă mai era loc pe pieptul micuț, pe gât sau pe poalele veșmântului care să nu strălucească de ofrandele neprețuite ale drept-credincioșilor. Brusc, călugărul a scos păpușa din cutie și a purtat-o pe la toți cei

îngenuncheați; a pus-o pe fruntea fiecăruia și a întins piciorușul cam ciudat al păpușii ca să fie sărutat - un ceremonial îndeplinit de toți, până și de un mic coate-goale de băiat, care intrase înăuntru de pe stradă. Când toate acestea s-au terminat, călugărul a așezat păpușa înapoi în cutie, iar grupul, ridicându-se, s-a apropiat și a lăudat în șoaptă giuvaerurile. La momentul oportun, călugărul a pus la loc acoperitorile, a închis sipetul, l-a așezat pe altar, a încuiat tot ce era acolo (Sfânta Familie și restul) în spatele unor ușițe pliante, și-a scos veșmintele preoțești și a primit obișnuitul „mic onorariu”, în timp ce însoțitorul său a stins toate lumânările, una după alta, cu ajutorul unui stingător legat la capătul unui băț mai lung. După ce toate lumânările au fost stinse, banii fiind adunați, ei s-au retras și tot așa au făcut și spectatorii.

Puțin după aceea, l-am întâlnit pe același *bambino* pe stradă, purtat fiind cu mare pompă la casa unui bolnav. *Bambino* este veșnic cărat în acest scop în toate părțile Romei, însă, după câte am înțeles, nu are întotdeauna succesul scontat, fiindcă, făcându-și apariția la marginea patului unor oameni slabi și extrem de fricoși, acompaniat de un numeros alai, nu de puține ori îi sperie pe aceștia de moarte, în schimb, este foarte apreciat când este vorba de nașteri, unde face astfel de minuni, încât dacă o doamnă se chinuie mai mult ca de obicei, este trimis în mare grabă un mesager, i să solicite prezența imediată a lui *bambino*. Păpușa este un avut deosebit de valoros și pe care se pune mare preț, în special de către congregația căreia îi aparține.

Am fost însă bucuros să aflu că nu este considerată infailibilă, chiar de unii buni catolici, după câte mi-a povestit ruda apropiată a unui preot, el însuși catolic, un domn cult și inteligent. Preotul în chestiune l-a pus pe cel care mi-a dat această informație să-i promită că nu va permite, sub nici un motiv, ca *bambino* să fie adus în dormitorul unei doamne bolnave, pe care o cunoșteau amândoi. „Fiindcă”, zicea el, „dacă ei (călugării) o deranjează astfel și pătrund în camera ei, cu siguranță o vor omorî.” Prin urmare, omul meu a pândit la fereastră când au venit călugării și, cu multe mulțumiri, a refuzat să le deschidă ușa. S-a străduit, cu altă ocazie, când nu avea altă cunoștință asupra cazului decât aceea pe care o căpătase pe stradă, ca trecător, să-i împiedice să ducă păpușa într-o cămăruță nesănătoasă, unde se afla pe moarte o sărmană fată. Însă s-a străduit în van și ea și-a dat sufletul, în timp ce mulțimea se înghesuia în jurul patului.

Printre cei care intră în voie la Sf. Petru, ca să îngenuncheze pe pardoseala de acolo și să spună în liniște o rugăciune, sunt și anumite școli sau seminarii, preoțești sau de altă natură, ai căror elevi vin în grupuri de douăzeci-treizeci. Acești băieți se roagă, îngenunchind unul în spatele altuia și formând un șir lung terminat la capăt de un învățător înalt și sever, încât ai impresia că vezi un pachet de cărți aranjate astfel, cu un valet de treflă în coadă, gata să se prăbușească la cea mai mică atingere. După ce se roagă

astfel la altarul mare, bărbații se ridică și o pornesc spre capela Madonnei, sau la sacrament, unde cad din nou în genunchi, în aceeași ordine strânsă, încât dacă vreunul se împiedică de învățător, atunci urmează inevitabil o răsturnare imediată a întregului șir.

Spectacolul din catedrale, oricare ar fi ele, este cât se poate de straniu. Aceeași cântare monotonă, fără viață, adormită și continuă; aceeași hală întunecoasă, întunecată și mai tare de contrastul cu lumina de afară; aceleași candelă care ard cu un pâlپâit nesigur; aceiași oameni îngenuncheați ici și colo; același spate al preotului, cu aceeași cruce brodată, întors în altar spre tine; și, oricât de diferită este ca mărime, formă, bogăție și arhitectură o catedrală de alta, totuși nu-i nici o diferență. Aceiași cerșetori murdari se opresc din rugile lor abia șoptite, ca să întindă mâna; aceiași șchiopi nenorociți își expun pe la uși diformitatea; aceiași orbi zăngănesc mici cutii asemănătoare unor râșnite de piper: pușculițele lor pentru pomeni; aceleași coroane de argint stau lipite absurd pe capetele pictate ale sfinților și fecioarelor, astfel încât o siluetă de pe un munte are un acoperământ de cap mai mare decât templul din prim-plan sau decât întreg peisajul din jur; același loc de închinăciune preferat sau sfânt, inundat cu inimioare de argint, cruci și alte obiecte asemănătoare: comerțul prosper și vitrina tuturor bijutierilor; același amestec ciudat de respect și necuviință, de credință și nepăsare: îngenuncherea pe podele și scuipatul sonor pe aceleași podele; întreruperea din rugăciune pentru cerșit sau pentru altă îndeletnicire lumească, apoi o nouă îngenunchere și reluarea penitenței din punctul în care a fost întreruptă. De pildă, într-o catedrală, o doamnă evlavioasă și-a întrerupt rugăciunea ca să ne ofere cartea ei de vizită: era profesoară de muzică; într-o altă, un domn liniștit, cu un toiag foarte gros, s-a ridicat din starea de evlavie ca să-și bată câinele (ce mârâia la alt câine), ale cărui chelălăituri și lătrături au răsunat în întreaga biserică, în timp ce stăpânul a recăzut în starea sa de dinainte, continuând însă să-și observe potaia.

Și peste tot trebuie să existe în permanență (într-o formă sau alta) vreun recipient pentru contribuțiile credincioșilor. Uneori este o cutie de colectă așezată între cel ce se roagă și statuia de lemn, în mărime naturală, a Mântuitorului; alteori e un mic cufăraș pentru întreținerea Fecioarei; altădată un apel în numele vreunui faimos *bambino*; alteori o pungă agățată la capătul unei prăjini, întinsă printre drept-credincioși și zornăită în mod vigilent de un paracliser; oricum ar fi recipientul, el există adeseori în mai multe variante în aceeași biserică, făcând o treabă destul de bună în orice formă s-ar prezenta. Nu lipsește nici în afara catedralelor – pe străzi – fiindcă, adeseori când te plimbi pe acolo, gândindu-te la orice numai la o cutie de tablă nu, acest obiect îți apare brusc în față din vreo căsuță de la marginea drumului; iar pe capac stă scris „Pentru sufletele din Purgatoriu“, un apel pe care purtătorul îl

repetă de multe ori în timp ce agită cutia în fața ta, la fel cum Punch¹ zăngăne clopotul asurzitor, transformat de dispoziția lui sanguină în orgă.

¹ Punch (derivat probabil din Punchinello) - personaj grotesc, șiret și violent din piesa *Punch și Judy*, prezentată în Anglia (n. t.).

Aceasta îmi amintește că unele altare din catedralele din Roma, bucurându-se de o trecere anume, poartă inscripția „Fiecare slujbă făcută la acest altar eliberează un suflet din Purgatoriu“. N-am ajuns niciodată să aflu cât se cere pentru o astfel de slujbă, însă fără doar și poate că este scumpă. De asemenea, la Roma se află mai multe cruci care, fiind sărutate, conferă indulgențe pe termene variate. Aceea din centrul Colloseumului valorează o sută de zile și pot fi văzuți oameni care o sărută de dimineața până seara. Este curios faptul că unele din aceste cruci par să-și capete popularitatea în chip arbitrar; cea din Colloseum, de pildă, se numără printre ele. Tot aici, nu prea departe de această cruce, se află o alta pe a cărei placă de marmură se poate citi: „Cine sărută această cruce va căpăta o indulgență de două sute patruzeci de zile“. Dar nu am văzut pe nimeni sărutând-o, deși, zi de zi, am stat în arenă și am observat zeci și zeci de țărani trecând pe lângă ea, în drum spre cealaltă.

Cu greu poți alege detalii din nesfârșitul vis al catedralelor din Roma. Însă San Stefano Rotondo, o boltă umedă, mucegăită, dintr-o mahala a Romei, va rămâne pentru totdeauna în amintirea mea, din cauza groaznicelor picturi cu care îi sunt acoperiți pereții. Acestea înfățișează martiriile sfinților și ale primilor creștini; o astfel de panoramă de oroare și măcel nu și-ar putea-o imagina în somn nici un om, chiar de-ar fi mâncat la cină un porc crud întreg. Bărbați cu bărbii cărunte sunt fierți, prăjiți, pîijoliți, sfâșiați de animale sălbatice, hăituiți de câini, îngropați de vii, sfârtecați de cai, ciopârțiți în bucățele cu securile; femeile au sânii sfâșiați cu clești de fier, limbile tăiate, urechile rupte prin răsucire, fălcile zdrobite, trupurile întinse pe scaune de tortură, jupuite pe ruguri sau sfărâmate și topite în foc: și acestea sunt doar dintre subiectele mai blânde! Se insistă atât de mult asupra lor, încât fiecare dintre cei care suferă acolo te face să te minunezi de rezistența lui, tot așa cum Lady Macbeth se minuna de cât de mult sânge avea sârmanul Duncan în el.

Sus, în temnițele Mamertine, se află o încăpere despre care se spune că ar fi fost - și este foarte posibil să fi fost - celula Sfântului Petru. Încăperea este acum transformată într-un fel de capelă dedicată acestui sfânt; și ea ocupă un loc aparte în amintirile mele. Este o cămăruță foarte scundă, cu tavanul jos; pretutindeni domnesc teroarea și întunericul masivei închisori de piatră, ce par să se fi strecurat aici prin podea ca o ceață groasă. Atârnând pe pereți, printre ciorchinii de ofrande, se află diverse obiecte în straniu dezacord cu locul: pumnale ruginite, pistoale, măciuci, diferite instrumente de tortură și omor, aduse aici imediat

după ce au fost folosite și expuse în capelă ca să îmbuneze mânia Cerului, de parcă sângele de pe ele s-ar curăța în aerul sfințit și n-ar mai cere răzbunare. Totul este extrem de tăcut și de apăsător, ca într-un mormânt; iar temnițele de dedesubt sunt atât de întunecoase, de tainice și de pustii, încât acest loc sfânt și tenebros devine un vis dintr-un alt vis, iar în viziunea de biserici mărețe ce năvălesc asupra-mi precum talazurile mării, acest loc pare o undă solitară ce nu se pierde și nu se lasă târâtă de celelalte.

Te apucă groaza numai când te gândești la catacombele imense, în care se poate intra chiar din unele catedrale din Roma și care străbat orașul pe dedesubt. Multe biserici au cripte și capele subterane foarte mari care, în antichitate, foloseau drept băi, camere secrete ale templelor sau cine mai știe ce! Astfel, sub Catedralele San Giovanni și San Paolo se găsesc câteva din verigile unui lanț înspăimântător de catacombe săpate în rocă, despre care se spune că se întind până sub Colloseum - pe întreaga lor lungime domnește o beznă înfiorătoare, de nepătruns; pe acolo, torțele care ard în mâna însoțitorilor își aruncă lumină în lungul șirului de bolte ce se ramifică la dreapta și la stânga, ca niște străzi într-un oraș al morților, dezvăluind umezeala rece ce se prelinge, pic-pic, pic-pic, pe pereți, ca să se alăture bălților de apă de-a pururi văduvite de vreo rază de soare. Unele scrieri susțin că în aceste catacombe erau ținute fiarele destinate luptelor din amfiteatru, altele le consideră celulele pentru gladiatorii condamnați, iar altele zic că sunt și una și alta. Însă legenda care te îngrozește cel mai mult este aceea că în șirul de sus (fiindcă sunt două șiruri de catacombe suprapuse) erau creștinii care, sortiți să fie sacrificați la spectacolele din Colloseum, auzeau răgind dedesubt animalele sălbatice înfometate, abia așteptând să-și astâmpere foamea chiar cu ei, până ce în noaptea și singurătatea captivității lor izbucneau brusc lumină și animația vastei arene ticsită până sus, la parapete, iar fiarele, fioroșii lor vecini de mai înainte, se năpusteau înăuntru asupra lor!

Sub Catedrala San Sebastiano, la două mile de poarta cu același nume, pe Via Appia, se află intrarea în catacombele Romei - foste cariere în vremurile de demult și locuri de refugiu ale creștinilor de mai târziu. Aceste galerii înspăimântătoare au fost explorate pe o lungime de douăzeci de mile; ele formează un lanț de labirinturi, întinzându-se pe șaiszeci de mile.

Un călugăr franciscan cam slăbănog, dar cu o privire pătrunzătoare, ne-a fost ghid prin aceste locuri ascunse și înfricoșătoare. Căile ascunse și deschiderile de ici și colo, laolaltă cu aerul stătut și greu, au șters curând orice amintire a drumului pe care veniserăm și nu m-am putut opri să mă întreb: „Dumnezeule mare, dacă într-o criză bruscă de nebunie călugărul ar stinge torțele, sau dacă l-ar apuca cine știe ce slăbiciune, ce s-ar alege din noi?” Am cutreierat mai departe, printre mormintele martirilor, trecând de largi drumuri subterane, boltite, care se

împrăstiau în toate direcțiile și erau blocate cu bolovani, pentru că hoții și ucigașii să nu-și poată găsi refugiul acolo, formând un oraș cu o populație mai rea decât cea de la suprafață. Morminte, morminte și iar morminte. Ale bărbaților, femeilor și chiar copiilor care alergau în calea călăilor, strigând „Suntem creștini! Suntem creștini!”, ca să fie omorâți alături de părinții lor. Morminte cu ramura de palmier a martiriului săpată neîndemânatic pe lespezile de piatră și mici nișe, făcute anume ca să încapă un vas cu sângele martirilor. Mormintele celor care au trăit acolo sub pământ ani de zile, îngrijindu-se de semenii lor și propovăduind adevărul, speranța și alinarea, de la niște altare rudimentare care poartă și azi mărturia curajului și tăriei sufletești. Sub morminte mai mari, dar cu atât mai groaznice, căci în ele au fost cuprinse sute de victime, închise și zidite înăuntru, îngropate acolo înaintea ceasului Morții și sfârșite prin înfometare lentă.

„Triumful credinței noastre nu se află deasupra, în catedralele mărețe”, a zis călugărul, privind împrejur și apoi către noi, care ne opriserăm să ne odihnim într-una din galeriile joase, pline cu mormane de oase și praf pe fiecare parte. „El se întrupează aici, printre mormintele martirilor!” Era un om blând, serios, și o spunea din inimă; însă m-am gândit cum s-au purtat creștinii înșiși, mai apoi, unii cu alții; cum, falsificând religia noastră prea miloasă, au hăituit și au torturat, au ars și au decapitat, au măcelărit și au asuprit semenii de-ai lor. Mi-am imaginat toate acestea și m-am întrebat ce-ar fi simțit aceste inimi mari și sacrificate – oare nu s-ar fi speriat și nu și-ar fi pierdut curajul? – dacă ar fi avut parte de o povestire, de o cunoaștere dinainte a faptelor pe care creștinii aveau să le comită în numele glorios al aceluia pentru care au murit în cele mai groaznice chinuri pe roata crudă, pe crucea amară și în focul mistuitor.

În visul meu despre biserici, acestea sunt locurile și sentimentele care-și păstrează o identitate aparte. Uneori mai străbate, în voie, câte-o amintire a relicvelor: bucăți din vâlul Templului, sfâșiat în două; o rămășiță din masa întinsă pentru Cina cea de Taină; fântâna din care a scos samariteanca apă pentru Mântuitorul nostru; cele două coloane de la casa lui Pilat din Pont; piatra de care au fost legate mâinile sacre, când l-au biciuit pe Isus; eșafodul Sfântului Laurențiu și piatra de sub ele, însemnată cu petele de la carnea și sângele scurse din dogoarea focului. Toate acestea și-au pus câte o pecete neclară pe unele catedrale: o pecete de poveste veche, oprindu-le o secundă din zborul amintirilor. Restul este o îngrămădire de clădiri sfinte de toate formele și stilurile, amestecându-se una cu alta, de stâlpi prăvăliți din vechile temple păgâne, dezgropați din pământ și așezați din nou, ca niște giganți captivi, să susțină acoperișurile bisericilor creștine; picturi bune și picturi rele, lipsite de evlavie și ridicole; oameni îngenuncheați, fum de tămâie urcând în spirale, sunet de clopot și uneori (însă nu des) o orgă; Madonne cu sâni străpunși

de săbii aranjate în semicerc, ca un evantai modern; scheletele sfinților morți, învesmântate hidos în mătăsuri strălucitoare și catifele împodobite cu aur; cruste veștejite ale craniilor, împodobite cu giuvaere prețioase sau cu cununi de flori zdrobite; credincioși adunați în jurul unui amvon, de unde câte un călugăr propovăduiește cu ardoare, arătându-le crucifixul; razele soarelui care, strecurate prin vreo fereastră înaltă, se odihnesc pe o pânză întinsă deasupra amvonului, pentru ca tonurile puternice ale predicii să nu se piardă printre ecourile bolții. Apoi, obosită, aducerea mea aminte poposește pe o desfășurare de trepte cu oameni lâncezind la soare, după care își reia călătoria printre alte zdrențe, mirosuri, palate, cocioabe, de-a lungul unei vechi străzi italiene.

Într-o dimineață de sâmbătă (în ziua de opt martie), un bărbat a fost decapitat aici. Cu nouă sau zece luni înainte, ademenise o contesă bavareză venită în pelerinaj la Roma - singură și pe jos - și care îndeplinea, se zice, acest act de pietate pentru a patra oară. A văzut-o schimbând o piesă de aur la Viterbo, unde locuia el, a urmărit-o, i-a ținut tovărășie la drum cam vreo patruzeci de mile, sub pretextul mincinos că ar ocroti-o și, în *campagna*, la o mică distanță de Roma, lângă locul ce se numește (fără să fie) Mormântul lui Nero, s-a năpustit asupra ei pentru a-și aduce la îndeplinire scopul mârșav: a jefuit-o și a bătut-o de moarte cu propriul ei toiag de pelerin. Era proaspăt însurățel și i-a dat nevastă-sii o parte din veșmintele contesei, spunându-i că le cumpărase la târg. Dar soția, care o văzuse pe contesă trecând prin orașul lor, a recunoscut câteva fleacuri care îi aparținuseră. Atunci bărbatul i-a mărturisit fapta. La spovedanie, nevasta i-a spus preotului și, la patru zile de la săvârșirea omorului, bărbatul a fost ridicat.

În această țară a neprevăzutului, nu există termene fixe pentru judecată ori pentru executarea unei sentințe. Din ziua aceea omul a stat la închisoare. Vineri, pe când cina împreună cu ceilalți deținuți, au venit și i-au spus că o să i se taie capul a doua zi dimineață, după care l-au luat de acolo. Era un lucru cât se poate de neobișnuit să se execute un condamnat în postul Paștelui; însă crima lui fiind deosebit de ticăloasă, s-a găsit cu cale să se dea exemplu tocmai atunci, când nenumărații pelerini din toate părțile lumii veniseră la Roma pentru Săptămâna Mare. Am auzit vestea în seara zilei de vineri, și am văzut anunțuri pe la catedrale, chemând oamenii să se roage pentru sufletul ucigașului. Așa că mi-am pus în gând să mă duc și să văd cum îl execută.

Decapitarea a fost fixată pentru ceasurile patrusprezece și jumătate (după socoteala romanilor), sau la ora nouă fără un sfert dimineața. Eram cu doi prieteni și, cum știam că gloata trebuie să fie foarte mare, ne-am dus la locul hotărât încă de la șapte și jumătate. Locul de execuție era lângă biserica San Giovanni *Decollato*¹ (un compliment îndoielnic la adresa Sfântului Ioan

Botezătorul), pe una din acele nesuferite străzi dosnice, fără trotuare, cum sunt majoritatea străzilor din Roma – o stradă cu case nenorocite, care par să nu aparțină nimănui sau să nu fi fost locuite vreodată, care au fost construite cu siguranță fără nici un plan sau scop anume, lipsite de cercevele la ferestre și arătând întrucâtva ca niște fabrici de bere părăsite ori ca niște magazine de mult golite. Eșafodul fusese ridicat lângă una din aceste case spoite în alb. Era o construcție neîngrijită, nevopsită, stranie și anapoda, înaltă cam de doi metri; deasupra se ridica un cadru în forma furcilor de spânzurătoare, adăpostind un cuțit fixat într-o greutate de fier gata să cadă și care strălucea puternic în razele soarelui de dimineață ori de câte ori acestea se arătau din spatele unui nor.

¹ Decapitat (ital.).

Nu erau prea mulți gură-cască, iar cei de față erau ținuti la o distanță apreciabilă de eşafod de către grupuri de dragoni din garda papală. Două-trei sute de infanteriști înarmați stăteau în repaus în grupuri răzlețe, iar ofițerii se plimbau! Câte doi, câte trei, sporovăind și fumând țigări de foi.

La capătul străzii era un maidan plin de mormane de moloz, de grămezi de cioburi de faianță și de movile de resturi, căci la Roma astfel de lucruri sunt aruncate oriunde și peste tot, fără nici o preferință. Am intrat într-un fel de spălătorie dintr-o casă de acolo; stând în picioare într-un car vechi, pe un morman de roți rezemate de un zid, am privit printr-o fereastră mare, zăbrelită, către eşafod și în josul străzii, în spatele acestuia, până în punctul în care, din cauza unei cotituri scurte la stânga, câmpul nostru vizual se închidea brusc, perspectiva noastră fiind blocată de imaginea unui ofițer corpolent cu un bicorn pe cap.

A bătut de nouă, apoi de zece și nu s-a întâmplat nimic. Toate clopotele tuturor bisericilor sunau ca de obicei. O droaie de câini adunați pe maidan se fugăreau unii pe alții printre soldați. Cetățeni cu privirea cruntă, aparținând claselor celor mai de jos, înfășurați în pelerine albastre, în mantale roșcate sau în zdrențe, pur și simplu veneau și plecau, discutând între ei. Femei și copii se agitau pe de lături, în jurul mulțimii nu prea dese. Un loc noroios destul de mare rămânea gol, ca o chelie pe capul cuiva. Un negustor de țigări de foi, cu un vas de pământ plin de cenușă de mângal într-o mână, umbla în sus și în jos, strigându-și marfa. Un negustor de plăcinte își împărțea atenția între eşafod și mușterii. Copiii încercau să se cațăre pe ziduri și se rostogoleau pe jos. Preoții și călugării își croiau drum printre oameni cu coatele și se înălțau pe vârful picioarelor ca să vadă cuțitul; apoi plecau mai departe. Pictori cu niște pălării inimaginabile, din Evul Mediu parcă, și cu bărbi (slavă Domnului) fără vârstă, aruncau în jur priviri amenințătoare. Un domn (care avea, presupun, vreo legătură cu artele frumoase) se plimba în sus și în jos, încălțat cu cizme nemțești, purtând o barbă roșie, care îi atîna în jos pe piept, și cu

un păr lung, roșu aprins, adunat în două cozi care, cu grijă răsucite și împletite, îi cădeau pe umeri, ajungându-i până la brâu!

A bătut de unsprezece și tot nu s-a întâmplat nimic. Umbla zvonul prin mulțime că ucigașul n-ar vrea să se spovedească, în care caz preoții aveau să-l țină până la *Ave Maria* (adică până la asfințit), căci este obiceiul lor prea milostiv să nu întoarcă crucea de la un om la ananghie pentru că refuză să se spovedească și care, prin urmare, se găsește ca un păcătos părăsit de Mântuitorul. Oamenii au început să plece. Ofițerii dădeau din umeri cu o expresie de îndoială. Dragonii, care soseau călări până sub fereastra noastră ca să ordone vreunei nenorocite de birje sau căruțe să plece, îndată ce-și găsea loc și se umplea de oameni încântați că au găsit de unde să vadă mai bine (însă niciodată mai devreme), se arătau neîngăduitori și iuți la mânie. Pe locul noroiu nu se mai afla nimeni, iar ofițerul corpolent care închidea perspectiva priza uriașe cantități de tabac.

Deodată, au răsunat trompetele. Infanteriștii s-au aliniat, după care s-au îndreptat în marș spre eșafod și au luat poziție în jurul lui. Dragonii au galopat la posturile lor. Ghilotina a devenit deodată centrul unei păduri de baionete ascuțite și de săbii sclipitoare. Oamenii s-au înghesuit mai aproape, chiar în coasta soldaților. Un fluviu pestriț de bărbați și de băieți, tineri care însoțiseră procesiunea de la închisoare până aici, a năvălit pe maidan. Peticul noroiu abia dacă se mai distingea de rest. Negustorii de țigări și de plăcinte au renunțat pentru moment la gândul de a face vânzare și s-au lăsat cu totul în voia plăcerii de a privi. Acum perspectiva era închisă de o trupă de dragoni. Iar ofițerul corpolent, cu sabia în mână, privea fix către o biserică din apropierea sa, pe care o putea vedea, însă noi, mulțimea, nu.

După o scurtă pauză, dinspre acea biserică s-au ivit câțiva călugări care se apropiau de eșafod și, pe deasupra capetelor lor, înainta încet și trist imaginea lui Cristos pe cruce, acoperită de un baldachin negru. Efigia a fost purtată împrejurul eșafodului, apoi așezată în fața lui și întoarsă către criminal ca s-o poată vedea până în ultima clipă. Imediat după această a apărut pe platformă chiar osânditul, în picioarele goale, cu mâinile legate, cu gulerul cămășii smuls aproape până la umăr. Era tânăr - avea douăzeci și șase de ani - viguros, bine făcut. Cu fața palidă, cu o mustață mică neagră și cu părul castaniu închis.

Refuzase, pare-se, să se spovedească până când venise nevasta să-l vadă, așa încât trimiseseră o escortă să o aducă, iar asta cauzase întârzierea.

Osânditul a îngenuncheat imediat sub cuțit. Gâtul, care se potrivea într-o deschizătură făcută anume într-o scândură transversală, a fost închis pe dată cu o altă scândură, de deasupra, întocmai ca un butuc. Dedesubt se găsea un sac de piele și în acesta i s-a rostogolit pe loc capul.

Călăul l-a apucat de păr și a pornit cu el în jurul eșafodului, arătându-l mulțimii înainte ca cineva să-și fi putut dea seama că greutatea cu cuțitul se prăvălise cu un zăngănit puternic.

După ce a ocolit cele patru laturi ale eșafodului, l-a înfipt într-un păr ridicat în fața estradei: un petic alb-negru la care să privească strada aceea lungă și pe care să se așeze muștele. Ochiii erau îndreptați în sus, ca și cum ar fi evitat priveliștea sacului de piele și ar fi privit spre crucifix. Orice urmă de culoare ori nuanță a vieții îl părăsise chiar în acea clipă. Era trist, rece, livid, ca de ceară. Corpul de asemenea.

Cursese foarte mult sânge. Când am părăsit fereastra și ne-am apropiat de eșafod, acesta era foarte murdar; în clipa când unul dintre cei doi bărbați care aruncau apă pe el s-a întors ca să-l ajute pe celălalt să ridice leșul și să-l pună în coșciug, și-a ales drumul de parcă ar fi călcat prin noroi. Stranie era și impresia că gâtul dispăruse. Capul fusese retezat cu atâta precizie, încât ți se părea că puțin a lipsit ca lama cuțitului să nu zdrobească falca ori să taie urechile; iar trupul arăta de parcă niciodată n-ar fi avut ceva deasupra umerilor.

Nimeni nu s-a sinchisit și nimeni nu s-a arătat cât de cât afectat. Nu s-a produs nici o manifestare de dezgust, de milă, de indignare sau de părere de rău. În mulțimea care se înghesuia lângă eșafod pe când cadavrul a fost pus în coșciug, buzunarele mele goale au fost încercate de mai multe ori. A fost un spectacol urât, murdar și dezlânat, care-ți făcea greață; dincolo de interesul imediat pentru unicul și nefericitul protagonist, el n-a însemnat nimic altceva decât un măcel. Ba nu! Un astfel de spectacol nu poate avea decât un singur înțeles și nu poate da decât un singur avertisment! Să nu uit! Jucătorii la loterie se așează în punctele cele mai prielnice ca să numere stropii de sânge care picură pe jos. Este mai mult ca sigur că o să aibă noroc la joc.

Cadavrul a fost luat cu căruța, cuțitul a fost curățat, eșafodul demontat și tot acel aparat hidos a fost cărat de acolo. Călăul - un răufăcător *ex officio* (ce satiră la adresa pedepsei!), care pentru nimic în lume nu îndrăznește să treacă Podul San Angelo decât ca să-și îndeplinească această atribuție - s-a retras în bârlogul lui și reprezentanța s-a terminat.

Între palatele Romei ce-adăpostesc colecții de artă, Vaticanul este fără îndoială cel mai însemnat, datorită enormelor galerii, scărilor impunătoare și nesfârșitelor săli și camere imense. Aici se află multe statui desăvârșite și tablouri minunate, dar nu e nici o erezie dacă se descoperă că, tot aici, există și o mulțime de lucrări minore. Orice fragment de sculptură scos la iveală din pământ își găsește loc în muzeu fiindcă e vechi și nu fiindcă ar avea o valoare intrinsecă, găsindu-și admiratori cu sutele doar fiindcă e în colecție; astfel de vechituri se găsesc din belșug, spre satisfacția celor mai vulgari dintre privitori, care profită de faptul că pot să-și

pună lesne pe nas ochelarii de ipocriți: acest simplu deranj îi transformă pe loc în oameni savanți și plini de gust.

Mărturisesc fără rezervă că nu-mi pot lăsa abilitatea înăscută de a aprecia ceea ce este firesc și adevărat undeva, la ușa vreunui palat, în Italia sau în oricare altă parte, așa cum mi-aș lăsa pantofii la intrarea unei moschei din Orient. Nu pot uita faptul că anumite pasiuni se citesc pe fața omului prin anumite expresii, tot atât de neschimbătoare în natura lor ca și umbletul unui leu sau zborul unui vultur. Nu pot deci înlătura din cunoștințele mele certe niște criterii atât de obișnuite că proporția naturală a brațelor, picioarelor și capetelor omenеști, iar când mă găsesc în fața unor opere ce contrazic propriile-mi experiențe, cunoștințe și amintiri, nu contează în ce loc le descopăr, căci sincer nu pot să le admir; și cred că este mai bine să recunosc asta, în ciuda înaltului precept critic care spune că uneori trebuie să ne prefacem că admirăm ceva, deși nu ne place de fel.

De aceea, recunosc de bunăvoie că, atunci când văd un barcagiu tânăr și vesel pe post de heruvim, sau un căruțaș de la Barclay & Perkins zugrăvit în chip de evanghelist, nu găsesc nimic demn de laudă sau de admirație în acea pictură, oricât de mare ar fi reputatul ei pictor. Tot așa, nu cred că sunt în vreun fel părținitor cu îngerii defăimători care cânta la vioară și fagot pentru înălțarea spirituală a călugărilor ce par să se lăfăie în aburii chefului. Cât despre cei doi *Monsieur Tonson*¹ ai galeriilor, Sfântul Francisc și Sfântul Sebastian, mă resemnez la ideea că amândoi trebuie să aibă niște merite neobișnuite și rare, ca opere de artă, încât să justifice nesfârșita lor multiplicare în serie de către pictorii italieni.

¹ Autorul se referă, probabil, la Jacob Tonson (1656-1736), editor al unor numeroase opere clasice, secretar al Kit-Cat Club, din care făceau parte, printre alții, Steele, Addison, Congreve (n. t.).

Îmi pare, de asemenea, că extazurile conștiente și nenuanțate în care se cufundă anumiți critici sunt incompatibile cu autentică apreciere a operelor cu adevărat mari și transcendente. Nu-mi pot imagina, de pildă, cum ar putea un admirator înfocat al picturilor nevrednice să fie impresionat de frumusețea fără egal a *Înălțării Fecioarei* de Tițian, la Veneția, după cum nu-mi pot da seama dacă acel ce este cu adevărat emoționat la vederea acestei opere sublime sau e sensibil la desăvârșirea cu care a fost pictată neasemuita *Adunare a Celor Binecuvântați*, aflată în același oraș, ar putea deosebi în *Judecata de Apoi* de Michelangelo, din Capela Sixtină, vreo idee generală ori vreun gând pătrunzător în armonie cu acest subiect deosebit. Acela care, după ce a contemplat capodopera lui Rafael, *Schimbarea la Față*, se duce în altă sală, în același Vatican, și privește un alt tablou de Rafael, înfățișând (într-o caricatură incredibilă) miraculoasa stingere a marelui foc de către Leon al Patrulea – zicând apoi că le admiră pe amândouă deopotrivă ca fiind operele unui geniu inegalabil – acela, cred eu, este lipsit de puterea de discernămint într-unul din cele două

cazuri și asta, foarte probabil, tocmai în cazul operei mai desăvârșite și mai înălțătoare.

Desigur, este ușor să arunci umbra îndoielii asupra oricui și orice, însă eu mă îndoiesc grozav și mă întreb dacă uneori regulile artei nu sunt aplicate cu prea multă strictețe și dacă n-ar fi bine ori agreabil să știm precis, dinainte, încotro se va întoarce această figură, unde va zăcea acest trup, în câte falduri va cădea postavul și așa mai departe. Când observ în vreun tablou bun, din galeriile italienești, chipuri ce nu se potrivesc de fel cu subiectul, nu reproșez pictorului această scădere, fiindcă am bănuiala că acești bărbați care, de nevoie, s-au aflat prea mult la mâna călugărilor și a preoților, au pictat călugări și preoți mult prea des. Văd frecvent, în picturi de o valoare reală, expresii destul de minore în comparație cu subiectul și cu faima pictorului, după cum invariabil bag de seamă că acele chipuri poartă pecetea clerică și își găsesc perechea printre locatarii de azi ai mănăstirilor; drept care am stabilit, în sinea mea, că în astfel de cazuri infirmitatea reproducerii nu vine de la pictor, ci de la vanitatea și ignoranța anumitor protectori ai săi, care țineau morțiș să fie apostoli – pe pânza – în toate ocaziile.

Grația desăvârșită și frumusețea statuiilor lui Canova, sobrietatea și armonia perfectă a multora dintre sculpturile antice, aflate atât în Capitoliu, cât și la Vatican, precum și puterea de redare și ardoarea multor altora depășesc, în diferite moduri, posibilitățile de exprimare în cuvinte. Sunt deosebit de impresionante și de încântătoare, mai ales când le compari cu operele lui Bernini și ale elevilor săi care abundă în catedralele Romei, începând cu Sf. Petru, și care, cred eu, constituie cea mai detestabilă specie de creații din lumea întreagă. Mai degrabă aș vrea să admir (ca simple opere de artă) cele trei zeități, ale Trecutului, Presentului și Viitorului, din colecția chinezească, decât să privesc la cele mai bune dintre realizările acestor maniaci, căci în lucrările lor fiecare cută a draperiei e întoarsă pe dos, cea mai mică vână sau arteră este tot atât de groasă cât degetul arătător, părul pare un cuib de șerpi, iar atitudinile lor dau de rușine toate celelalte extravagante. Încât cred sincer că nu există un alt loc pe lume în afară de Roma unde se pot găsi mai din belșug astfel de rebuturi intolerabile ieșite de sub dalta sculptorului.

La Vatican se află o frumoasă colecție de antichități egiptene; tavanele sălilor în care sunt expuse au fost pictate în așa fel încât să reprezinte un cer înstelat în deșert. O idee stranie, însă de mare efect. Monștrii înfricoșători, pe jumătate oameni, aduși din temple, arată mult mai groaznici și înspăimântători aici, sub azurul aproape negru; cerul pictat întreține pretutindeni o atmosferă ciudată, întunecoasă, nesigură – un mister cât se poate de potrivit acestor exponate pe care le părăsești așa cum le găsești, înfășurate într-o solemnă noapte.

În colecțiile particulare, tablourile sunt mai bine puse în valoare. Rareori sunt expuse mai multe la un loc, așa încât atenția nu-ți este distribuită în mai multe direcții deodată și nici ochiul nu-ți obosește. Aici le poți admira pe îndelete și rareori ești deranjat de alți vizitatori. Se găsesc portrete nenumărate: de Tițian, de Rembrandt și de Vandyke, capete pictate de Guido, de Domenichino și Carlo Doici, diferite scene de Coreggio, Murillo și Rafael, Salvator Rosa și Spagnoletto - mulți dintre ei nu pot fi lăudați îndeajuns, atât de mare este gingășia, grația, nobila exaltare, puritatea și frumusețea lor.

Portretul Beatricei di Cenci, aflat în Palazzo Berberini, este un tablou de neuitat. În suavitatea și frumusețea transcendentă a chipului există ceva care mă impresionează, o strălucire care mă urmărește și azi. Văd chipul acela și acum, așa cum văd acest jurnal sau tocul meu pe paginile lui. Capul este drapat într-un larg acoperământ alb, iar de sub faldurile acestuia se revarsă un bogat păr blond. Pare să-și fi întors brusc privirea către spectator și, în ochii ei, deși tandri și blânzi, se citește înfruntarea cruzimii, a unei terori de moment ori a unei tulburări, învinsă însă în aceeași clipită și nerămânând altceva decât o speranță cerească, o demnă mahnire și o tristă neputință pământească. Unele legende spun că Guido a pictat-o în noaptea dinaintea execuției; altele, că a pictat tabloul din memorie, după ce a văzut-o în drum spre eșafod. Aș înclina să cred că, așa cum o vezi în pictură, Beatrice s-a întors către el, care o privea din mulțime, în clipa când a văzut securea, și pictorul i-a surprins căutătura redată apoi în tablou și care mi s-a întipărit atât de tare în minte, de parcă aș fi fost și eu acolo, lângă el, în mulțime. În închipuirea mea, acest chip zăbovește și azi sub portalul tenebros, pe la ferestrele negre, oarbe și pe treptele sumbre, sau se desprinde din întunecimea galeriilor fantomatice ale palatului familiei Cenci (care amenință un cartier întreg al orașului, deoarece stă să se prăbușească, și să se facă mici fărâme). Povestea ei e scrisă în pictură; scrisă pe chipul muribundeii de însăși mâna Naturii. Și, vai! În această singură trăsătură de penel, ea respinge (în loc să-și apropie) o lume meschină care pretinde, în virtutea unor false convenții, că i-ar fi înrudită.

În Palazzo Spada am văzut statuia lui Pompei, statuia la picioarele căreia s-a prăbușit Cezar. Un chip aspru, înfricoșător! Mi-am imaginat un om de o mai mare desăvârșire, de un rafinament mai subtil, cu trăsături delicate, în stare să renunțe la orgoliu văzând privirea împăienjenită a muribundului, prăvălit în față-i, șiroind de sânge și transpus într-o măreție rigidă, asemănătoare bustului, în timp ce moartea pune stăpânire pe el.

Excursiile în împrejurimile Romei sunt încântătoare și pline de interes, chiar și numai pentru schimbarea continuă de peisaj pe care o favorizează *campagna* sălbatică. Fiecare palmă de pământ, în orișice direcție, este bogată în asocieri și în frumuseți naturale.

Albano, cu superbul lac și malul împădurit, și cu vinul său, care cu siguranță că nu s-a îmbunătățit din timpurile lui Horațiu și care azi abia își justifică panegiricul. Murdarul Tivoli, cu râul Anio, deviat din cursul său, aruncându-se vijelios de la vreo douăzeci și cinci metri în căutarea propriei albi. Pitorescul templu al Sibilei, cocoțat sus, pe un colț de stâncă, cu micile-i cascade strălucind în soare; mai e și o peșteră cu gura căscată înfricoșător, în care râul face un plonjon înspăimântător până departe, jos de tot, sub niște colți ascuțiți de stâncă. Acolo se află și Villa d'Este, părăsită și năruindu-se printre crângurile de pini și eucalipti melancolici. Apoi Frascati și, pe o pantă deasupra, ruinele Tusculumului, unde a trăit și a scris Cicero, în vila sa preferată (din care se mai pot vedea și azi fragmente de zid); tot aici s-a născut Cato. Am vizitat amfiteatrul, azi în ruine, într-o zi cenușie și întunecată, pe când bătea un vânt rece de martie; blocurile de piatră ale vechii cetăți se găseau răspândite peste tot pe o ridicătură singuratică, pustie și lipsită de viață precum cenușa unui foc stins demult

Într-o zi, pornind spre Albano într-un grup de trei, am ajuns până la o depărtare de paisprezece mile de Roma, stăpâniți fiind de o mare dorință de a ajunge acolo pe antica Via Appia, cea de mult ruinată și năpădită de ierburi. Am pornit-o pe la șapte și jumătate dimineața și după vreo oră eram afară din oraș, în întinsa *campagna*. Douăsprezece mile am mers, urcând o succesiune neîntreruptă de movile, de ridicături și dealuri pline de ruine. Morminte prăvălite și temple dărâmate; fragmente de coloane, de fresce și de frontoane; mari blocuri de granit și marmură; arcade care se fărâmițează: peste tot zăceau ruine îndeajuns de multe ca să se construiască din ele un oraș întreg. Uneori întâlneam în calea noastră ziduri răzlețe, construite de către ciobani din aceste dărâmături; alteori un șanț căscat între două maldăre de pietroaie sfărâmate ne împiedica înaintarea; bucățile de piatră ne fugeau de sub picioare, făcându-ne mersul anevoios; și peste tot, numai ruine. Pășeam când pe o porțiune din vechiul drum, când pe un covor de iarbă care-l acoperea, de parcă i-ar fi fost lințoliu; oricum, toată calea era o ruină. În depărtare se profilau cu aroganță apeductele, în gigantul lor drum de-a lungul câmpiei, și orice răsuflare a vântului năvalnic mișca florile timpurii și ierburile ce răsăreau spontan pe întinderile de ruine. Doar niște ciocârlii nevăzute, deasupra noastră, rupeau tăcerea apăsătoare: își făcuseră cuiburile printre ruine; ciobani fioroși, îmbrăcați în piei de oaie, se încruntau când și când la noi de prin ungherele lor adormite, sălășuind chiar între zidurile prăvălite. Peisajul dezolant al *campagnei*, într-o porțiune mai plană, mi-a amintit de o prerie americană, însă ce înseamnă pustietatea unei regiuni unde nicicând n-au locuit oameni în comparație cu un deșert în care un popor altădată puternic și-a lăsat din plin urmele pe un pământ dispărut el însuși mai apoi? Locurile de odihnă ale morților s-au prăbușit ca morții înșiși, iar clepsidra spartă a timpului este azi doar o leneșă

grămadă de praf! Reîntorcându-ne pe la vremea asfințitului, și privind de departe calea pe care o urmaserăm în acea dimineață, am avut impresia (așa cum o am și acum, la fel ca în ceasul acela) că soarele nu se va mai ridica niciodată pe cer și că în acea seară privea pentru ultima dată o lume în ruină.

Întoarcerea în oraș, la lumina lunii, după o astfel de expediție, este o încheiere cât se poate de potrivită pentru o zi! Străzile înguste, fără trotuare, sugrumate la fiecare colț obscur de grămezi de gunoi și murdărie, contrastează puternic, în înghesuiala, murdăria și întunecimea lor, cu larga piață din fața unei trufase catedrale; în centrul pieții, un obelisc acoperit de hieroglife, adus din Egipt în timpul imperiului, arată neînchipuit de straniu în decorul nepotrivit; ici-colo câte o coloană antică, după ce s-a dărâmat statuia celui în cinstea căruia a fost ridicată, susține acum un sfânt creștin: Marcus Aurelius a cedat locul Sfântului Pavel, iar Traian, Sfântului Petru. Apoi se văd clădiri masive, răsărite în urmă distrugerii Colloseumului, închizând între ele luna, ca niște munți; în timp ce ici și colo se află arcade sparte, ziduri crăpate, prin care astrul nopții țâșnește liber, așa cum picură dintr-o rană esența vieții. Un mic orașel de case nenorocite, înconjurat de ziduri și închis între porți lăcătuite, este cartierul în care se închid peste noapte evreii, începând de la orele opt - un loc deprimant, dens populat și otrăvit de miasme; dar oamenii de aici sunt harnici și știu să facă bani. Ziua, pe când îți croiești drum de-a lungul străzilor înguste, îi vezi pe toți la treabă, mai des pe caldarâm decât în dughenele lor întunecate și stătute, recondiționând haine vechi și făcând tot felul de afaceri.

Trecând de aceste porțiuni cufundate într-un întuneric gros, ajungem iar în locuri scăldate de lumina lunii, unde apa din Fontana di Trevi țâșnește într-o sută de șuvoaie și se rostogolește peste imitațiile de rocă, într-o revărsare argintie și cristalină, plăcută ochiului și urechii. Mai încolo, pe strada îngustă ca un gâtlej, o gheretă împodobită cu lămpi strălucitoare și ramuri de pomi, îmbie mai mulți orașeni morocănoși să vină la cazanele de aramă, fumegânde, cu ciorbă fiartă și tocană de conopidă, la tăvile de pește și la sticlele de vin. Chiar după colț se aude un zgomot târșăit. Vizitiul oprește brusc: pe lângă noi trece încet un coviltir precedat de un bărbat care duce o cruce mare, de un purtător de torță și de un preot - ultimul îngână prohodul în mers. E căruța morților, ducând cadavrele săracilor la mormintele din Câmpul Sacru, dincolo de zidurile cetății, unde sunt aruncate într-o groapă acoperită cu o lespede noaptea și care rămâne sigilată timp de un an.

În timpul acestei plimbări, treci pe lângă felurite obeliscuri, coloane, temple antice, teatre, case, porticuri sau forumuri și ți se pare ciudat modul în care vestigiile străvechi au fost integrate, ori de câte ori s-a ivit prilejul, în vreo construcție mai nouă și făcute să servească scopurilor de azi: un zid, o locuință, un grânar, un grajd

- meniri pentru care nu au fost plănuite niciodată și care dau naștere la asocieri cu totul și cu totul nepotrivite. E și mai straniu să vezi cât de multe rămășițe ale vechii mitologii, cât de multe legende și obiceiuri apuse au fost preluate de cultul altarelor creștine de-aici, și cum, în nenumărate rânduri, credința falsă și cea adevărată se împletesc într-o monstuoasă coaliție.

Privind dincolo de ziduri, dintr-un anumit loc al orașului, se vede o piramidă micuță și pipernicită (locul de îngropăciune al lui Caius Cestius), care formează un triunghi opac în lumina lunii. Pentru un călător englez, ea marchează mormântul lui Shelley, a cărui cenușă zace îngropată într-o grădiniță de lângă piramidă. Și mai aproape de aceasta odihnesc rămășițele pământești ale lui Keats, „al cărui nume e scris pe ape”, strălucind glorios în peisajul calmei nopți italiene.

Se spune că Săptămâna Mare prilejuiește aici inegalabile atracții turiștilor, însă, cu excepția sărbătorilor din Duminica Paștelui, i-aș sfătui pe aceia care vor să viziteze Roma din interes real pentru cetate să evite tocmai această perioadă. Ceremoniile, în general, sunt plicticoase și obositoare; căldura și mulțimea sunt copleșitoare; zgomotul, vacarmul, învâlmășeala, confuzia te înnebunesc. În ceea ce ne privește, am abandonat foarte curînd urmărirea acestor spectacole și ne-am refugiat din nou printre ruine. De câteva ori, însă, ne-am lăsat duși de valul mulțimii, pentru a fi părtași la cele mai de seamă reprezentații, și vă voi descrie ce ni s-a înfățișat.

La Capelă Sixtină, miercuri, n-am văzut mare lucru, fiindcă la ora când am ajuns noi acolo (deși ne-am dus devreme), torentul de oameni o umpluse până la ușa și chiar mai departe, ajungând până în sala alăturată, unde mulțimea se lupta, se înghesuia, se înjura și năvălea ca niște sălbatici ori de câte ori o doamnă era scoasă de acolo leșinată, ca și cum cel puțin cincizeci de oameni i-ar fi putut lua locul. De pragul de sus al ușii atârna o perdea grea, de care trăgeau încontinuu vreo douăzeci de oameni aflați în imediata ei apropiere și, cuprinși fiind de o arzătoare dorință să audă cântându-se *Miserere*¹, se străduiau că nu cumva perdeaua să cadă și să înăbușe vocile. Consecința a fost o extraordinară confuzie: perdeaua se încolăcea în jurul celor neatenți, ca un șarpe. Ba cuprindea vreo doamnă care nu se mai putea descolăci, ba dinăuntru ei se auzea vocea unui domn care se sufocă, implorând să fie scos afară, ba două brațe înfofolite (nimeni nu putea spune dacă erau de bărbat ori de femeie) se luptau în perdea ca într-un sac! Și ba era purtată îndărăt, în capelă, de o năvală nouă, ba ieșea pe partea cealaltă, de orbea câte-un ostaș din garda elvețiană, proaspăt sosit să pună lucrurile la punct.

¹ Psalmul cincizeci și unu, cântat la anumite ceremonii bisericesti catolice (n. t.).

Fiind așezați la o mică distanță, printre doi-trei ofițeri din garda papală, care erau foarte plictisiți și tot numărau minutele - cum probabil că făcea și Sfinția Sa - aveam șanse mai mari de a

urmări acest spectacol neașteptat decât de a auzi *Miserere*. Uneori, creșterea tânguitoare a vocilor suna foarte patetic și trist, alteori se stingea într-o tonalitate joasă: asta e tot ce auzeam.

În altă zi, ducându-mă la Sf. Petru, am asistat la dezvelirea moaștelor: o ceremonie care se desfășoară între ceasurile șase și șapte seara și care impresionează prin întunericul și tristețea din bazilică și prin mulțimea nesfârșită de oameni veniți să le vadă. Moaștele sunt aduse, una câte una, de un grup de preoți și așezate pe o platformă înaltă, lângă altarul principal. Acest loc este singurul luminat din întreaga bazilică. La altar se găsesc o sută douăsprezece candelă care ard neîncetat; în afară de acestea, mai sunt două lumânări înalte, chiar lângă statuia neagră a Sfântului Petru, însă cu toate nu înseamnă aproape nimic într-un edificiu atât de mare. Obscuritatea, privirile tuturor ațintite spre platformă, prosternarea drept-credincioșilor pe lespezi, când sunt aduse și arătate podoabele sclipitoare, ca niște picturi sau ca niște oglinzi, toate acestea sunt de mare efect, în ciuda modului foarte irațional în care sunt prezentate (pentru edificarea tuturor) obiectele sfinte și în pofida mării înălțimi la care sunt așezate, sortită mai degrabă să micșoreze satisfacția asistenței, dobândită din certitudinea că ar fi adevărate.

Joi am fost să-l vedem pe Papă ducând sacramentul¹ de la Capela Sixtină la Capella Paolina (aflată tot la Vatican): o ceremonie care simbolizează înmormântarea Mântuitorului înaintea învierii. Am așteptat cam vreo oră într-o galerie mare, laolaltă cu o mulțime de oameni (dintre care trei pătrimi englezi), în timp ce în Capela Sixtină

¹ Una din cele șapte taine bisericești la catolici (n.t.)

se cântă din nou *Miserere*. Ambele capele dau în aceeași galerie mare și atenția generală era concentrată asupra deschiderii și închiderii ușii pe care trebuia să apară Papa. Deschiderea acesteia dezvăluia doar un bărbat cocoțat pe o scară, aprinzând o groază de lumânări; la fiecare deschidere se producea o năvală teribilă către acea scară, semănând, așa zice, cu o șarjă a cavaleriei grele britanice la Waterloo. Totuși, nici bărbatul și nici scară nu și-au pierdut echilibrul. După ce toate lumânările au fost aprinse, bărbatul a luat scara și, făcând cu ea în mijlocul mulțimii cele mai surprinzătoare bufonerie, a rezemat-o în cele din urmă de peretele galeriei, chiar în fața celeilalte capele, tocmai când începutul unui nou cânt anunța apropierea Prea Sfinției Sale. A fost o mare emoție și soldații din gardă, care până atunci îmboldiseră mulțimea în fel și chip, s-au rânduie de-a lungul galeriei, iar procesiunea a trecut printre cele două șiruri formate de ei.

Se găseau acolo coriști și o mulțime de preoți, care mergeau doi câte doi și purtau – mai ales cei arătoși – lumânări aprinse, pe care le țineau în așa fel, încât lumina să le dezvăluie din plin chipurile, în galerie fiind întuneric. Cei care nu erau frumoși sau care nu aveau bărbi lungi își purtau lumânările oricum și se

abandonau contemplării spirituale. Cântarea era monotonă și foarte plicticoasă. Procesiunea continua să treacă încet, iar zumzetul vocilor n-a încetat deloc până când a apărut Papa însuși, pășind sub un baldachin de mătase albă și purtând cu ambele mâini sacramentul acoperit; cardinalii și canonicii se înghesuiau în jurul lui, într-un roi strălucitor. Când a trecut Papa, soldații din gardă au îngenuncheat și toți cei de față s-au înclinat; astfel a intrat în capelă, baldachinul alb fiind înlăturat și lăsat la ușa; în locul lui a fost înălțată o umbrelă, tot de mătase albă. Câteva cupluri ce încheiau cortegiul au intrat, de asemenea, în capelă. După care ușa a fost închisă și totul s-a terminat; fiecare a plecat de acolo foarte grăbit, parcă într-o luptă pe viață și pe moarte cu timpul, dornic să vadă altceva și să arate că nu merita atâta osteneală.

Cred că spectacolul cel mai îndrăgit, la care se înghesuie cât mai multă lume (cu excepția ceremoniilor din Duminică și Lunea Paștelui, accesibile tuturor) este spălarea de către Papă a picioarelor celor treisprezece bărbați, reprezentând pe cei doisprezece apostoli și pe Iuda Iscariotul. Locul unde se desfășoară acest act pios se află într-una din capelele închinat Sfântului Petru, împodobită cât mai frumos pentru această ocazie; cei treisprezece stau „toți într-un rând“, pe o bancă foarte înaltă, și arată deosebit de stânjeniți, pândiți fiind de atâția ochi (Dumnezeu mai știe câți!) de englezi, francezi, americani, elvețieni, germani, ruși, suedezi, norvegieni și de alte neamuri. Sunt îmbrăcați în alb, iar pe cap poartă o bonetă albă, rigidă, ca o halbă de bere englezească fără toartă. Fiecare ține în mână un buchet de flori de mărimea unei conopide frumoase; iar doi dintre ei purtau ochelari în această ocazie! Amintindu-mi de personajele pe care le reprezentau, am găsit că ochelarii sunt un adaos cât se poate de comic. Aveai într-adevăr ce vedea! Sfântul Ioan era întruchipat de un tânăr frumos. Sfântul Petru, de un domn în vârstă, cu o privire severă și o bogată barbă castanie. Pe Iuda Iscariotul îl reprezenta un ipocrit atât de mare (nu am putut, totuși, să-mi dau seama dacă expresia de pe fața acestuia era reală sau prefăcută), încât, dacă și-ar fi jucat rolul până la capăt și s-ar fi dus să se spânzure, toată lumea ar fi fost mulțumită.

Întrucât cele două mari loji, rezervate pentru această reprezentație doamnelor, erau pline ochi și n-aveam nici o șansă să ajungem în față, am plecat, împreună cu mai multă lume, ca să ajungem la timp la masă, unde Papă în persoană îi servește pe cei treisprezece; după o luptă susținută pe treptele Vaticanului și după multe conflicte personale cu garda elvețiană, întreaga gloată a năvălit în încăpere. Aceasta era o sală lungă, împodobită cu draperii albe și roșii, cu o lojă mare pentru doamne (care la aceste ceremonii sunt obligate să se îmbrace în negru și să poarte văluri negre), o lojă specială pentru regele Neapolului și suita sa, și masa însăși, care, aranjată ca pentru o cină de bal și împodobită cu

chipurile aurite ale apostolilor adevărați, era situată pe o platformă ridicată pe una din laturile galeriei. Tacâmurile contrafăcute ale apostolilor erau rânduite pe acea parte a mesei mai apropiată de perete, așa încât să poată fi privite în voie de spectatori.

Sala era plină de străini, mulțimea imensă, căldura foarte mare, iar înghesuiala de-a dreptul înfricoșătoare. Aceasta a ajuns de nesuportat o dată cu venirea puhoiului de oameni care asistaseră la spălarea picioarelor; atunci s-au auzit asemenea țipete, încât un grup de dragoni piemontezi a trebuit să vină în ajutorul gărzii elvețiene, ca să potolească vacarmul.

Doamnele, mai ales, s-au dovedit fioroase în lupta lor pentru locuri. În lojă, o doamnă pe care o cunoșteam a fost cuprinsă de după talie de o matroană voinică și smulsă din locul pe care stătea; o altă doamnă (aflată mai în spate, în aceeași lojă) și-a consolidat poziția, înțepându-le pe doamnele din fața ei cu un ac mare.

Domnii din jurul meu erau nespuse de curioși să vadă ce se afla pe masă, iar un englez părea să-și fi concentrat întreaga energie a firii sale în hotărârea de a descoperi dacă pe masă se găsea cumva și niște muștar. „Pe cinstea mea, au și oțet!”, l-am auzit spunându-i prietenului său, după ce se înălțase mai mult timp în vârful picioarelor, fiind strivit și lovit din toate părțile. „Și ulei! Le-am văzut perfect! Poate vreun domn de acolo, din față, să-mi spună dacă e muștar pe masă? Domnule, vreți, vă rog, să-mi spuneți? Vedeți cumva vreo farfurioară cu muștar pe-acolo?”

După multă așteptare, pe platformă au apărut apostolii și Iuda și au fost așezați pe un rând la masă, cu Petru în cap; asistența se holba la ei, pe când cei doisprezece își miroseau adânc și îndelung buchetele de flori, iar Iuda - mișcându-și buzele într-un mod neplăcut - se cufundă într-o rugă interioară. Apoi Papa, îmbrăcat într-o robă purpurie și purtând pe cap o scufie de mătase albă, a apărut însoțit de o mulțime de cardinali și de demnitari și a luat o căniță de aur, din care a turnat puțină apă pe una din mâinile lui Petru. Un însoțitor ținea un lighean de aur, un al doilea, o pânză frumoasă, iar al treilea, buchetul lui Petru, care îi fusese luat în vederea acestei operațiuni. Ritualul a fost repetat de Sfinția Sa foarte expeditiv, cu fiecare bărbat în parte (am observat că Iuda, în mod deosebit, era copleșit de bunăvoința Papei), iar apoi toți treisprezece s-au așezat la masă. Papa și-a dat binecuvântarea. Petru ședea în scaunul din capul mesei.

Li s-a servit vin alb și roșu, iar bucatele păreau foarte bune. Felurile veneau în porții, câte una pentru fiecare apostol, și, după ce erau prezentate Papei de către cardinali, în genunchi, acesta le înmână celor treisprezece. Modul în care Iuda devenea tot mai nevrednic la mâncare, lâncezind cu capul aplecat într-o parte, ca și cum și-ar fi pierdut toată pofta, sfida orice descriere. Petru, un bătrân zdravăn și sănătos, s-a pornit „să înghită tot”: mânca tot ce i se dădea (el primea ce era mai bun, fiind primul din rând) și nu scotea o vorbă. Mâncărurile păreau făcute în special din pește și

din legume. În același timp, Papa îi servea pe cei treisprezece cu vin și, cât a durat cina, s-a citit cu voce tare dintr-o carte mare – Biblia, presupun – ceva ce nu se putea desluși și căruia nimeni nu i-a acordat de altfel nici cea mai mică atenție. Din când în când, cardinalii și ceilalți însoțitori zâmbeau unii la alții, ca și cum toată treaba era o mare farsă; și, dacă ne gândim bine, fără îndoială că aveau perfectă dreptate. Sfinția Sa a îndeplinit ce avea de făcut ca un om sensibil, obligat să treacă printr-o ceremonie obositoare, și când a terminat a părut foarte fericit.

Un spectacol interesant mi s-a părut cina pelerinilor, la care o serie de domni și doamne îi servesc pe cei ce vin în pelerinaj, în semn de umilință, ba chiar le șterg picioarele după ce au fost spălate prin procură. Dar nici un spectacol din cele multe, în a căror înfățișare exterioară se pune mare încredere, dar care nu sunt, după opinia mea, decât niște simple forme goale, nu m-a impresionat atât de mult ca cel de la *scala santa*, sau scara sfântă pe care l-am văzut de mai multe ori – o dată, spre norocul său nenorocul meu, chiar în Vinerea Mare.

Această scară sfântă este alcătuită din douăzeci și opt de trepte; se zice că ar fi aparținut casei lui Pilat din Pont și că ar fi aceeași pe care a pășit Mântuitorul, venind de la scaunul de judecată. Pelerinii o urcă numai în genunchi. Este abruptă și la capătul de sus se află o capelă plină, se spune, cu moaște la care se poate privi printre niște bare de fier; coborârea se face pe una din scările laterale, nesfințite, așa încât totul decurgea normal.

În Vinerea Mare se aflau acolo, după un calcul modest, o sută de persoane care se târau în genunchi, cu toate laolaltă, în susul acestor trepte, în timp ce alții, care aveau de gând să urce sau care coborâseră – câțiva le făcuseră pe amândouă și se pregăteau să se ducă sus pentru a doua oară – pierdeau vremea pe acolo, sub portalul de jos, unde un domn în vârstă, într-un fel de gheretă, zornăia neîncetat o cutie de tablă cu o crăpătură în capac, ca să le aducă aminte că el se ocupa cu strânsul banilor. Majoritatea celor de acolo erau bărbați și femei de la țară. Totuși, mai erau patru-cinci preoți iezuiți și câteva femei bine îmbrăcate. Un cârd întreg de școlari, pe puțin douăzeci, se aflau cam la jumătatea drumului în sus pe scări și, după toate aparențele, se distrau foarte bine. Băieții urcau foarte aproape unul de altul, însă restul credincioșilor se țineau, în măsura posibilului, cât mai departe de ei, ca urmare a faptului că aceștia dădeau dovadă de o mare nesăbuință în mișcarea bocancilor.

În viața mea nu am văzut un spectacol mai ridicol și mai dizgrațios – ridicol prin incidentele absurde și inevitabile, precum și prin degenerarea lui fără seamăn. La început sunt două trepte, apoi urmează un palier destul de lung. Cei mai bățoși dintre credincioși se deplasează în genunchi atât de-a lungul acestui palier, cât și în sus pe trepte, și nici o deosebire nu ar putea reda schimonoselile pe care le fac în înaintarea lor târșăita pe această

suprafață plană. Apoi, să-i vezi cum așteaptă jos, sub portal, ca să prindă ocazia să țâșnească în rând, de îndată ce se face un loc lângă zid! Ori să vezi cum unul, cu o umbrelă (adusă anume, fiindcă era o zi frumoasă), trișa, ridicându-se de pe o treaptă pe alta cu ajutorul acesteia! Sau cum o doamnă de vreo cincizeci și cinci de ani, cu aere de mironosiță, se uita mereu înapoi, ca să se asigure că picioarele-i sunt frumos așezate pe trepte!

Diferența de viteză de ascensiune a participanților este incredibilă. Unii se urcă de parcă ar alerga într-o cursă contra cronometru; alții se opresc ca să spună o rugăciune pe fiecare treaptă. Unul atinge fiecare treaptă cu fruntea și o sărută; altul se scarpină în cap tot drumul. Băieții, de pildă, au ajuns sus foarte repede și au coborât înainte ca doamna în vârstă să fi parcurs jumătate de scară. Cum-necum, majoritatea penitenților coboară foarte vioi și proaspeți, ca și cum ar fi făcut o treabă tare bună, care n-ar mai putea fi întunecată nici de o grămadă de păcate; iar bătrânul domn din ghereta de jos, cel cu cutia, profită din plin de buna lor dispoziție, vă asigur de asta!

Ca și cum deplasarea în genunchi nu ar fi destul de comică, la capătul de sus al scării se află o statueta de lemn, fixată pe un crucifix, care se înalță pe un fel de farfurie mare de tablă; statueta este atât de prăpădită, de slabă și de instabilă, încât, ori de câte ori o persoană plină de entuziasm o sărută cu o devoțiune mai mare decât de obicei, sau aruncă o monedă în farfurie cu mai multă promptitudine decât se obișnuiește (fiindcă farfuria servește drept pușculiță suplimentară), aceasta se cutremură toată, încolțită de zgomote teribile, și zgâlțâie puternic lampa alăturată; toate acestea îi înfricoșează teribil pe oamenii de pe trepte, iar pe cei plini de păcate îi transpune într-o stare de nedescris.

În Duminica Paștelui, precum și în joia care o precede, Papa iese în balconul din fața Bisericii Sfântului Petru și binecuvântează mulțimea. De data aceasta, Duminica Paștelui era o zi frumoasă, cu cer albastru: atât de senină, înmiresmată și minunată, încât am uitat pe loc toată vremea rea de mai înainte. Joi, priviserăm cum binecuvântarea se pogora peste câteva sute de umbrele și nu observaserăm nici o sclipire în cele o sută de fântâni ale Romei - sau oricâte or fi fost! - pe când în această dimineață luminoasă de duminică arătau ca niște dinamite curgătoare. Lungile străzi nenorocite pe care veniserăm (obligați fiind de către dragonii din garda papală), erau pline de culori atât de vii, încât nimic din ele nu mai părea urât. Oamenii simpli ieșiră în hainele lor cele mai bune și mai pitorești; cei înstăriți umblau în vehicule elegante; cardinalii se precipitau către Biserica Pescarilor Săraci în trăsurile lor minunate; măreția apusă se fălea sub soare cu livrele zdrențuite și cu bicornuri fără luciu: fiecare trăsură din Roma se îndreaptă spre marea *piazza* de la Sfântul Petru.

Aici se aflau pe puțin o sută cincizeci de mii de oameni. Cu toate acestea, rămăsese destul loc liber. Nu știu cât de multe

trăsuri se adunaseră, însă ar mai fi încăput, și încă din belșug. Treptele largi din fața bisericii gemeau de lume. În această parte a pieții predominau *contadini*-i¹ din Albano (oameni care se înnebunesc după roșu) și amestecul de culori vii în mulțime era foarte frumos. La baza treptelor stăteau rânduți soldații. Pierduți în dimensiunile magnifice ale locului, aceștia arătau ca niște răsaduri de flori. Locuitorii Romei, cu chipuri îmbufnate, țărani vioi de prin ținuturile înconjurătoare, grupurile de pelerini din toate regiunile îndepărtate ale Italiei, străinii din toate țările veniți să viziteze orașul, cu toții făceau un zumzet înmiit în aerul limpede, ca tot atâtea insecte; și, mult deasupra tuturor, fierbând, împrôscând și născând curcubee în lumină, țâșnea și se rostogolea din abundență apa celor două încântătoare fântâni.

¹ Săteni (ital.).

În fața balconului atârna un fel de covor strălucitor, iar laturile erau împodobite cu o draperie purpurie. Deasupra fusese întinsă o pânză, ca să-l apere pe vârstnicul Papă de razele fierbinți ale soarelui. Când s-a făcut amiază, toți ochii s-au îndreptat spre locul unde trebuia să apară Papa. La momentul potrivit s-a văzut apropiindu-se tronul acestuia, urmat de evantaiile gigantice, din pene de păun.

Omulețul dinăuntru (fiindcă balconul este foarte înalt) s-a ridicat și a întins brațele, în timp ce toți bărbații din piață s-au descoperit, iar unii, dar nu marea majoritate, au îngenuncheat chiar. În clipele care au urmat, tunurile de pe întăriturile Castelului San Angelo au proclamat darea binecuvântării: tobele băteau, armele zăngăneau, iar imensa mulțime s-a destrămat brusc în grupuri mai mici și s-a împrăștiat ici și colo în șuvoaie, întocmai ca niște nisipuri colorate.

Când am plecat de-acolo, totul era scăldat în lumina puternică a amiezii. Tibrul nu mai era galben, ci albastru. Incandescența soarelui făcea ca vechile poduri să arate noi și robuste. Panteonul, cu fațada-i maiestuoasă, însemnată și brăzdată ca un obraz bătrân, primea din plin lumina de vară pe zidurile-i bătute de obuze. Fiecare colibă din Cetatea Eternă, oricât de murdară și pustie, apărea ca nouă în razele soarelui. Închisoarea, aflată chiar la stradă, dezvăluia la ferestrele din ziduri chipuri de prizonieri nenorociți, care întindeau mâinile ori se încleștau de barele ruginite, întorcând obrazul spre stradă și spre mulțime, ca și cum acestea ar fi fost flăcările unui foc vesel, la care își puteau încălzi sufletul!

Când s-a lăsat înserarea, fără că vreun nor să întunece luna, mi s-a oferit un spectacol uluitor: marea piață se umpluse din nou și întreaga bazilică, de la cruce până la temelii, ca și colonadele din jurul pieții, erau luminate cu nenumărate torțe, urmând supus desenul construcției! Ce senzație de exaltare, de bucurie și desfătare am avut atunci când, la ceasurile șapte și jumătate – nici o secundă mai târziu – anunțate de marele clopot, o pâclă de foc de

un roșu intens s-a ridicat cu multă grație de pe vârful cupolei până la capătul crucii și momentul în care-a ajuns acolo a fost totodată semnalul de aprindere a nenumărate artificii, tot mari și roșii, arzând ca o flacără vie din toate colțurile impunătorului edificiu, în așa fel încât fiecare cornișă, fiecare capitel, până și cel mai mic ornament de piatră, se exprimă în foc, iar fundalul negru și masiv al enormului dom părea tot atât de transparent ca și o coajă de ou!

Un fitil la o încărcătură de pulbere ori un circuit electric – nimic nu s-ar fi putut aprinde mai brusc și mai repede decât aceste artificii! Două ore după aceea, aflându-ne pe o colină îndepărtată, am privit spre bazilică: era încă luminată, strălucind și sclipind ca un giuvaier în noaptea calmă! Nici o linie nu lipsea din proporții, nici un unghi nu era tocit, nici un atom din strălucire nu se pierduse.

În seara următoare, în Lunea Paștelui, impresionanta revărsare de artificii s-a mutat la Castelul San Angelo. Ca să vedem mai bine, am închiriat o cameră într-o casă peste drum și am pomit-o într-acolo destul de devreme, străbătând o gloată compactă de oameni care împânzeau piața din față, precum și toate bulevardele adiacente, și înghesuindu-se într-atâta pe podul dinspre castel, încât acesta părea gata să se prăbușească în tumultuosul Tibru. Printre statuile de pe acest pod (niște lucrări execrabile), erau câteva vase mari umplute cu câlți, care ardeau și aruncau o strălucire stranie pe chipurile din mulțime și o lumină nu mai puțin ciudată pe contrafacerile de piatră de deasupra.

Spectacolul a început cu o formidabilă descărcătură de tun și, apoi, timp de douăzeci de minute sau o jumătate de oră, întregul castel s-a transformat într-o pânză neîntreruptă de foc și într-un labirint de roți scânteietoare de toate culorile, mărimile și vitezele, în timp ce rachetele își croiau drum spre cer, nu câte una, nu câte două și nici cu duzină, ci cu sutele deodată. Cât despre explozia de încheiere – *girandola* – aceasta a fost ca o aruncare în aer a întregii fortărețe.

Într-o jumătate de oră mulțimea s-a împrăștiat care încotro; luna își privea tăcută imaginea încrețită în râu; câțiva bărbați mișunau încolo și încoace cu lumânări aprinse în căutarea a tot ceea ce se pierduse în înghesuială și merita să devină al lor, tot locul acela fiindu-le la discreție.

Ca să schimbăm decorul, ne-am dus în vechea Romă, ca să ne luăm, după un alt foc și o nouă detunătură, rămas bun de la Colloseum. Îl mai văzuserăm la lumina lunii, însă singurătatea copleșitoare din acea noapte era dincolo de orice descriere. Stâlpii fantomatici din Forum, arcurile triumfale ale vechilor împărați, grămezile enorme de ruine, palate odinioară, movilele năpădite de iarbă, mormanele templelor distruse, lespezile de pe Via Sacra, netezite de mersul atâtor picioare spre Roma antică, toate acestea erau întunecate, în melancolia lor transcendentă, de stafia sumbră a serbărilor sângeroase care bântuiseră scena altădată; construcția a

fost prădată de Papi hrăpăreți și de prinți războinici, dar a rămas neînvinsă; se răsuceau brațe sălbatice de buruieni, de ierburi și mărăcini; totul i se plângea nopții, din fiecare ungher, de sub fiecare arcadă sfărâmată; pretutindenă domnea propria-i umbră, înspăimântătoare și nemișcată!

A doua zi ne-am odihnit pe iarbă în *campagna*, la un popas în drumul nostru spre Florența, și, ascultând cântul privighetorilor, am observat că în locul în care fusese ucisă sârmana contesă venită în pelerinaj fusese ridicată o mică cruce de lemn. Am pus și noi câteva pietre în jur, ca început de movilă în amintirea ei, întrebându-ne dacă ne vom mai odihni vreodată acolo și privind înapoi către Roma.

O DIORAMĂ RAPIDĂ

Plecăm la Napoli! Părăsim Cetatea Eternă prin Poarta San Giovanni Laterano, situată la celălalt capăt al oraşului, unde două lucruri atrag atenţia, fiind ultimele obiective pentru vizitatorul care pleacă şi primele pentru cel care abia soseşte: o mândră catedrală şi o ruină gata să se prăbuşească – însemne potrivite pentru Roma!

Drumul nostru străbate *campagna*, care arată mult mai solemnă într-o zi senină şi luminoasă ca aceasta, decât sub un cer întunecat; întinderea de ruine se desfăşoară clar privirii; printre arcadele apeductelor, strălucirea soarelui dezvăluie alte arcade în cuprinderea lui tristă. După ce am traversat câmpia, ne-am oprit să o contemplăm de la Albano, iar suprafaţa ei întunecată şi unduitoare zăcea la picioarele noastre ca un lac încremenit sau ca un Lethe lat şi negru, curgând în jurul zidurilor Romei, separând cetatea de restul lumii! Şi când te gândeşti cât de des au trecut pe aici strălucitoare legiuni în marşul lor triumfător prin această întindere purpurie, atât de tăcută şi de nepopulată acum! Sau cum, adeseori, captivii cu inimile zdrobite priveau spre oraşul din depărtare şi apoi la locuitorii acestuia, veniţi să-l aclame pe învingătorul lor! Câta larmă, cât desfrâu şi câte crime n-au cuprins vastele palate, reduse acum la simple maldăre de cărămidă şi marmură sfărâmată! Câta văpaie de focuri, câte vaiete şi bocete de molimă şi foamete n-au răsunat odinioară peste câmpia asta sălbatică, unde nimic nu se mai aude acum, în afară de vuietul vântului, şi unde şopârle răzleţe mai zburdă la soare.

Pe lângă noi trece un convoi de care ce duc vin la Roma; fiecare din ele este mînat de câte-un ţăran lăţos, adăpostit sub un coviltir mic, făcut din piele de oaie. După ce convoiul s-a îndepărtat, ne-am continuat drumul, cutreierând printr-un ţinut mai la deal, bogat în arbori. În ziua următoare am ajuns la mlaştinile pontine, plicticos de plate şi de singuratice, năpădite de hăţişuri şi inundate de ape, traversate însă de un drum bun, construit chiar de-a curmezişul lor şi străjuit de pomi. Din când în când, trecem pe lângă un corp de gardă izolat; ici şi colo vedem o colibă părăsită, înconjurată de un zid. Câţiva ciobani îşi pierd timpul pe malurile râului care curge pe lângă drum şi, uneori, dăm cu ochii de câte o bărcuţă cu fundul plat trasă la edec de un bărbat. Când şi când trece câte-un călăreţ purtând în faţă, de-a curmezişul şei, o puşcă şi fiind însoţit de câini fioroşi; în rest, nici o altă mişcare, în afară de cea a vântului, şi astfel ajungem într-un loc de unde se vede Terracina.

Cât de albastră şi de strălucitoare este marea, rostogolindu-se sub ferestrele hanului atât de vestit pentru poveştile lui cu tâlhari! Şi cât de pitoreşti sunt vârfurile de stâncă deasupra drumului îngust pe care-l vom parcurge a doua zi! În cartierele de sus trudes ocnaşii, în timp ce sentinelele care-i păzesc lenevesc pe ţărmul mării! Toată noaptea se aude murmurul mării sub stele; la crăpatul de ziuă perspectivă se deschide brusc, ca prin miracol,

dezvăluind în depărtare, peste mare, orașul Napoli și insulele sale, precum și Vezuviul care scuipă foc! Într-un sfert de oră totul dispare, ca și cum ar fi fost doar o viziune alcătuită din nori, și împrejur nu mai rămâne nimic altceva decât marea și cerul.

După ce am trecut frontiera în Regatul Napoli și după ce am reușit cu greu să-i potolim pe cei mai nesătui soldați și ofițeri de la vamă, la capătul a două ore de călătorie, am intrat printr-o arcadă fără porți în primul oraș napolitan, Fondi. Iau notă de Fondi în numele a tot ceea ce este mizerabil și neînchipuit de sărac.

Un canal murdar, plin de noroi și de lături, șerpuiește în josul străzilor nenorocite, alimentat de șuvoaie indecente, care se scurg din casele abjecte. Nu este ușă, fereastră sau oblon, acoperiș, perete, stâlp sau par în tot orașelul, care să nu fie căzut în ruină ori putrezit. Ai impresia că istoria zbuciumată a orașului, cu toate asediile și jafurile pricinuite de Barbarossa și de alții, a fost scrisă anul trecut. Iar faptul că acești câini slăbănogi, care se furișează prin străzile mizere, n-au fost încă devorați de locuitorii de aici constituie unul din misterele lumii!

Ce oameni încruntați, ce obrazuri scofâlcite! Toți sunt cerșetori, însă asta nu-i nimic. Priviți-i cum se adună! Unii sunt prea leneși ca să vină jos, sau prea înțelepți ca să se încreadă în scări și ca să cuteze să coboare pe ele, așa că își întind mâinile slăbănoage de la ferestrele de sus și strigă; alții se-adună când în jurul nostru, luptând, îmbrâncindu-se unul pe altul și cerând fără încetare de pomană în numele Fecioarei binecuvântate și din dragoste pentru Dumnezeu și toți sfinții. Un grup de copii sărmani, aproape goi, strigând și cerând în același fel, descoperă că se pot vedea în luciul trăsurii și încep să țopăie și să se strâmbe pentru plăcerea de a-și admira maimuțărelele repetate în oglindă. Un schilod nebun tocmai vrea să lovească un confrate dintre aceia care încearcă să-i înăbușe cererea inutilă și mult prea zgomotoasă; deodată, își vede în luciul trăsurii perechea supărată, se oprește brusc și, scoțând limba, începe să-și scuture capul și să flecărească. Tipătul lui ascuțit trezește o haită de creaturi sălbatice, înfășurate în veșminte jengoase, care zac pe treptele bisericii, cu oale și tigăi de vânzare. Aceștia se ridică și se apropie în goană, cerșind sfidător; „Mi-e foame! Dați-mi ceva! Ascultați-mă, *signore*, mi-e foame!” Apoi o bătrână cu un aspect înspăimântător vine șchiopătând în josul străzii și, de teamă că a întârziat, întinde o mână și, scărpinându-se în același timp pe tot corpul cu cealaltă, țipă cu mult înainte de a putea fi auzită: „Milă, milă! O să mă duc de-a dreptul să mă rog pentru dumneavoastră, frumoasă doamnă, dacă-mi veți da pomană!” În fine, trec pe lângă noi în goană membrii unei confrerii pentru îngroparea morților, mascați hidos și îmbrăcați în robe jerpelute, albe pe la margini, cu improșcături de la multe ierni noroioase, escortați de un preot murdar și de un purtător de cruce așijderea. Înconjurați de această mulțime pestriță, ne strecurăm afară din orașel; asupra noastră sunt ațintiți

ochi răi, sticloși, urmărindu-ne din întunericul fiecărei case prăvălite, ca niște scânteietoare fărăme de murdărie și putrefacție.

O frumoasă trecătoare de munte, ruinele unui fort pe o înălțime greu accesibilă - tradiția îl numește Fortul Fra Diavolo; vechiul orașel Itri, părănd o născocire din aluat, este construit aproape perpendicular pe un deal, la care se ajunge prin niște trepte abrupte; frumosul Mola di Gaeta, al cărui vin, ca și cel de Albano, a degenerat mult din zilele lui Horațiu, sau gustul lui Horațiu pentru vin nu era prea grozav, ceea ce, totuși, nu e de crezut pentru unul căruia îi plăcea atât de mult licoarea, încât a ridicat-o atâta în slăvi; încă o noapte pe drum, spre Santa Agatha; o zi de odihnă la Capua, pitorească, însă nu tot atât de seducătoare pentru un călător din ziua de azi cum au găsit-o soldații Romei pretoriene; un drum șerpuind printre vița buclată și întinsă în ghirlande de la un pom la altul; în cele din urmă, se vede Vezuviul, foarte aproape de noi: conul și vârful îi sunt albite de zăpadă, iar deasupra atârnă fumul, ca un nor dens în atmosfera încărcată a zilei. Coborâm într-o goană dealul și intrăm drept în Napoli.

În susul străzii, venind spre noi, urcă o procesiune funerară. Corpul, într-un sicriu deschis, purtat pe un fel de palanchin, este acoperit cu un postav numai purpură și aur. Cei ce-l bocesc poartă robe și măști albe. Moartea este și-aici prezentă, dar viața-i și ea bine reprezentată, încât ai impresia că toți locuitorii au ieșit în stradă, alergând ici și colo în trăsură. Unele din acestea, conduse de obișnuiții *vetturini*, sunt trase de trei căi înhămați în aceeași linie, împodobiți cu găтели elegante și cu o mare abundență de fireturi aurii, care merg întotdeauna foarte repede. Nu fiindcă încărcăturile lor ar fi ușoare - cea mai mică dintre ele duce cel puțin zece pasageri: patru în față, încă patru sau cinci agățați în spate și încă vreo doi-trei într-un fel de plasă ori sac, fixat dedesubt, la osie, unde stau pe jumătate sufocați în noroi și în praf.

Atleți de circ, cântăreți *buffo* cu chitare, recitatori de poezii, povestitori, spectacole ieftine cu clovni și actori, tobe și trompete, pânze zugrăvite, arătând minunile dinăuntru, precum și mulțimi de curioși adunați afară, întetesc vârtejul și forfota. *Lazzaroni*¹ în zdrențe zac adormiți pe praguri, sub arcade ori în bordeie; cei din mica nobilime, în veșminte vesele, gonesc cu trăsurile pe *chiaja*, sau se plimbă în Grădina Publică; sub porticul marelui Teatru San Carlo, în plină stradă, scribii de scrisori, cocoțați în spatele micilor pupitre, prevăzute cu suporturi pentru călimări, își așteaptă plini de răbdare clienții.

¹ Cerșetori, zdrențăroși (ital.) (n.t).

Iată un ocnaș în lanțuri, care dorește să i se scrie o scrisoare către un prieten. Se apropie de un om cu înfățișare de copist, stând sub un colț de arcadă și făcându-și meseria. A obținut permisiunea de la sentinela care-l păzește și care rămâne tot timpul lângă el, sprijinindu-se de zid și spărgând nuci. Ocnașul dictează la urechea copistului și, cum nu știe carte, privește intens în ochii acestuia, ca

să citească în ei dacă a scris exact ceea ce i-a spus. După un timp, ocnașul devine discursiv și incoerent. Copistul se oprește și-și freacă bărbia. Ocnașul e volubil. În cele din urmă, copistul prinde ideea și, cu aerul unui om care știe cum s-o aducă din condei, o așterne pe hârtie, oprindu-se din când în când ca să-și privească plin de admirație propriul text. Ocnașul nu scoate o vorbă. Soldatul sparge nucile cu mult stoicism. Mai e ceva? Întreabă copistul. Nu mai e nimic. Atunci, ascultă aici, prietene. Îi citește toată scrisoarea. Ocnașul e încântat. Scrisoarea este împăturită, i se pune adresa, se înmânează ocnașului și acesta plătește onorariul. Copistul recade indolent pe scaun și ia o carte. Ocnașul adună de pe jos un sac gol, sentinela aruncă o mână de coji de nuci, își pune arma pe umăr și pornesc amândoi la drum.

De ce oare, ori de câte ori îi privești, cerșetorii își lovesc ușor bărbiile cu mâna dreaptă? Fiindcă totul la Napoli se exprimă cu ajutorul pantomimei, iar acesta este semnul convențional pentru foame. Un bărbat care se ceartă cu altul își pune palma mâinii drepte pe dosul celei stângi și mișcă degetele mari - ceea ce amintește mișcarea urechilor de măgar - la care adversarul său este pur și simplu disperat. Doi se tocimesc pentru pește și, când i se spune prețul, cumpărătorul își golește un buzunar imaginar și pleacă fără să spună o vorbă, transmitându-i astfel, destul de clar, vânzătorului că socotește marfa prea scumpă. Se întâlnesc doi, care tocmai treceau în trăsură pe acolo; unul își atinge buzele de două-trei ori, arătând cele cinci degete ale mâinii drepte, după care face o tăietură orizontală în aer, cu palma. Celălalt dă din cap vioi, apoi își vede de drumul său: a fost invitat la o cină prietenească la orele cinci și jumătate și se va duce cu siguranță.

În toată Italia, o anumită mișcare din încheietura mâinii drepte cu arătătorul scos în afară exprimă negația - singura pe care o vor pricepe vreodată cerșetorii. Așadar, la Napoli, cele cinci degete constituie un vocabular copios.

Toate acestea și multe alte scene de viață și forfotă pe stradă, mâncatul macaroanelor la apusul soarelui, vânzarea florilor toată ziua, cerșitul și furtul peste tot și la toate ceasurile, le vezi pe luminosul țărm al mării, unde valurile golfului sclipesc vesel. Însă, dragii mei iubitori și vânzători de pitoresc, să nu pierdem din ochi depravarea, degradarea și mizeria cu care este, inseparabil, asociată această veselă viață napolitană! Nu este bine să disprețuiești San Gile și să te înnebunești după Porta Capuana. O pereche de picioare goale și o basma roșie zdrențuită nu constituie oare o diferență totală între ceea ce este interesant și ceea ce e brutal și odios? Descriind, poetizând mereu frumusețile acestui loc minunat, cel mai încântător din lume, să încercăm, ca o datorie, să asociem noi exemple de pitoresc cu recunoașterea palidă a destinului și capacităților omului, care sunt mai demne de speranță, cred eu, printre gheturile și zăpezile Polului Nord, decât în soarele și înflorirea prezente în Napoli.

Capri (un nume odios odată, din cauza lui Tiberiu, bestia zeificată), Ischia, Procida, miile de frumuseți aflate în depărtarea Golfului, iată-le în marea albastră, care se schimbă de douăzeci de ori pe zi în ceață și în strălucirea soarelui: sunt când aproape, de parcă le poți atinge cu mâna, când departe, când nevăzute. Cel mai frumos ținut din lume se întinde în jurul nostru. Fie că ne îndreptăm spre țarm, către splendidul amfiteatru maritim de la Miseno, și trecem pe lângă grota lui Posilipo, în drum spre Grotto del Cane și apoi mai departe, la Baiae, fie că mergem în partea cealaltă, spre Vezuviu și Sorrento, drumul este o succesiune de priveliști încântătoare. Înspre Sorrento, deasupra porților și aradelor, se află nenumărate iconițe ale lui San Genaro, ținând brațul întins asemenea lui Canute¹, ca să împiedice furia Muntelui în Flăcări; călătorim apoi comod pe calea ferată de-a lungul superbeii plaje, pe lângă orașul Torre del Greco, construit pe cenușa unei așezări mai vechi, distrusă de o erupție a Vezuviului; vedem case cu acoperișul plat, grânare și fabrici de macaroane; Castel-a-Mare, castelul în ruine, locuit acum de pescari, se ridică parcă din mare pe o îngrămădire de stânci. Aici se termină calea ferată, dar ne putem continua drumul călare, urmând o succesiune de golfuri superbe; peisajul pare să se prăvălească de pe vârful lui San Angelo (cel mai înalt munte din apropiere) până la marginea apei – printre vii, măslini, livezi de portocali și lămâi, stânci, viroage înverzite între dealuri;

¹ Canute (sau Cnut), danez, rege al Angliei (1016-1035). Legenda spune că, pentru a curma lingușelile curtenilor, s-a dus la malul mării și a poruncit valurilor să se liniștească; acestea nu l-au ascultat și au înaintat până la el, udându-l (n. t).

drumul se strecoară pe la poalele unor înălțimi înzăpezite și prin orășele în care, pe la porți, stau femei frumoase și brune; trecem apoi pe lângă pitorești vile de vară și ajungem la Sorrento, unde poetul Tasso s-a inspirat din frumusețile dimprejur. La înapoiere, urcăm înălțimile de deasupra orașelului Castel-a-Mare și privind în jos, printre crengi și frunzăriș, vedem marea învâlmurată, scânteind în soare, în timp ce, departe, căsuțele albe din Napoli se văd ca niște zaruri. Întoarcerea acasă la apusul soarelui, admirând pe o parte marea strălucitoare și pe cealaltă muntele tot mai întunecat, cu fumul și flacăra lui - iată o sublimă încheiere a acestei zile încântătoare.

Catedrala din apropierea Porții Capuane - nu departe de vechea piață de pește din cel mai murdar cartier din Napoli, și locul de unde a pornit revolta lui Masaniello¹ - e renumită prin faptul că a fost scena uneia din primele proclamații adresate de un tribun poporului, și nu s-ar remarca prin nimic altceva, dacă n-ar fi sfântul de ceară împodobit cu bijuterii, pus într-un coșciug de sticlă, încrucișând pe piept două brațe ciudate, ori numărul impresionant de cerșetori care își lovesc fără încetare bărbile, ca o baterie de castaniete. Catedrala, cu un portal frumos și coloane de granit african și

¹ Tomaso Aniello, zis Masaniello; tribun al poporului napolitan, născut în acest oraș în 1620; conducător al revoltei locuitorilor din Napoli, a fost asasinat în 1647 (n. ed. engl.).

egiptean, care au ornat odinioară templul lui Apollo, păstrează faimosul sânge sacru al lui San Gennaro, sau Jannuarius, ținut aici în două flacoane închise într-un chivot de argint; în mod miraculos, sângele se lichefiază de trei ori pe an, spre marea uimire a poporului. O dată cu lichefierea sângelui se înroșește și piatra aflată la o distanță de câteva mile de catedrală, pe care Sfântul a îndurat martiriul. Se zice că până și preoții care oficiază slujba capătă uneori, când se întâmplă minunea, o ușoară culoare roșie.

Bătrânii din bordeiele de la intrarea în vechile catacombe, care, în bătrânețea și infirmitatea lor, par să aștepte ultima clipă aici, ca să fie înmormântați unde au trăit, sunt membrii unei confrerii ciudate, numită Spitalul Regal, participând în mod oficial la funeralii. Două dintre aceste cadavre vii pornesc cu pași șovăitori, purtând lumiânări aprinse, ca să ne arate cavernele morții, și o fac foarte indiferenți, ca și cum ei înșiși ar fi nemuritori. Timp de trei sute de ani, cavernele acestea au fost locuri de îngropăciune și într-un anume punct al lor se află o groapă mare, plină de tigve și oseminte, zise a fi tristele rămășițe ale celor secerați de o epidemie îngrozitoare. În rest, nimic altceva decât praf. Dăm peste un imens labirint de lungi galerii scobite în rocă. La capătul unora dintre ele se vede licărind pe neașteptate lumina zilei, care arată înspăimântătoare și stranie printre torțe și prin atâta praf sub bolțile întunecate, încât parcă și strălucirea ei ar fi moartă și îngropată.

Actualul loc de îngropăciune se află departe, afară, pe un deal situat între oraș și Vezuviu. Fostul Campo Santo, cu cele trei sute șaiszeci și cinci de puțuri, este folosit numai pentru aceia care mor în spitale și în închisori, sau pentru cadavrele nereclamate de vreo rudă ori vreun prieten. Noul și faimosul cimitir nu e prea departe de acolo și, deși neterminat, are deja multe morminte printre arbuști, flori și coloane grațioase. S-ar putea obiecta, pe bună dreptate, că unele monumente funerare sunt nefirești și prea fanteziste, însă lumina orbitoare pare să justifice totul aici; iar Vezuviul, separat de morminte printr-o încântătoare coastă de deal, intensifică parcă tristețea locului.

Privit din acest nou „oraș al morților“, muntele ne apare solemn, cu fumul negru plutind deasupra pe cerul albastru; însă cu atât mai amenințătoare și mai zguduitoare ni se înfățișează priveliștea vulcanului, contemplată de pe ruinele triste ale Herculaneumului și Pompeiului.

Aflându-te în marea piață din Pompei și căutând cu privirea de-a lungul străzilor încremenite, printre templele ruinate ale lui Jupiter și Isis și peste casele distruse, cu sanctuarele lor cele mai intime deschise azi zilei, spre Vezuviul luminos și înzăpezit, înălțându-se în depărtarea pașnică, pierzi orice noțiune a timpului

și orice interes pentru alte lucruri, copleșit fiind de strania și melancolică senzație stârnită de vederea laolaltă a distrugerilor și a distrugătorului, uniți în acest liniștit tablou sub soare. Apoi, rătăcind în continuare, ai să vezi la fiecare colț mici semne familiare ale vieții omenești, ale preocupărilor cotidiene: șanțul lăsat de frânghia găleții în marginea de piatră a fântânii secate, urma roților de care în pavajul străzilor, locul cupelor de băut pe tejgheaua de piatră a prăvăliilor de vin, amforele din pivnițe tainice, înmagazinate acolo atâtea sute de ani și netulburate până la această oră - toate redau solitudinea și deprimarea locului, într-un mesaj de mii de ori mai tulburător decât dacă vulcanul, în furia sa, ar fi măturat de pe pământ toată cetatea și ar fi cufundat-o în adâncul mării.

După ce orașul a fost zguduit de cutremurul care a precedat erupția, au fost tocmiți pietrari ca să taie în marmură noi ornamente pentru temple și pentru celelalte clădiri deteriorate. Iată opera lor zăcând dincolo de poarta orașului, ca și cum mâine s-ar înapoia la lucru.

În privința casei lui Diomedee, unde au fost găsite schelete îngrămădite, aproape de ușă, întipărirea corpurilor de cenușă se vede și azi, când din morți n-au mai rămas decât oasele. Tot așa, în teatrul din Herculaneum, o mască evident comică, plutind în fluviul de lavă fierbinte, și-a imprimat trăsăturile în el; lavă s-a întărit ca piatra, iar acum masca îi întoarce călătorului aceeași privire fantastică pe care o arunca spectatorilor în acest teatru acum două mii de ani.

În afară de minunea de a te afla în aceste locuri, pășind de-a lungul străzilor, înăuntrul și în afara caselor, sau prin camerele secrete ale templelor unei religii care a dispărut de pe fața pământului, găsind multe urme încă proaspete ale antichității îndepărtate, ca și cum scurgerea timpului s-ar fi oprit după această catastrofă și nu ar mai fi urmat nopți, zile, luni, ani și secole de atunci; nimic nu este mai impresionant și mai teribil decât urmele de peste tot ale cenușii, puterea ei irezistibilă și neputința de a scăpa de ea. În pivnițele de vin, cenușa a forțat vasele de pământ, înlocuind vinul și înecându-le până la gât. În morminte, cenușa vulcanului a forțat-o pe aceea a morților din urnele funerare și pulberea nouă s-a contopit cu pulberea veche. Gurile, ochii și craniile s-au umplut cu această substanță teribilă. La Herculaneum, unde torentul a fost mai puternic, lavă și cenușa s-au rostogolit în oraș, ca marea. Imaginați-vă un potop de apă transformat în marmură - aceasta e „lava” de aici.

Niște lucrători tocmai săpau o fântână, pe a cărei margine stăm și privim noi acum când, pe neașteptate, au dat peste băncile de piatră ale teatrului (în fundul gropii, acestea păreau a fi trepte) și au descoperit astfel orașul îngropat odinioară: Herculaneum. Coborând îndată cu torțe aprinse, suntem uimiți de zidurile monstruoase ridicându-se între bănci, închizând scena, insinuându-

și formele în locuri absurde, răvășind întregul plan și făcând din el un vis al dezordinii. La început n-am putut crede, nu ne-am putut imagina că această masă compactă nu e decât lavă care s-a revărsat și a înecat tot orașul, și că tot ceea ce nu se mai găsește aici a fost tăiat, ca de o secure, chiar dacă era din piatră dură. După ce am văzut și am înțeles, grozăvia lavei ni s-a înfățișat întreagă, în imagini de nedescris.

În ambele orașe, pe pereții caselor rămase fără acoperiș, se pot vedea numeroase fresce (unele dintre ele au fost mutate cu grijă la muzeu, la Napoli) care par atât de proaspete și de clare, încât ai impresia că ar fi fost executate ieri. Sunt acolo naturi moarte cu merinde, sticle, oglinzi, jucării și alte asemenea; ori obișnuite scene de familie, fabule mitologice redată cu multă vigoare și pe șleau, repetiții la teatru, poeți care-și citesc versurile unor prieteni, inscripții pe ziduri, satire politice, anunțuri, desene neîndemânatică, făcute de școlari: toate populează și restaurează aceste orașe antice, hrănind fantezia vizitatorului cuprins de o vie uimire. De asemenea, se găsesc obiecte de toate felurile: lămpi, mese, divane, vase de bucătărie, de băut, de mâncare, unelte ale lucrătorilor, instrumente chirurgicale, bilete la teatru, bani, podoabe, legături de chei găsite încleștate în pumnul scheletelor, coifuri ale gărzilor și ale luptătorilor, și chiar un clopoțel de casă care pare să păstreze încă vechile tonuri domestice.

Până și cele mai mărunte obiecte își aduc contribuția la faima Vezuviului, făcându-l mai interesant și investindu-l cu o adevărată fascinație. Privind din orașele în ruină spre ogoarele învecinate, cultivate cu viță aspectuoasă și pomi îmbelșugați, te gândești că numeroase temple, clădiri și străzi mai zac încă sub livezile liniștite, așteptând să fie scoase la lumina zilei: o stare de basm, plină de taine, care-ți captivează imaginația și nu se supune nimănui. Nimănui, în afară de Vezuviu; însă muntele este geniul locului. Fiecare ruină creată de acesta ne duce privirea curioasă înapoi, spre fumul care se ridică spre cer. Se înalță în fața noastră, când ne croim drum prin străzile ruinate, ori deasupra noastră când stăm pe zidurile sfărâmate; îl urmărim prin fiecare gol al coloanelor distruse și prin dantelăria poznașă a viței, cât timp cutreierăm prin curțile pustii ale caselor. Ducându-ne spre Paestum, ca să vedem acolo niște construcții urâte, din care și cele mai recente au fost ridicate cu sute de ani înainte de nașterea lui Cristos, dar rezistând și-acum în solitară măreție pe o câmpie sălbatică, bântuită de malarie, urmărim Vezuviul cum dispare în depărtare, pentru ca la întoarcere să-l observăm cu același entuziasm și interes – muntele, destinul neînduplecat al acestui frumos ținut, prevestindu-i parcă ursita.

În această zi de primăvară timpurie, pe când ne întoarcem de la Paestum, e foarte cald la soare, iar la umbră foarte rece, încât putem mânca de prânz în aer liber, lângă poarta Pompeiului, în timp ce râulețul din apropiere oferă destulă răcoare, tocmai bună

pentru răcirea vinului nostru. Soarele strălucește puternic; pe cerul albastru nu e nici măcar urmă de nor; astă seară va fi lună plină. Nu ne pasă că zăpada și gheața se aștern gros pe culmea Vezuviului, că am mers toată ziua pe jos prin Pompei, ori că prin partea locului se spune că străinii n-au ce căuta noaptea pe munte, într-un anotimp atât de nepotrivit. Profităm deci de vremea frumoasă ca să ajungem cât mai repede la Resina, un sătuleț de la poalele muntelui, să ne pregătim în casa călăuzei cât putem mai bine, după această hotărâre luată în pripă, ca să urcăm imediat și să prindem apusul soarelui la jumătatea drumului, răsăritul lunii în vârf și miezul nopții pe drumul de întoarcere!

La orele patru după amiază, în curtea grajdului lui *signor* Salvatore se aude un vacarm asurzitor: cunoscută căpetenie de călăuze poartă la pălărie o bandă aurie; treizeci de ajutoare, care se învălmășesc și țipă deodată, pregătesc în vederea ascensiunii șase ponei înșeuăți, trei litiere și câteva ciomege zdravene. Fiecare din cei treizeci se ceartă cu ceilalți douăzeci și nouă, înspăimântându-i pe cei șase ponei; în curtea grajdului se mai înghesuie și o mulțime de locuitori din sat, participând și ei la zarva de acolo, călcați în picioare de vite.

După multă hărțuială și mai mult zgomot decât ar fi necesar pentru asediarea întregului Napoli, expediția se pune în mișcare. Șeful, care a fost plătit cu dărnicie pentru tot ce face, călărește înaintea grupului; cele treizeci de ajutoare merg pe jos. Opt duc litierele, care urmează să fie folosite curînd, iar ceilalți douăzeci și doi cerșesc.

O vreme urcăm pe un drum de piatră părănd o largă scară neterminată, străjuită de vii pe ambele părți. În cele din urmă, ieșim într-un loc pustiu, bătut de vânt, unde lava zace învălmășită în enorme mormane de culoare ruginie, de parcă pământul ar fi fost brăzdat de fulgere. Aici ne oprim ca să vedem cum apune soarele. Transformarea produsă în peisajul dezolant și pe întregul munte, când lumina roșie dispare complet și se lasă noaptea, măreția de nedescris și tristețea întronată în jur, iată lucruri de neuitat pentru acela care le-a fost martor.

Când, după ce ne-am croit cu greu drum prin terenul accidentat, ajungem la baza conului extrem de abrupt și părănd a se înălța perpendicular chiar din locul în care descălecăm, s-a făcut întuneric beznă. Singura lumină e cea răspândită de zăpada mare, înghețată și albă, care acoperă conul muntelui. A pogorât frigul și aerul rece te pătrunde până la oase. Cei treizeci și unu nu au luat nici un fel de torțe, socotind că luna se va ridica înainte de a ajunge noi sus. Două litiere sunt pentru doamne, iar a treia poartă un domn cam greu, din Napoli, a cărui ospitalitate și bunătate l-au atașat expediției, determinîndu-l să participe la acordarea onorurilor alpine. Domnul cel greu e purtat de cincisprezece oameni, iar fiecare doamnă numai de o jumătate de duzină. Noi, cei care mergem pe jos, ne folosim de ciomege cum putem mai bine, și

astfel întregul grup începe să urce cu greu panta, prin zăpadă, de parcă ne-am chinui să ajungem în vârful unui uriaș tort antediluvian.

Ne trudim așa mult timp, iar căpetenia călăuzelor privește chiorâș în jur, când vreun membru al grupului - un obișnuit al muntelui de mai mulți ani, deși nu e italian, și pe care îl vom numi aici domnul Pickle din Portici - insinuează că ne va fi, cu siguranță, foarte greu să coborâm, deoarece a dat înghețul și poteca obișnuită, de cenușă, este acoperită de zăpadă și gheață. Dar atenția ne este mai degrabă atrasă de litierele de deasupra, care se lasă când într-o parte, când în alta, după cum cei ce le poartă alunecă și se rostogolesc încontinuu, iar la un moment dat întreaga persoană a domnului cel greu, stând cu capul în jos, ni se înfățișă într-o postură alarmantă!

Curând, răsăritul lunii reînvie vigoarea sleită a purtătorilor. Stimulându-se unul pe altul cu îndemnul „Curaj, prieteni! O să mâncăm macaroane!”, aceștia se grăbesc mai vârtos către vârf.

După ce-au luminat creasta albită de zăpadă de deasupra noastră, în timp ce noi urcăm încă în beznă, razele lunii s-au revărsat ca o cascadă peste întreaga coastă a muntelui, dezvăluind dedesubt întinsul mării, micuțul Napoli și, în depărtare, fiecare sătuleț din ținuturile învecinate. Această priveliște încântătoare ne întâmpină când ajungem pe platforma din vârf - chiar în regiunea focului - unde, dintr-un crater stins, format din îngrămădiri enorme de cenușă și zgură, arătând ca niște blocuri de piatră scoase dintr-o imensă cascadă de flăcări, răbufnește, din fiecare spărtură și crevasă, fumul fierbinte și sulfuros, în timp ce dintr-un deal mai încolo - craterul actual - care se ridică vertiginos din platformă, izbucnesc pânze imense de foc, înroșind noaptea în flăcări, înnegrind-o cu fum, împrôșcând-o cu pietre și zgură incandescentă, proiectate în aer ca niște fulgi și căzând jos ca plumbul. Oare ce cuvinte ar putea descrie întunecimea și grandoarea acestei scene?

Bolovănișul, fumul, senzația de sufocare din cauza sulfului, frica de a cădea în crăpăturile din pământ, oprirea neîncetată pentru altcineva care s-a pierdut în beznă (fiindcă fumul dens ascunde acum luna), larma insuportabilă a celor treizeci, mugetul răgușit al muntelui, toate alcătuiesc o scenă atât de confuză, încât avem senzația că amețim. După ce reușim cu multă trudă să le scoatem pe doamne de acolo și să le conducem de-a curmezișul unui alt crater stins de la poalele actualului vulcan, ne apropiem mult de acesta pe partea bătută de vânt și ne așezăm pe cenușa fierbinte de la bază, privind în sus în tăcere și închipuindu-ne vag acțiunea care are loc înăuntru, socotind că în acest moment muntele este cu vreo treizeci de metri mai înalt decât era acum șase săptămâni.

E ceva în focul și vuietul acela care naște o dorință irezistibilă de a te apropia mai mult. Doi dintre noi, mai nerăbdători, nu putem sta locului și pornim, în mâini și în

genunchi, întovărășiți de căpetenia călăuzelor, să urcăm spre marginea craterului în flăcări, ca să aruncăm o privire înăuntru. Cei treizeci țipă la unison că e o treabă periculoasă și ne cheamă înapoi, înfricoșând foarte tare restul grupului.

Zgomotul, tremurii crustei subțiri de pământ, care pare să se deschidă în orice moment sub picioarele noastre și să ne azvârle în flăcările abisului de dedesubt (dacă există vreun pericol adevărat, atunci ăsta e!), fulgerele de foc chiar în fața noastră, ploaia de cenușă incandescentă căzută de sus, fumul înăbușitor de atâta sulf, avem toate motivele să ne simțim amețiți și fără cuget, ca niște bețivi. Reușim însă să ajungem sus la creastă și să ne uităm o clipă în iadul de foc, care fierbe acolo. Apoi, toți trei ne rostogolim în jos, negri de fum, pârliti, încinși și zăpăciți, fiecare cu îmbrăcămintea arsă în câteva locuri.

Ați citit de nenumărate ori că modul obișnuit de a coborî este acela de a aluneca în josul cenușii care, formând treptat un bolovan mare sub picioare, împiedică întrucâtva coborârea prea rapidă. După ce am traversat însă cele două cratere stinse și am ajuns la drumul de înapoiere, în acest loc abrupt nu se află (după cum ne-a prevenit domnul Pickle) nici un firicel de cenușă, ci doar o pânză netedă de gheață.

În această situație încurcată, zece sau o duzină de ajutoare își unesc mâinile și fac un lanț de oameni; iar cei din față bat gheața cu ciomegele cât mai bine, croind o cale pe care ne pregătim să o urmăm. Drumul este îngrozitor de abrupt și, cum nici unul din grup, nici chiar dintre cei treizeci, nu reușește să rămână în picioare mai mult de șase pași în total, doamnele sunt scoase din litiere și așezate fiecare între două persoane mai grijulii, în timp ce alți câțiva dintre cei treizeci le țin de poale ca să prevină căderea; o necesară măsură de prevedere, care tinde să le distrugă curând și fără scăpare veșmintele. Domnul cel greu este implorat să-și părăsească litiera, ca să fie escortat într-un fel asemănător, însă el se încăpățânează să fie dus jos așa cum a fost urcat, călăuzindu-se după principiul că nu e posibil ca cei cincisprezece purtători ai săi să se împiedice toți deodată și că el se simte mai sigur așa decât să se încredințeze propriilor picioare.

Acestea fiind zise și făcute, începem coborârea: uneori pe picioare, alteori aproape târându-ne pe gheață, oricum mișcându-ne mult mai atent și mai încet decât la urcuș; în mod constant, suntem alarmați de căderea unuia din spate, care, agățându-se disperat de gleznelor oricui, ar pune în pericol mersul întregului grup. Tot așa, întrucât nu este posibil ca litiera să fie purtată în față, fiindcă mai întâi trebuie făcută poteca, existența acesteia în spatele nostru, sus, cu câte-un purtător mereu căzut și cu domnul cel greu având picioarele întotdeauna în aer, constituie o înfricoșătoare amenințare. Am continuat să coborâm, ba cu greutate, ba neliniștiți - fiecare din noi căzuse în mai multe rânduri, dar fusese oprit într-un fel sau altul pe când aluneca - și

începuserăm să privim toată expediția ca pe un mare succes, când domnul Pickle din Portici, care tocmai observa că aceste neobișnuite împrejurări depășesc experiența sa anterioară, se împiedică, pică, se desprinde cu o uimitoare prezență de spirit de cei de lângă el, plonjează înainte și se rostogolește, dându-se peste cap, pe toată suprafața conului.

Dureros lucru să privești un tovarăș în suferință, lipsit fiind de orice putință de a-l ajuta; îl văd și acum acolo, în lumina lunii – am avut adeseori astfel de vise – trecând razant pe gheață, ca o ghiulea de tun. Aproape în același moment, din spate se aude un strigăt și un bărbat care purta pe cap un coș cu veșminte de schimb vine rostogolindu-se pe lângă noi, cu aceeași viteză înfricoșătoare, urmat îndeaproape de un băiat. La acest punct culminant al capitolului accidente, restul de douăzeci și opt vociferează în asemenea hal, încât o haită de lupi urlând ar părea un cor de îngeri pe lângă ei!

Amețit și plin de sânge, Pickle din Portici părea o legătură de zdrențe când am ajuns la locul unde se rostogolise (acolo descălecaseăm la urcare și lăsaserăm caii), însă, slavă Domnului, avea picioarele și mâinile întregi! Și niciodată n-am fost mai bucuroși să vedem un om perfect sănătos decât am fost atunci când l-am văzut pe Pickle luând-o și el în glumă, deși era rănit și avea dureri destul de mari. În timp ce mâncam cina, băiatul e dus la Schitul de pe Munte, cu capul bandajat, iar despre bărbatul celălalt aflăm, câteva ore după aceea, că e mai mult speriat decât rănit, neavând nici o fractură, fiindcă zăpada, din fericire, a acoperit toate colțurile de stâncă, făcându-le nevătămătoare.

După o masă strașnică și o odihnă bună în fața unui foc viori, luăm din nou caii și ne continuăm coborârea până la casa lui Salvatore – foarte încet, prietenul nostru rănit abia mai fiind în stare să se țină în șa, și îndurând cu greu durerea provocată de mișcare.

Deși s-a făcut noaptea târziu (ori dimineata devreme!), toți oamenii din sat ne așteaptă împrejurul micii curți, privind în sus pe drumul pe care urmează să sosim. Apariția noastră este salutăată cu o mare emoție și cu o gălăgie pe care, în modestia noastră, nu prea știm cum să le explicăm până ce, intrând în curte, descoperim că un bărbat dintr-un grup de domni francezi, care au urcat pe munte în același timp cu noi, zace cu un picior rupt pe o claie de fân în grajd, arătând palid ca moartea și îndurând chinuri grozave; se presupunea, deci, că și nouă ni s-ar fi putut întâmpla un accident tot atât de grav.

Vetturino care ne-a ținut companie pe tot drumul de la Pisa ne spune din toată inima „Bine v-ați întors” și „Cerul fie slăvit!” Și, caii fiind gata de drum, o pornim de îndată spre orașul Napoli cufundat în somn!

În ziua următoare, ca și în celelalte, orașul se trezește din nou, cu *policinelli*, cu hoți de buzunare, cântăreți *buffo*, cerșetori,

zdrențe, păpuși, flori, lumină, murdărie și degradare generală, aerisindu-și costumul de arlechin în strălucirea soarelui, cântând, murind de foame, dansând, jucând pe țărmul mării și lăsând toată truda pe seama muntelui care arde neconținut, harnic, mereu la treabă.

Diletanții noștri englezi ar discuta cu mult patos pe tema gustului național dacă ar putea asculta o operă italiană, cântată tot atât de prost aici ca și în Anglia, după cum ne-am putut noi da seama ascultând într-o seară *Foscari*, la splendidul Teatro San Carlo. Cât despre adevărul și spiritul scenei, micul și sărăcăciosul Teatro San Carlino (o construcție șubredă, cu numai un etaj, având niște afișe stridente pe ziduri, și plină de tobe, trompete, acrobați, clovni și doamne scămătoare), nu are egal pe lume.

Mai există un aspect specific vieții cotidiene din Napoli, care merită a fi amintit înainte de a merge mai departe: loteria!

Jocul acesta a cuprins aproape toată Italia, însă efectele și influențele lui sunt mai evidente aici, la Napoli. Lozurile se trag în fiecare sâmbătă. Loteria aduce mari venituri statului, răspândind și întreținând totodată gustul pentru acest joc de noroc printre cei mai săraci dintre săraci, o stare de care profită trezoreria, dar care îi ruinează pe cei nevoiași. Miza cea mai mică e cam de un *farthing*¹. Numerele – de la unu la o sută, inclusiv – se pun într-o cutie. Se extrag cinci numere câștigătoare. Lozul cumpărat se compune din trei numere. Dacă iese unul din ele, câștig un premiu mic. Dacă îmi ies două, premiul este de câteva sute de ori mai mare decât miza mea. Dacă ies trei, câștig de trei mii cinci sute de ori miza. Mizez (sau *joc*, cum se spune pe aici) pe câți bani vreau și iau ce numere îmi plac. Suma pe care o joc o plătesc la agenția loto de unde cumpăr biletul; ea este indicată chiar pe loz.

¹ A patra parte dintr-un *penny*; para (n. t).

La fiecare agenție se găsește o carte, „Ghid universal al loteriei”, în care orișice întâmplare și împrejurare posibilă este menționată sub un număr. De exemplu, să zicem că avem doi *carlini*, cam șapte *pence* în bani englezești. În drumul nostru spre loterie, întâlnim în cale un bărbat în negru. Când ajungem la agenție, cerem cu gravitate „Ghidul”. Ni se înmânează volumul peste tejghea, de parcă ar fi vorba de o serioasă afacere. Căutăm *om în negru*. În dreptul lui este indicat un număr. „Dați-mi numărul acesta”. După aceea căutăm *întâlnirea cu o persoană pe stradă*. Alt număr. „Dați-mi și numărul acesta”. În fine, căutăm numele *străzii* pe care l-am întâlnit pe omul în negru. „Dați-mi-l și pe acesta”. Și așa, am ales cele trei numere.

Dacă s-ar prăbuși acoperișul Teatrului San Carlo, numerele indicate în „Ghid” pentru o astfel de întâmplare ar fi jucate de atâția oameni, încât guvernul le-ar bloca imediat, ca să nu-și asume riscul de a pierde ceva pe ele. Acest lucru se întâmplă destul de des. Nu de mult, când a avut loc un incendiu la Palatul Regal, s-a făcut atâta caz de *foc*, *rege* și *palat*, încât jocul pe numerele

indicate pentru aceste cuvinte în *Cartea de aur* a fost interzis. Cei fără carte susțin că fiecare întâmplare sau împrejurare este, atât pentru privitor, cât și pentru cel în cauză, o revelație în legătură cu loteria. Tot așa, de multă căutare se bucură unii oameni cu darul de a avea vise norocoase, după cum sunt și unii preoți favorizați în mod constant de Cel de Sus cu viziuni ale numerelor câștigătoare.

Am auzit despre un cal care a luat-o la goană cu un om și l-a azvârlit jos, aproape mort, la colțul unei străzi. Un alt bărbat s-a luat deîndată după ei și, incredibil, alergând atât de repede, a ajuns acolo imediat după accident. S-a aruncat în genunchi lângă nefericitul călăreț și i-a luat mâinile, cuprins de o mare mâhnire. „Dacă mai ai viață în tine” îl imploră, „spune-mi un cuvânt! Cât mai ai suflare, spune-mi câți ani ai, în numele Cerului, ca să pot juca numărul la loterie!”

La ceasurile patru după-amiază mergem să urmărim tragerea. Ceremonia are loc în fiecare sâmbătă la *tribunale*, ori Palatul de Justiție, într-o încăpere sau galerie cu totul neobișnuită, mirosind a pământ și mucegai, ca o pivniță veche, și umedă ca o temniță. La un capăt al încăperii se află o platformă, cu o masă mare în formă de potcoavă, la care stau președintele și consiliul - toți sunt judecători! Bărbatul așezat pe un taburet în spatele președintelui este *capo lazzarone*¹, un fel de tribun al poporului, numit din partea acestuia pentru a lua aminte că toată treaba să fie îndeplinită cinstit, asistat fiind aici de câțiva prieteni apropiați. E un negricios în zdrențe; părul lung și încâlcit îi atârână pe toată fața, iar din cap până-n picioare e acoperit cu cea mai autentică murdărie. Încăperea geme de lume, oamenii simpli din Napoli, iar între ei și platformă, păzind treptele care duc la aceasta, un mic grup de soldați.

¹ Șeful zdrențăroșilor (ital.) (n. t.).

O mică întârziere este provocată de faptul că nu au sosit toți judecătorii; până atunci, cutia în care sunt puse numerele rămâne ținta celui mai mare interes. Când totul este gata, băiatul care urmează să extragă numerele devine figura centrală a spectacolului. Este îmbrăcat special pentru această ocazie într-o haină strâmtă de olandă cafenie, având numai o mânecă (stângă), brațul drept rămânând dezgolit până la umăr, gata să se avânte în cutia misterioasă.

În tăcerea apăsătoare, întreruptă doar de șoapte, toți ochii sunt ațintiți asupra acestui tânăr preot al Fortunei. Spectatorii încep să se intereseze cât mai are, cu scopul de a juca numărul la tragerea următoare; de asemenea, câți frați și surori sunt în familie, vârsta tatălui și a mamei, dacă are vreo aluniță sau vreun neg - unde și câte. Sosirea penultimului jucător (un omuleț de care publicul se teme, căci s-ar zice că are „ochiul rău”) creează o ușoară rumoare și ar prilejui una și mai mare dacă n-ar fi imediat înlocuit, ca obiect de atracție, de preotul venit să officieze slujba; acesta înaintează foarte grav către locul cuvenit, urmat de un

băiețel foarte murdar, care-i aduce odăjdiile împreună cu un vas cu apă sfințită.

Iată că, în cele din urmă, a sosit și ultimul jucător, care își ia locul la masă în formă de potcoavă.

În sală se iscă un vacarm tot mai mare. În mijlocul gălăgiei, preotul își vâră capul în odăjdiile sfințite și le trage peste umeri. Spune o rugăciune în șoaptă, după care înmoaie un fel de măturică în vasul cu apă sfințită și stropește cutia și pe băiat, dându-le astfel o dublă binecuvântare pentru care atât cutia, cât și băiatul sunt ridicați pe masă. Băiatul rămâne acolo, iar cutia este purtată acum în fața platformei de câte un jucător, care o ține sus și o scutură viguros tot timpul, părând să spună, ca un scamator: „Nu-i nici o înșelătorie, doamnelor și domnilor, priviți cu atenție, vă rog!” În cele din urmă, cutia este așezată în fața băiatului, care ține mai întâi brațul gol în sus, cu palma deschisă, apoi îl afundă în deschizătură (cutia este făcută ca o urnă de vot) și scoate un număr înfășurat ca o bomboană. Îl înmânează judecătorului de lângă el, care-l desfășoară un pic și-l înmânează, la rândul său, președintelui, aflat alături. Președintele îl desfășoară și el foarte încet. *Capo lazzarone* se apleacă peste umărul lui. Președintele îl ține o clipă încă nedesfăcut de tot și-l întinde lui *capo lazzarone*. Acesta privește cu aer nerăbdător, apoi țipă cu voce tare și ascuțită *sessantadue!* (șaizeci și doi), arătând și cu degetele în timp ce strigă numărul. Vai! *Capo lazzarone* însuși nu a mizat pe șaizeci și doi! Fața i se lungește și ochii i se rotesc sălbatic.

Cu toate aceasta, numărul fiind dintre cele preferate, este primit destul de bine, ceea ce nu se întâmplă întotdeauna. Numerele sunt trase toate în același mod, mai puțin binecuvântarea. Ajunge una pentru întreaga tablă a înmulțirii! Singurul element nou în desfășurarea tragerii este schimbarea tot mai evidentă din atitudinea lui *capo lazzarone* care, fără îndoială, a speculat la limita extremă a mijloacelor sale pecuniare și, văzând că nici ultimul număr nu este al său, își frânge mâinile și își ridică ochii în tavan, înainte de a striga cu voce tare, ca și cum ar protesta că sfântul său patron a comis o nedreptate atât de mare. Sper să nu-l părăsească pentru vreun alt sfânt din calendar, deși tocmai cu asta pare să-l amenințe acum.

Unde pot fi câștigătorii, nimeni nu știe. Sigur este că nu sunt printre cei de față și dezamăgirea generală te umple de milă pentru acești sărmani. Stăm deoparte, observându-i cum trec prin curtea de jos și arătând tot atât de nenorociți ca și deținuții din închisoarea alăturată care îi privesc de după zăbrele. Ba unii arată chiar ca niște capete atârinate în lanțuri deasupra porții, în amintirea vremurilor de demult, când posesorii lor erau spânzurați chiar acolo, pentru înștiințarea poporului.

Însoțiți de un minunat răsărit de soare, plecăm din Napoli spre Capua, după care, timp de trei zile, călătorim pe niște drumuri laterale, ca să vizităm Mănăstirea Montecassino, cocoțată pe un

deal abrupt și înalt deasupra orașului San Germano, și pierdută, când am ajuns noi acolo, în norii unei dimineți cețoase.

Cu atât mai bine, fiindcă sunetul profund al clopotului se aude misterios în aerul liniștit, în timp ce catării ne poartă pe serpentina către mănăstire; nu se vede nimic decât ceața cenușie, mișcându-se solemn, încet, ca o procesiune funerară. Zărim, în cele din urmă, o îngrămădire fantomatică de clădiri: zidurile și turnurile cenușii se conturează nedeslușit, deși sunt atât de aproape și de masive; vapori neliniștiți se rostogolesc greoi prin coridoarele boltite.

În curtea tetragonală, două umbre negre pășesc pe lângă statuia sfântului patron și cea a surorii sale; în spatele lor saltă un corb care, drept răspuns dat clopotarului, croncăne și cuvântă în cea mai pură toscană! Cât de mult seamănă cu un iezuit! Niciodată un individ prefăcut și misterios nu s-a simțit mai în largul său ca acest corb care stă acum la ușa refectoriului, prefăcându-se că se uită în altă parte când, de fapt, scrutează vizitatorii, ascultându-i cu o atenție mărită.

Ușierul, în comparație cu corbul, nu mai are nici un haz!

„Vorbește ca noi”, remarcă ușierul, „aproape la fel de clar”. Aproximativ? Nimic nu ar putea fi mai grăitor decât primirea făcută de corb țăranilor care intră pe poartă cu coșuri și poveri. Rotirea ironică a ochilor și croncănitul, ca un râs înfundat, în gâtjej l-ar îndreptăți deopotrivă să fie ales superiorul unui Ordin al Corbilor. Știe tot ce se petrece acolo. „Prea bine”, zice el, „știm noi ce știm. Veniți, oameni buni, veniți! Îmi face plăcere să vă văd!”

Cum a fost ridicată această construcție extraordinară într-un astfel de loc, unde numai truda de a aduce piatra, fierul și marmura trebuie să fi fost îngrozitoare? „Crrr”, face corbul, întâmpinându-i pe țărani. Cum, fiind prădată, apoi distrusă de foc și de cutremur, s-a ridicat ea din ruine și a devenit ceea ce putem vedea acum: o mănăstire mare, cu o biserică atât de somptuoasă și de măreață? „Crrr”, face corbul, salutându-i pe țărani. Acești oameni au o înfățișare nenorocită și (ca de obicei) sunt complet ignorați și cerșesc, în timp ce călugării îngâna în capelă. „Crrr”, face corbul, „Crrr!”

Astfel îl părăsim, croncănind și rotindu-și ochii acolo, la poarta mănăstirii, și coborâm, șerpuind din nou printre nori. În cele din urmă, după ce am ieșit din ceață, în depărtare ni se dezvăluie satul de jos, iar ținutul întins și mănos, străbătut de râulețe, ne oferă o priveliște mult mai încântătoare decât cea a mănăstirii sumbre și învăluită în neguri.

Călătorim din nou pe drumuri noroioase, prin sate năruite și prăpădite, unde n-ai să vezi o fereastră întreagă, haine în loc de zdrențe sau ceva de mâncare în prăvăliile nenorocite. Femeile poartă un corsaj de un roșu aprins, o fustă albă și o podoabă de cap napolitană, din pânză de in, pe care odinioară cărau poveri. Bărbații și copiii poartă ce apucă.

Soldații sunt murdari și lacomi ca niște câini. Hanurile sunt parcă pline de strigoi, deci infinit mai interesante și mai amuzante decât cele mai bune hoteluri din Paris. E unul lângă Valmonte (un orașel arătând ca o roată, întărit cu ziduri, pe muntele din față), la care se ajunge străbătând o mlaștină adâncă până la gleznă. Jos se află o galerie pustie, o curte întunecoasă plină de grajduri și poduri goale și o bucătărie mare și lungă, cu o bancă și o masă, ambele la fel de mari și de lungi, unde se tot adună, în jurul unui foc, cât timp e pregătită cina, un grup de călugări, printre care și doi preoți. Sus, pe scări, se află o galerie de cărămidă colțuroasă, cu foarte puține ferestre și cu mai puține petice de sticlă zgrunțuroasă la ele, în timp ce toate ușile care se deschid aici (o duzină, poate chiar două) sunt scoase din balamale, iar masa nu este altceva decât o înșiruire de scânduri goale pe niște capre, la care ar putea mânca comod pe puțin treizeci de oameni; vatra este încăpătoare cât un salon și în ea lemnele ard în flăcări vii, trosnind înspăimântător și luminând cele mai urâte și mai întunecoase chipuri, desenate cu cărbune pe laturile vărute de călătorii care au trecut pe aici. Pe masă se află o lampă țărănească abia pâlpâind, iar în jurul mesei plutește parcă, scărpînându-se încontinuu în părul ei negru, o femeie micuță, ca o piticanie cu chip de ceară; se înalță pe vârful picioarelor ca să orânduiască tacâmurile și face un salt acrobatic ca să se uite în cana de apă. Păturile din odăile alăturate sunt dintre cele mai originale. În tot hanul nu se găsește un ciob de oglindă, iar lavoarul seamănă cu o mașină de gătit. Piticania cu chipul ca de ceară pune pe masă o sticlă de-un litru cu vinul cel mai bun și aduce, laolaltă cu o jumătate de duzină de alte feluri, două treimi de ied fript, care fumează de fierbinte ce e! Femeia este tot atât de bine dispusă pe cât e de murdară, ceea ce spune mare lucru. Bem, deci, în sănătatea ei și pentru prosperitatea localului. Ajungem înapoi la Roma și o lăsăm în urmă o dată cu pelerinii care se întorc acum la casele lor, fiecare cu toiagul și blidul lui, cerând de pomană în numele iubirii Domnului; după ce străbatem un ținut frumos, sosim la cascada Terni, unde vijeliosul Velino se năpustește cu toate apele de pe o înălțime stâncoasă, formând jerbe strălucitoare și nenumărate curcubee. Perugia, puternic fortificată de îndemânarea oamenilor și de natură, pe un deal înalt, ridicându-se abrupt din câmpie, acolo unde munții purpurii se unesc cu cerul, ne întâmpină voios într-o zi de târg, strălucind de atâtea culori vii. Sumbrele, dar bogatele clădiri gotice sunt admirabil construite. Pavajul pieții este presărat cu produse de la țară. Pe coasta abruptă, de-a lungul drumului dinspre oraș, sub ziduri, se află un târg zgomotos de viței, miei, porci, cai, catări și boi. Printre copitele vitelor bat viguros din aripi găște și curcani, iar cumpărătorii, vânzătorii și mulțimea de gură-cască se înghesuie chiar în drumul nostru pe când coborâm, strigând la ei.

Deodată, printre caii noștri se aude un sunet metalic. Surugiul îi oprește. Prăbușindu-se în șa și ridicându-și ochii spre

cer, scapă un blestem; „Oh, Jupiter atotputernice! Un cal și-a pierdut potcoava!”

În ciuda groaznicei naturi a acestui accident și în pofida privirii cu adevărat desperate a surugiului (imposibilă la orice om care nu e un *vetturino* italian), neajunsul e reparat degrabă de un potcovar cu al cărui ajutor ajungem la Castiglione în aceeași seară și la Arezzo în ziua următoare. Slujba se ține, ca de obicei, în frumoasa catedrală în care strălucirea soarelui pătrunde printre stâlpi și vitralii, ici descoperind și colo ascunzând siluetele îngenunchate pe pardoseală, și croind poteci de lumină în lungile-i coridoare.

Dar, într-o dimineată senină, descoperim o frumusețe cu mult mai mare și mai deosebită când, privind în vârful unui deal, ni se dezvăluie Florența! Se întinde în fața noastră într-o vale însoțită, luminoasă, străbătută de meandrele fluviului Arno și înconjurată de dealuri, cu domuri, turnuri și palate ridicându-se dintr-o îngrămădire strălucitoare, care lucește precum aurul în soare!

Străzile frumoasei Florențe sunt nespuse de grave și sobre; clădirile vechi și masive aruncă tot atâtea umbre pe stradă ca și în râu, încât vedem zăcând la picioarele noastre un alt oraș, diferit de cel real, cu forme și fantezii bogate. Palatele impresionante, construite anume ca niște fortărețe, au ferestruici iscoditoare, prevăzute cu gratii solide, iar zidurile, de o mare grosime, din blocuri imense de piatră necioplită, străjuiesc încruntate fiecare stradă. Chiar în centrul orașului – în *piazza* Marelui Duce, împodobită cu statui superbe și cu fântâna lui Neptun, se ridică Palazzo Vecchio, cu enormele sale creneluri, și Marele Turn, care domină întregul oraș. În curtea demnă de castelul din Otranto, din cauza întunericii copleșitor, se află o masivă scară pe care ar putea urca un echipaj întreg, cu căruță cu tot. În interior se află un salon mare, cu decorațiunile șterse și fără pic de luciu, fărâmițându-se încetul cu încetul, dar care mai păstrează încă, în tablourile de pe pereți, amintiri despre gloria familiei Medici și despre războaiele vechilor locuitori ai Florenței.

Închisoarea se află în imediata apropiere, într-o curte alăturată clădirii – un loc murdar și înfricoșător, unde o parte din deținuți sunt închiși în mici celule ca niște cuptoare, în timp ce alții privesc printre gratii și cerșesc; unii joacă dame, alții vorbesc cu prietenii lor, care fumează, ca să mai purifice aerul; iar restul cumpără vin și fructe de la o vânzătoare: toți sunt jengoși, murdari și josnici la înfățișare. „Se distrează destul de bine, *signore*”, îmi spune temnicerul. „Aici toți au mâinile pătate de sânge”, adaugă el, arătând spre întreaga clădire. În același ceas, un bătrân de vreo optzeci de ani, tocmindu-se cu o fată de șaptesprezece, o înjunghie mortal chiar în piața plină de flori, după care e adus la închisoare, ca să îngroașe numărul deținuților.

Dintre cele patru poduri peste Arno, Ponte Vecchio – pe care se află dughenele bijutierilor și aurarilor – se detașează, prin

pitoresc, de tot restul. Chiar la mijloc este un spațiu gol, ca pentru o casă, prin care, privind ca într-o cadră, se văd clipiri prețioase de cer și apă, precum și clădiri mărețe, strălucind liniștit printre acoperișurile dughenelor îngrămădite la nimereală pe pod și alcătuind un tablou minunat. Tot pe acolo trece și Galeria Marelui Duce, construită ca să lege cele două palate mari printr-un pasaj secret, iar râul își urmează și azi cursul printre străzi și case, ca un adevărat despot, mergând acolo unde vrea și sfidând orice obstacol.

Marele Duce trece în și mai mare taină pe străzi în roba și gluga sa neagră, fiind membru în *Compagnia della Misericordia*, o confrerie care include bărbații de toate rangurile. Dacă se întâmplă vreun accident, datoria lor este de a-l ridica pe cel în suferință și a-l duce cu multă grijă la spital. Dacă izbucnește vreun incendiu, este datoria lor să se ducă de îndată la locul acela și să acorde ajutor și protecție. De asemenea, printre obligațiile lor cele mai obișnuite este și aceea de a ajuta și a consola pe cei bolnavi. Cei care sunt de gardă sunt înștiințați prin dangătul marelui clopot al Turnului și se spune că Marele Duce a fost văzut, la auzul acestuia, ridicându-se de la masă și retrăgându-se în grabă ca să răspundă chemării.

În cealaltă mare *piazza*¹, unde se ține un fel de târg fără vreun program fix și unde grămezi de fier stau laolaltă cu mărfurile de pe tarabe, sau sunt împrăștiate pe pavaj, se află grupate catedrala, cu marele ei dom, campanila, un frumos turn în stil gotic italian, și baptisteriul, cu porțile lucrate în bronz. În pavajul pieții este un mic pătrat pe care nu se calcă: „Piatra lui Dante”; aici (așa spune legenda) obișnuia el să-și aducă scăunelul și să cadă în contemplație. Mă întreb dacă poetul, în exilul său amar, s-a abținut vreodată să blesteme pietrele de pe străzile Florenței nerecunoscătoare, ori de câte ori își amintea de acest loc de cugetare laolaltă cu nobilele gânduri despre micuța Beatrice.

¹ Piazza del Duomo (n. t.).

Capela familiei Medici, îngerii buni și răi ai Florenței; Catedrala Santa Croce, unde este înmormântat Michelangelo și unde fiecare lespede din galeriile boltite reamintește cât se poate de tulburător de moartea iluștrilor bărbați; alte nenumărate catedrale, adeseori niște construcții greoaie, neterminate pe dinafară, dar solemne și plăcute pe dinăuntru, toate acestea ne atrag pașii, în timp ce cutreierăm prin oraș.

În ton cu mormintele din galeriile boltite se află Muzeul de Istorie Naturală, renumit în întreaga lume pentru exponatele sale de ceară: începând cu frunzele, semințele, plantele, animalele inferioare și continuând rând pe rând cu organele corpului omenesc, ajungând apoi la întreaga structură a acestei desăvârșite creații, minunat prezentată în muzeu ca secerată de moartea fulgerătoare. Puține aduceri aminte că suntem niște bieți muritori pot fi mai solemne și mai triste, sau pot lovi atât de crunt inima

cuiva, decât aceste contrafaceri ale tinereții și frumuseții care zac în somnul cel din urmă.

Dincolo de zidurile orașului se întinde dulcea vale a râului Arno, precum și mănăstirea de la Fiesole, turnul lui Galileo, casca lui Boccaccio, vechile vile și refugii: iată câte locuri demne de interes, strălucind toate în acest peisaj de o nemaiîntâlnită frumusețe. Reîntorși în oraș după atâta lumină, cu atât mai solemne și mai grandioase ne apar străzile, cu palatele lor mari, sumbre, încruntate, pline de legende care povestesc nu numai despre asedii, războaie, putere și tiranie, ci și despre dezvoltarea triumfătoare a pașnicelor arte și științe.

Câtă lumină nu-i revărsată azi în lume din inima acestor palate masive ale Florenței! Aici, la îndemâna tuturor vizitatorilor, în adăposturile lor frumoase și liniștite, sculptorii antici rămân nemuritori, laolaltă cu Michelangelo, Canova, Tițian, Rembrandt și cu atâția poeți, istorici și filozofi: aceste figuri ilustre ale istoriei, pe lângă care capetele încoronate și războinicii în armură par atât de neajutorați, de neînsemnați și în curînd atât de uitați. Aici supraviețuiește, fără teamă și în tihnă, acea parte nepieritoare a nobilelor minți, chiar și atunci când întăriturile cad sau când din tirania celor mulți, a celor puțini ori a amîndorura nu rămâne decât o poveste; sau când Mândria și Puterea nu mai înseamnă nimic. Flacăra din aceste străzi rigide, din palatele și turnurile masive, întreținută de razele pogorâte din ceruri, dăinuie chiar și după ce s-a stins pojarul războiului și focurile de casă ale pașnicelor generații s-au înecat în cenușă; mii și mii de chipuri crispate de patima clipei au dispărut din vechile piețe și din locurile de întrunire, în timp ce doamna florentină fără nume, izbăvită din uitare de penelul pictorului, trăiește încă în grație și tinerețe veșnică.

Privim înapoi, spre Florența, până când cupola strălucitoare a Domului dispăre din vedere, și ne continuăm călătoria prin vesela Toscană, purtând în gând luminoasele ei priveliști, ca să fie cu atât mai frumoasă amintirea întregii Italii.

A venit vara; Genova, Milano și Lacul Como au rămas mult în urma noastră și, odihnindu-ne acum la Faido, un sat elvețian ghemuit printre stânci și munți înfricoșători, zăpezi eterne și urlet de cascade, lângă Muntele Saint Gothard, auzim vorbindu-se limba italiană pentru ultima oară în această călătorie. Să ne despărțim, deci, de Italia, uitând toate nenorocirile și tarele ei, și să reținem admirația pentru frumusețile ei naturale și artificiale în care abundă din plin, ca și afecțiunea noastră pentru un popor din fire bine dispus, răbdător și plin de farmec. Anii de nepăsare, de asuprire și de proastă cărmuire au făcut totul ca să schimbe natura acestor oameni și să le reducă spiritul; invidii nenorocite, ațâțate de prinți nevolnici, pentru care unirea însemna distrugere, iar fărâmițarea țării putere, au ros ca un cancer rădăcina națiunii și au brutalizat graiul, însă binele care a existat întodeauna în italieni se

află în ei și azi, iar într-o zi, din cenușă se va ridica un popor nobil. Să nutrim această speranță! Să ne amintim de Italia și cu multă venerație, fiindcă prin fiecare frântură din templele căzute și prin fiecare piatră din palatele și temnițele părăsite, ea ne ajută să învățăm lecția timpului; aceea că anii se scurg cu un scop și că pământul acesta este mai bun, mai darnic, mai răbdător și mai plin de speranță pe măsură ce ne apropiem de acest scop tainic!

„Descoperim în persoana domnului Dickens un călător febril și lucid laolaltă, un turist atras nu doar de geografia spiritului latin, ci și de contururile semețe ale monumentelor antice sau renașcentiste. Impresii din Italia înseamnă mai întâi cultură, venerare a titanilor sau recurs la trecut și abia pe urmă un exercițiu jurnalier al unui autor de romane ce s-a decis să-i lase deoparte pe David Copperfield și pe Dombey. pe Oliver Twist și pe Pickwick. Avem sub ochi un ghid de cunoaștere a unor înaintași pe care istoria încă n-a găsit de cuviința să-i așeze la locul potrivit.”

F. R. LEAVIS

În colecția RAO CLASIC au mai apărut:

- ☐ La răscruce de vânturi de Emily Bronte
- ☐ Mănăstirea din Parma de Stendhal
- ☐ Suferințele tinărului Werther de J.W. Goethe
- ☐ Climă și pedeapsă de F.M. Dostoievski
- ☐ Oblomov de I.A. Goncearov
- ☐ Mândrie și prejudecată de Jane Austen
- ☐ Un cuib de nobili de I.S. Turgheniev
- ☐ Doamna Bovary de Gustave Flaubert
- ☐ Rațiune și simțire de Jane Austen
- ☐ Departe de lumea dezlănțuită de Thomas Hardy
- ☐ Demonii de F.M. Dostoievski
- ☐ Iluzii pierdute de Honore de Balzac
- ☐ Moli Flanders de Daniel Defoe
- ☐ Litera stacojie de Nathaniel Hawthorne
- ☐ Notre-Dame de Paris de Victor Hugo
- ☐ Idiotul de F.M. Dostoievski

În continuare vor apărea:

- ☐ Bâlciiuș deșertăciunilor de W.M. Thackeray
- ☐ Frații Karamazov de F.M. Dostoievski
- ☐ Roșu și negru de Stendhal
- ☐ Viețile celor doisprezece Cezari de Suetoniu
- ☐ Amintiri din Casa Morților de F.M. Dostoievski

COLECȚIA "RAO CLASIC"

Honore de BALZAC Emily BRONTE Daniel DEFOE F.M. DOSTOIEVSKI

J.W. GOETHE Thomas HARDY Nathaniel HAWTHORNE Victor HUGO

- > Iluzii pierdute
- > La răscruce de vânturi r Moll Flanders
- > Idiotul
- > Demonii
- > Crimă și pedeapsă
- > Suferințele tinărului Werther
- > Departe de lumea dezlănțuită
- > Litera stacojie
- > Notre-Dame de Paris

COLECȚIA "OPERE XX"

>

Albert CAMUS

Gabriel GARCIA MARQUEZ

Andre GIDE Hermann HESSE

Franz KAFKA

Thomas MANN Andre MALRAUX Antoine de SAINT-EXUPERY

Virginia WOOLF

COLECȚIA "RAO CONTEMPORAN Don DeLILLO >MaoII

Dominique FERNANDEZ > îngerul destinului
 SUCESE INTERNAȚIONALE
 Ted ALLBEURY > Arată-mi un erou
 > Oglinzi
 > De o parte și de alta a frontierei
 Kevin J. ANDERSON > DosareleX-Ruinele
 Noel BARBER > Plâns și râs
 John le CARRE > Jocul
 Cathy CASH- SPELLMAN > Binecuvântat Fie copilul
 Nelson DEMILLE > Catedrala
 > Spencerville
 William DIEHL > Ființa răului
 > Cameleonul
 >27
 > Huliganii
 Dominick DUNNE > Un anotimp în purgatoriu
 Paul ERDMAN > Ultimele zile ale Americii
 Colin FORBES > Navele fantomă
 > Fiihrerul și damnații
 > Vârtejul

Mark FROST Ernest K. GANN Thomas GIFFORD John GRISHAM
 Laura HASTINGS P.D. JAMES
 John KATZENBACH Brian LOWRY
 Anthony MANCINI Margaret MITCHELL
 Marcia MULLER
 Victor OSTROVSKY Ralph PETERS Rosamunde PILCHER
 Mario PUZO
 Anne RICE Kenneth ROYCE
 David ROSENBAUM Robert ROSENBERG Lawrence SANDERS
 John SAUL
 Paul THEROUX Michael TOLKIN
 Scott TUROW
 Barbara VICTOR A.E. van VOGT
 Robert James WALLER Joseph WAMBAUGH
 Michael WEAVER Herman WEISS
 R Lista celor 7 r Magistratul r Operațiunea Praetorian r Firma
 > Clientul
 > Camera morții
 > Omul care aduce ploaia
 > Juriul
 > Secretul șoimului
 > Planuri și dorințe
 > Moartea unui expert
 > Fiul omului
 > Ziua răfuiei
 > Adevărul este dincolo de noi (Dosarele X - Ghidul oficial)

- > Nașa
- > Insulă pierdută
- > Pe aripile vântului (2 voi.)
- > Trofee și lucruri moarte
- > Lupul din umbră
- > Leul din Iudeea
- > Flăcări din cer
- > Căutătorii de scoici
- > Caruselul
- > Arena sumbră
- > Norocosul pelerin
- > Interviu cu un vampir
- > Dansul marionetelor
- > Președintele a murit
- > înțeleptul
- > Teroare la Ierusalim
- > Secretul lui McNally
- > Reversul medaliei
- > Păcate capitale
- > Norocul lui McNally
- > Se arată furia oarbă
- > Pedepsă păcătoșilor
- > Dublă personalitate
- > Jucătorul
- > Printre morți
- > Presupus nevinovat
- > Vinovăție dovedită
- > Vină mărturisită
- > Coriander
- > Destinația Univers
- > Cartea lui van Vogt
- > Vals lent la Cedar Bend
- > Noaptea fugarului
- > Execuția
- > Impuls
- > Operațiunea Jessica

COLECȚIA "PROZĂ ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ"

Ioan-Mihai COCHINESCU V Visul de iama al Isabellei

Damian NECULA > Sărbătoare continuă

Cristian TEODORESCU > Povestiri din lumea nouă

RAO PENTRU COPII"

- > Peter Pan
- > Vrăjitorul din Oz
- > Vântul prin sălcii
- > Emil și detectivii
- > Războiul bumbilor
- > O sută unu dâlma (ieni)
- > Noapte de vară

"LOVE STORY"

- > Tradiții de familie
- > Trei dorințe
- > Castele
- > Dragoste și bogăție
- > Drumul spre celebritate

NON-FICȚIUNE

- > Călătorie la Ixtlan
- > Povestiri despre Putere
- > Jurnalul ZI ateilor
- > Trădarea
- > Fereastră spre trecut

Holger KERSTEN & Ekmar RGRUHER > Isus?

Brian LANE & Wilfred GREGG > Enciclopedia ucigașilor În serie

Martin PALMER > Elemente de taoism

WU1PARFITT > Elemente de cabala

Thomas POWERS > Războiul lui Heisenberg

L. Fletcher PROUTY > JFK

Donald SPOTO > Marii yin Monroe

Editura FAHRBNHBIT

SCIENCE FICTION

Lino ALDANI > Crucea de gheață

Dean DEVLIN & Roland EMMERICH

Stephen MOLSTAD > Ziua Independenței

Gärard KLEIN > Povestiri de parcă ar fi...

Walter M. MILLER Jr > Cantică pentru Leibowitz

Norman SPINRAD > între două lumi

DOCUMENT

Ion HOBANA > Un englez neliniștit

Editură ENCICLOPEDIA RAO

Naomi OZANIEC

> Elemente de ceakra

PRIMA MEA ENCICLOPEDIA

> Marea

> Știința

ENCICLOPEDIA PENTRU TINERI

> Universul

Editura RAO EDUCATIONAL

Vasile TEODORESCU > Limba și literatura română pentru

Admiterea în liceu

Aurelia TURCU, Ilie MINESCU > Limba Franceză pentru clasa
a V-a

ULTIMELE APARIȚII RAO INTERNATIONAL PUBLISHING
COMPANY S.A.

Charles DICKENS > Impresii din Italia irao clasici

André G DE > Amintiri de la Curtea cu Juri,
Sechestrata din Poitiers [opere xx]
Jeffrey ARCHER >  n linie dreaptă
John le CARR  > Un spion des v r it
Colin FORBES > Omul cu două fete
Mark FROST > Cei 6 Mesia
John SNELLING > Elemente de budism non-fic iune]
Editura PAHRBNHBIT
Michael CRICHTON > Lumea pierdută [Science fiction)

CLUBUL C R II RAO

Din dorin a de a fi permanent în legătură cu cititorii, Editura RAO a ini iat un program special de distribuire  i promovare a c r ilor sale.

 i dumneavoastră pute i deveni membru al Clubului C r ii RAO, beneficiind de următoarele avantaje:

Ve i primi cu maximum de rapiditate cărțile comandate  i ve i fi informat cu regularitate asupra ultimelor apari ii, planuri editoriale, oferte speciale. Pentru cărțile comandate, editura suportă costurile de transport prin po t .  n plus:

pentru 2 cărți se acordă o reducere de 10%

de la 3 cărți în sus se acordă o reducere de 15%  i titlul de membru al Clubului C r ii RAO, primul Club al C r ii din România.

Plata se va face prin ramburs.

Ve i avea acces la ofertele speciale ale lunii pentru care, pe lângă reducerile obișnuite, se acordă o reducere suplimentari de 5%.

Tirajele c r ilor RAO fiind limitate, acordăm prioritate absolută membrilor Clubului C r ii RAO, bine n eles în limita stocului disponibil.

Pentru a ob ine oricare din aceste cărți trimite i comanda dumneavoastră pe adresa:

C.P. 2-124, Bucure ti

1 Celule subterane  i obscure în care erau  nchi i condamna ii pe viață (n. t).

1 Sir Joshua Reynolds (1723-1792), pictor, primul pre edinte al

1 Eroul comic din piesele lui Shakespeare Henric al IV-lea  i Nevestele vesele din Windsor (n.t.).